

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΗ ΑΤΤΙΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΟΝ 5^ο ΑΙΩΝΑ Π.Χ.»**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΤΕΦΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

**ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΠΑΛΑΙΟΘΟΔΩΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ-ΑΙΝΙΑΝ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**

ΜΕΛΟΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΛΕΒΕΝΤΗ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ

ΒΟΛΟΣ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

1. Εισαγωγή.....	2
2. Προβληματισμοί για την Μακεδονία.....	5
3. Μύθοι και ιστορία για την απαρχή του βασιλείου των Μακεδόνων.....	8
4. Καταγωγή του όρου Μακεδονία.....	10
5. Γραμματειακές πηγές προσέγγισης της ταυτότητας των Μακεδόνων.....	11
6. Συνοπτική θεώρηση της ιστορίας του Μακεδονικού βασιλείου ανά τους ηγεμόνες του κατά τον 5 ^ο αι. π.Χ.....	13
7. Ερυθρόμορφος ρυθμός.....	16
8. Ερυθρόμορφη κεραμική στην Μακεδονία.....	20
• Πέλλα.....	20
• Καραμπουρνάκι – αρχαία Θέρμη.....	23
• Άκανθος.....	29
• Αρχαία Έδεσσα.....	48
• Αιανή Κοζάνης.....	48
• Αρχαία Γάζωρος.....	50
• Πύδνα (Μακρύγιαλος) Πιερίας.....	50
• Κίτρος, θέση «Λουλουδιά».....	54
• Μιέζα.....	57
• Αρχαία Μεθώνη.....	60
9. Συμπεράσματα.....	62
• Ποσοτική ανάλυση.....	62
• Εικονογραφία.....	71
• Σχήματα αγγείων.....	78
10. Κατάλογος αγγείων.....	85
11. Κατάλογος εικόνων.....	109
12. Βιβλιογραφία.....	117
13. Παράρτημα εικόνων.....	120

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γνωστό ότι μέχρι σήμερα δεν υπάρχει καμία συγκεντρωτική μελέτη για την αττική κεραμική στην περιοχή της Μακεδονίας, αλλά μόνο μελέτες για τη συνολική κεραμική μιας περιοχής. Η έλλειψη αυτή, οδήγησε τον διδάσκοντα κλασικής αρχαιολογίας και πρώτο επόπτη της εργασίας μου κ. Δημήτρη Παλαιothόδωρο, να μου προτείνει να μελετήσω την κεραμική ερυθρόμορφου ρυθμού διαφόρων περιοχών στην Μακεδονία με στόχο τη διερεύνηση της γνώσης γύρω από την εικονογραφική σύνθεση και τα σχήματα των αγγείων καθώς και την μελέτη της σχέσης της Μακεδονίας με την Αττική.

Ύστερα από συνεννόηση με τον κ. Δ. Παλαιothόδωρο, αποφασίστηκε ο χρονολογικός αλλά και ο τοπικός περιορισμός της μελέτης της κεραμικής της Μακεδονίας μόνο στον 5^ο αιώνα π.Χ. στις περιοχές της Σίνδου, της Πέλλας, της Ακάνθου, της Αιανής, της αρχαίας Έδεσσας, του Καραμπουρνάκιου, της αρχαίας Θέρμης, της αρχαίας Γαζώρου, της Πύδνας, της Μιέζας και της αρχαίας Μεθώνης. Ο περιορισμός αυτός έγινε για τον λόγο ότι η Μακεδονία με τις πολλές της περιοχές αποτελεί ιδιαίτερος μεγάλο πεδίο έρευνας.

Για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας απαιτήθηκε σε πρώτη φάση η αποδελτίωση όλων των τόμων των Αρχαιολογικών Μελετών στην Μακεδονία και στην Θράκη (Α.Ε.Μ.Θ.) καθώς και όλων των Αρχαιολογικών Δελτίων (Α.Δ.) που είχαν σχέση με την Μακεδονία. Επίσης ο διαδικτυακός τόπος του Αρχείου Beazley (Beazley Archive: www.beazley.ox.ac.uk) αποτέλεσε σημαντική πηγή πληροφοριών, ενώ παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν διάφορες δημοσιεύσεις των κατά τόπους περιοχών για την ενίσχυση της έρευνας.

Έτσι λοιπόν, δούλεψα μόνο με δημοσιευμένο υλικό από πρωτογενείς δημοσιεύσεις. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να τονίσω ότι σίγουρα υπάρχουν και άλλα πολλά αδημοσίευτα αγγεία των εξεταζόμενων περιοχών που δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την έρευνα. Αυτό το γεγονός, μας οδηγεί, πιθανόν, σε επισφαλή και προσωρινά συμπεράσματα.

Μετά την συγκέντρωση όλου του εικονογραφικού υλικού προχώρησα στη δημιουργία ενός καταλόγου με όλες τις σχετικές πληροφορίες για κάθε αγγείο. Αυτός ο κατάλογος αποτέλεσε τον κύριο άξονα της έρευνας. Στην συνέχεια προχώρησα στην παρατήρηση των εικονογραφικών παραστάσεων κάθε αγγείου καθώς και τα

διάφορα διακοσμητικά μοτίβα που υπάρχουν σχεδόν σε όλα τα αγγεία προσπαθώντας να βγάλω συνολικά συμπεράσματα.

Αρχικά θεώρησα σκόπιμο και απαραίτητο να κάνω μια μικρή ιστορική εισαγωγή για την περιοχή της Μακεδονίας. Ο τρόπος με τον οποίο επιτεύχθηκε αυτό ήταν με αναφορές στους μύθους και στις ιστορίες που έχουν καθιερωθεί για την απαρχή του μακεδονικού βασιλείου καθώς και στις θεωρίες που υπάρχουν για τον όρο «Μακεδονία». Στη συνέχεια αναφέρομαι στην ταυτότητα των Μακεδόνων με την συνδρομή των γραμματειακών πηγών (Ηρόδοτος, Πολύβιος, Αρριανός, Δημοσθένης). Ενισχυτικά παραθέτω στοιχεία για τη γλωσσική αποτύπωση της ομιλίας των αρχαίων Μακεδόνων (Μακεδονική διάλεκτος). Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο προσπάθησα να κάνω μια συνοπτική θεώρηση της ιστορίας του Μακεδονικού Βασιλείου ανά τους ηγεμόνες του το χρονικό διάστημα που εξετάζει η παρούσα εργασία, δηλαδή του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Η κυριότερη πηγή άντλησης στοιχείων αποτελεί το εξαιρετικό και άκρως κατατοπιστικό εγχειρίδιο του N. Hammond, *Ιστορία της Μακεδονίας, Τόμος Β΄*.

Το πρώτο κεφάλαιο είναι αρκετά σύντομο και σκοπός του είναι η κατανόηση και η εξέλιξη της ερυθρόμορφης τεχνικής. Γίνεται αναφορά κυρίως σε τεχνικά θέματα της τεχνικής αυτής αλλά και στο διαχωρισμό της σε τέσσερις περιόδους

Το τρίτο κεφάλαιο, που είναι και το μεγαλύτερο της εργασίας, διαπραγματεύεται την ανάλυση των αγγείων ως προς τα σχήματα και την ανάλυση της εικονογραφία κάθε αγγείου ξεχωριστά όλων των εξεταζόμενων περιοχών με την εξής σειρά: Πέλλα, Καραμπουρνάκι, Πίνδος, Ακανθος, αρχαία Έδεσσα, Αιανή Κοζάνης, αρχαία Γάζωρος, αρχαία Μεθώνη (Νέα Αγαθούπολη Πιερίας σήμερα), Πύδνα (Μακρύγιαλος Πιερίας σήμερα), Κίτρος Πιερίας και συγκεκριμένα στην θέση «Λουλουδιά» και αρχαία Μίεζα Ημαθίας. Για την καλύτερη κατανόηση των περιοχών γίνεται πρώτα η γεωγραφική τους τοποθέτηση καθώς και μια σύντομη ιστορική και ανασκαφική αναδρομή.

Το τέταρτο μέρος της εργασίας αναφέρεται στα συμπεράσματα που προήλθαν με το πέρας της εργασίας. Σε αυτό το κεφάλαιο προσπάθησα να κάνω μια ποσοτική αποτίμηση και να αναφέρω που βρίσκονται τα περισσότερα αγγεία και σε ποια περίοδο ακριβώς με τη βοήθεια σχετικών πινάκων. Επίσης προσπάθησα να κάνω μια γενική αποτίμηση των εικονογραφικών παραστάσεων χωρίζοντάς τες σε ρεαλιστικές σκηνές: καθημερινή ζωή, μάχες, δημόσια και ιδιωτική ζωή, αθλήματα, θρησκεία, και στις σκηνές από τον μύθο: θεοί, Ηρακλής, Τρωικός κύκλος. Στο τέλος αυτού του

κεφαλαίου γίνεται εκτενής λόγος για τα σχήματα των αγγείων που συναντούμε στις περιοχές υπό εξέταση.

Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας περιλαμβάνει τον κατάλογο των αγγείων κατά περιοχές. Στον κατάλογο αυτό έχει περιληφθεί ο αριθμός εύρεσης, το σχήμα του αγγείου, η απόδοση στον Ζωγράφο, όπου βέβαια είναι εφικτή, η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε καθώς και μια συνοπτική περιγραφή της παράστασης. Ακολουθεί ο κατάλογος των εικόνων με την βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επόπτες καθηγητές μου τον κ. Μαζαράκη Α. Αινιάν , την κα Λεβέντη Ι. και ιδιαίτερα τον κ. Παλαιοθόδωρο Δημήτρη, για τη συνεργασία που είχαμε και για την αμέριστη βοήθεια και υπομονή που έδειξαν καθ' όλη τη διάρκεια της διπλωματικής εργασίας. Ευχαριστίες εκφράζονται ακόμα στην οικογένειά μου και τον άνδρα μου που μου συμπαραστάθηκαν για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Προβληματισμοί για την Μακεδονία

Όταν η ιστορική έρευνα εξετάζει το παρελθόν, μακρινό ή και πρόσφατο, μελετάει κάποια συγκεκριμένη στιγμή της ιστορικής κίνησης και φωτίζοντας εξελικτικά τα γεγονότα του χθες, αποκαλύπτει ότι πίσω από συμπτώσεις, από το τυχαίο, κρύβονται εσωτερικοί νόμοι που χωρίς τη διερεύνησή τους θα ήταν αδύνατη η ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων. Κατά αυτόν τον τρόπο, μπορούν να κατανοηθούν πολλές πλευρές του παρόντος και να οδηγηθούμε ακόμα και σε πρόβλεψη, γενική, για το μέλλον. Βέβαια, ο χρόνος δυσκολεύει την εξακρίβωση της ιστορικής αλήθειας, πολύ δε περισσότερο, όταν σκόπιμα διαστρέφεται το γεγονός και παραποιείται ή αποσιωπάται η αλήθεια.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, πλέον, μπορεί να γίνει κατανοητό πως είναι δυνατόν ένας παράλληλα γεωγραφικός όρος όσο εξίσου και ένας ιστορικός τόπος, όπως αυτοί εκφράζονται με το τοπωνύμιο *Μακεδονία*, να έχουν αποτελέσει ένα αντικείμενο πληθώρας διαφορετικών και πολύ συχνά αντιθετικών και αντικρουόμενων απόψεων, που έχουν να κάνουν με την πρόσληψη και την εκτεταμένη προσέγγιση του συγκεκριμένου όρου. Ωστόσο, μόνο με το να υιοθετεί κάποιος ότι *η εγγύτητα και η ομοιότητα συνυπάρχουν με την απόσταση και τη διαφορετικότητα*, θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως κοινό πλέον παρανομαστή στις αναζητήσεις του μία απελευθερωμένη από τις ήδη υπάρχουσες επιβαρημένες εθνικιστικές τάσεις και σκοπιμότητες στάση. Η σχέση με το παρελθόν δεν είναι ούτε στατική αλλά ούτε και μονόδρομη. Κάθε κοινωνία το προσλαμβάνει διαφορετικά και το ερμηνεύει ανάλογα με τις εμπειρίες της και τις ανάγκες της επιφέροντας ενίοτε και μεταβολές.

Και καθώς στόχος της συγκεκριμένης εργασίας δεν είναι τόσο να αναζητήσει, και να αναδείξει την ιστορία της μακεδονικής φυλής όσο να τονίσει τις ποικιλόμορφες σχέσεις που ανέπτυξε αυτή με τα υπόλοιπα νότια ελληνικά φύλα, ακολουθώντας αυτού του είδους την προσέγγιση και χρησιμοποιώντας ως βοηθήματα τα στοιχεία των επικουρικών επιστημών της αρχαίας ελληνικής γραμματείας¹ και της αρχαιολογικής επιστήμης - προϊόντα της κεραμικής και της αρχιτεκτονικής τέχνης,

---

¹ Και αυτό γιατί ο ρόλος της λογοτεχνίας και ειδικότερα της ιστοριογραφίας στη συγκρότηση και στην έκφραση της πολιτικής και πολιτισμικής ταυτότητας μίας ομάδας – κοινότητας – φυλής – έθνους είναι πολύ σημαντικός. Εξάλλου, ο πολιτισμός είναι μνήμη και οι γραμματειακές καταγραφές λειτουργούν ως αρχείο της.

επιγραφές, νομίσματα -, τα συμπεράσματα που θα προκύψουν θα φωτίσουν αβίαστα τις σκοτεινές εκείνες πτυχές του ακανθώδους θέματος που αποτελεί ακόμα και σήμερα ο όρος *Μακεδονία*.

Έτσι γίνεται κατανοητό ότι σχεδόν ποτέ ένα τόσο απλό και εύηχο τοπωνύμιο, όπως το *Μακεδονία*, δεν έχει αποτελέσει ένα τόσο σημαντικό και ιδιαίτερο κεφάλαιο της περιγραφικής γεωγραφίας και του περαιτέρω εικονικού της μετασχηματισμού, που είναι η χαρτογραφική απεικόνιση του γεωχώρου². Και ενώ η χαρτογραφική ταξιθέτηση των τοπωνυμίων και η αντιστοίχισή τους στον πραγματικό γεωγραφικό χώρο φαντάζει εύκολη υπόθεση, για τον ιστορικό το πεδίο έρευνας στο πρόβλημα της χαρτογράφησης του τοπωνυμίου *Μακεδονία* αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον, μιας και ο προσδιορισμός *Μακεδονικός*, λανθασμένα, αποκτά εθνολογικό και μόνο περιεχόμενο.

Η εξάντληση ενός τέτοιου θέματος, εκτός του διαθέσιμου χώρου της διπλωματικής εργασίας, θα απαιτούσε εκτεταμένες αναφορές σε χαρτογραφικές θεμελιωμένες αναλύσεις, πόσο μάλλον εν όψει της εκρήξεως των εθνοτικών συγκρούσεων στα εδάφη της πρώην Γιουγκοσλαβίας και το διεθνές ενδιαφέρον για τις μειονότητες και τα δικαιώματά τους. Κατά αυτόν τον τρόπο, το προαπαιτούμενο αυτό, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να ικανοποιηθεί πλήρως, καθώς, ανάμεσα στα άλλα, στη διάρκεια της μακρόχρονης ιστορίας της περιοχής τα διοικητικά όρια δεν ήταν πάντοτε τα ίδια και αμετακίνητα, αλλά διευρύνονταν ή και περιορίζονταν ανάλογα με τα ιστορικά δεδομένα της κάθε εποχής³. Εξάλλου, μέσα στα εκάστοτε όρια του κράτους των Μακεδόνων περιλαμβάνονταν σχεδόν από την αρχή αλλογενείς πληθυσμοί, μη Μακεδόνες δηλαδή, όπως άποικοι ελληνικών πόλεων, Θράκες, Παίονες, οι οποίοι όλοι αυτοί φαίνεται ότι υπόκειντο συχνά σε ιδιαίτερο πολιτικό καθεστώς⁴. Ωστόσο, η δυσκολία αυτή δεν θα πρέπει να στερήσει στον αναγνώστη της συγκεκριμένης εργασίας τη δυνατότητα να εκτιμήσει και να αντιληφθεί τη μεγάλη

---

² Λιβιεράτος 2005, σελ. 91-106.

³ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 2009, σελ. 19.

⁴ Χατζόπουλος 1995, σελ. 164-177.

σπουδαιότητα της Μακεδονίας στη χαρτογραφική περιγραφή του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου της νοτιοανατολικής Ευρώπης⁵.

Ο μελετητής, όμως, εκτός της δυσκολίας μιας ακριβούς γεωγραφικής ένταξης του τοπωνυμίου *Μακεδονία*, έχει να καταπιαστεί με το θέμα της «εθνικής» ταυτότητας των αρχαίων Μακεδόνων και του «εθνικού» τους αισθήματος. Έτσι, για τον αν υπάρχει σαφής κοινωνικός, πολιτισμικός, φυλετικός και κατ' επέκταση εθνοτικός διαχωρισμός μεταξύ των Μακεδόνων και των υπολοίπων νοτίων Ελλήνων είναι ένα θέμα που έχει εγείρει πληθώρα αναλύσεων⁶. Το να νομιμοποιεί, όμως, και να προβάλλει κάποιος αποκρυσταλλωμένους όρους της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης σε σχέση με τις συνθήκες της αρχαίας Ελλάδας θα συνιστούσε αβάσιμο αναχρονισμό και δεν θα νομιμοποιούσε τη χρήση τους σε σχέση με την αρχαιότητα⁷. Εξίσου ζημιόγONO μπορεί να αποβεί και οι επιλεκτικές αναφορές στην ιστορική

---

⁵ Αν και διαθέτουμε από την ιστορική βιβλιογραφία με λεκτικές περιγραφές τη γενικευμένη χωροθέτηση του βασιλείου των Μακεδόνων από τον 4^ο αι. π.Χ., η πρώτη, με αυστηρά επιστημονική γεωγραφική αναφορά, οριοθέτηση της Μακεδονίας γίνεται στο έργο του Κλαύδιου Πτολεμαίου *Γεωγραφική Υφήγησις* του 2^{ου} αι. μ.Χ., και, συγκεκριμένα, στο 12^ο κεφάλαιο του 3^{ου} βιβλίου της Γεωγραφίας που αναφέρεται στο δέκατο πίνακα που περιγράφει την Ελλάδα. Εκεί περιλαμβάνεται και ένας μακρύς κατάλογος 166 τοπωνυμίων της γεωγραφικής αυτής περιοχής, στον οποίο αποδίδονται όχι μόνο οικισμοί, αλλά και χαρακτηριστικά γεωγραφικά σημεία, όπως κορυφές ορέων, πηγές και εκβολές, και καθένα από τα τοπωνύμια αυτά ορίζονται στο γεοχώρο με τις γεωγραφικές τους συντεταγμένες.

⁶ Για μία λεπτομερή προσέγγιση του συγκεκριμένου ζητήματος βλ. Ξυδόπουλος Ιωάννης, «Μακεδόνες και νότιοι Έλληνες: Ταυτότητα και ετερότητα, από τα κλασικά χρόνια ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση», στον τόμο: *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, επιμ. Ι. Στεφανίδης – Βλ. Βλασίδης – Ε. Κώφος, σελ.66-94

⁷ Ακόμα και μέσα στο πλαίσιο της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας με το πέρασμα των αιώνων έχει παρατηρηθεί μεταστροφή της αίσθησης του όρου «εθνικότητα». Στην αρχαϊκή εποχή ένας ελληνόφωνος μπορούσε να διακρίνει τον εαυτό του από κάποιον άλλον αλλόγλωσσο στη βάση μιας γλωσσικής και όχι μίας «εθνικής» διαφοράς. Η διαφοροποίηση, όμως, αυτή πολώθηκε μετά από τους Περσικούς Πολέμους στηριζόμενη πλέον και σε άλλες παραμέτρους, όπως της λατρείας, των ηθών και των εθίμων και των θεσμών (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 8.144.2). Επομένως, αυτό που άλλαξε κατά τη μετάβαση από την μία εποχή στην άλλη και ερχόμενοι σιγά σιγά και στη σύγχρονη εποχή είναι ο μηχανισμός της φυλετικής-εθνικής αυτοσυνειδησης, που ενεργοποιείται σε κάθε λαό. Βλ. Ξυδόπουλος Ιωάννης, «Μακεδόνες και νότιοι Έλληνες: Ταυτότητα και ετερότητα, από τα κλασικά χρόνια ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση», στον τόμο: *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, επιμ. Ι. Στεφανίδης – Βλ. Βλασίδης – Ε. Κώφος, σελ. 68.

μνήμη, διαμορφώνοντας ατομικότητες και παράλληλα δημιουργώντας συλλογικότητες⁸.

Κλείνοντας αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο, θα πρέπει να υπερτονιστεί ότι η περίπτωση της *Μακεδονίας* θα παραμείνει αναπόφευκτα παράδοξη όσο εξετάζεται μεμονωμένα. Και καθώς η θέαση του συγκεκριμένου θέματος στηρίζεται σε στοιχεία ενός τόσο μακρινού παρελθόντος κάτω από τις προσλήψεις μίας σύγχρονης σκοπιάς τα περιθώρια αμφιβολίας a priori υφίστανται.

Μύθοι και ιστορία για την απαρχή του βασιλείου των Μακεδόνων

Δεν διασώζεται σήμερα ένας πλήρης και συγκροτημένος γενεαλογικός θρύλος που να εξιστορεί την γένεση και καταγωγή των Μακεδόνων ή των περισσότερων από τα υπόλοιπα έθνη που διέμεναν στα γεωγραφικά όρια του μακεδονικού βασιλείου. Αντίθετα, διατηρούνται διάσπαρτες στην αρχαία γραμματεία αποσπασματικές γενεαλογικές αναφορές εκτός αφηγηματικού πλαισίου. Ακόμη κι έτσι όμως, προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο προσελάμβαναν οι κάτοικοι του μακεδονικού χώρου τον εαυτό τους και τους άλλους, κυρίως δε υποδεικνύουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις των νότιων Ελλήνων για τους πληθυσμούς της περιοχής.

Σύμφωνα με τον *Κατάλογο των Γυναικών* του Ησιόδου⁹ ο Μακεδών ο πρόγονος του μακεδονικού λαού, όπως και ο Μαγνήτας πρόγονος του θεσσαλικού λαού, είναι και οι δύο παιδιά του Δία και της Θυίας, κόρης του Δευκαλίωνα και της Πύρρας, που στα Πιέρια και τον Όλυμπο είχαν τις κατοικίες τους¹⁰. Στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. η γενεαλογία του Μακεδόνα υπέστη μία σημαντική αλλαγή. Σύμφωνα με ένα

---

⁸ Χατζόπουλος 2008, σελ.48-65.

⁹ Ησιόδος *Γυναικών Κατάλογος*, αποσπ. 7.

¹⁰ Η παράδοση της καταγωγής του επωνύμου των Μακεδόνων από τον Δία, τόσο πρώιμη και διαρθρωμένη σε ένα επικό ποίημα που διερευνούσε μεταξύ άλλων και τις εθνικές καταβολές των ελληνικών φύλων, σκιαγραφεί τον τρόπο με τον οποίο οι νότιοι Έλληνες προσελάμβαναν τους Μακεδόνες, αλλά και πώς οι τελευταίοι αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους κατά τα αρχαϊκά χρόνια. Έτσι, από τη μία μεριά ο αυτονόητος τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η συγγένεια των δύο φύλων και από την άλλη η σύνδεσή τους με την αναφερόμενη αλλού γενεαλογία, που συνδέεται με τον Έλληνα, δείχνει ότι την εποχή του Ησιόδου δεν γινόταν ο διαχωρισμός ανάμεσα στους Μακεδόνες και στους Νότιους Έλληνες.

σωζόμενο απόσπασμα από το έργο του Ελλάνικου *Ιέρεια*¹¹, ο Μακεδών ήταν γιος όχι του Δία αλλά του Αιόλου, του επώνυμου ήρωα των Αιολέων. γιου του Έλληνα, απηχώντας την ιδέα ότι οι Μακεδόνες ήταν τμήμα των Αιολέων¹².

Αντίθετα, εντελώς διαφορετική γενεαλογική γραμμή ακολουθεί η παράδοση που θέλει τον Μακεδόνα ή, καλύτερα, τον Μακεδνό ως έναν από τους 50 γιους του Αρκάδα βασιλιά Λυκάονα. Η παλιότερη μνεία της καταγωγής αυτής προέρχεται από το έργο του Απολλοδώρου. Ο Μακεδνός συγκαταλέγεται μεταξύ των γιων του Λυκάονα που η υβριστική τους συμπεριφορά απέναντι στον Δία (του σέρβιραν ένα αρσενικό παιδί από τους ντόπιους, για να το φάει) προκάλεσε την παραδειγματική τους τιμωρία¹³.

Ιστορικά, τώρα, θεμελιωτής του Μακεδονικού κράτους κατά την παράδοση του Ηρόδοτου ήταν ο εξ Άργους¹⁴ Ηρακλείδης Περδίκκας απόγονος του Τημένου: «Από το Άργος έφθασαν στους Ιλλυριούς τρία αδέρφια, απόγονοι των Τημενιδών, ο Γαυανες, ο Αερόπους και ο Περδίκκας. Και αφού πέρασαν από τους Ιλλυριούς στο ανώτερο τμήμα της Μακεδονίας έφθασαν στην πόλη της Λεβαίας»¹⁵. Σαφής και η περί αυτού μαρτυρία του Θουκυδίδη¹⁶, που αναφέρει δις ότι οι Μακεδόνες βασιλείς ήταν Τημενίδες από το Άργος.

Συγγραφείς μεταγενέστεροι του Ηροδότου και του Θουκυδίδη καταγράφουν προσθήκες διάφορες στη βασιλική γενεαλογία, αναφέροντας μερικές φορές έως και τρεις βασιλείς προκατόχους του Περδίκκα. Η πρώτη προσθήκη αναφέρει τον Κάρανο ως γενάρχη και ιδρυτή της βασιλικής Μακεδονικής δυναστείας του πρώτου κράτους με πρωτεύουσα τις Αιγές, ο οποίος ήταν απόγονος του Ηρακλείδη Τημένου, βασιλέως

---

¹¹ Για τις *Ιέρειες* του Ελλανίκου και το έργο του Λέσβιου ιστορικού γενικότερα, βλ. το άρθρο της Α. Moeller, «The Beginning of Chronography: Hellanicus' Hieriai», στο: N. Luraghi, (επιμ.), *The Historian's Craft in the Age of Herodotus*, Οξφόρδη 2001, 241-262 με όλη την πρόσφατη βιβλιογραφία.

¹² Hall 2002, σελ.165.

¹³ Απολλόδωρος *Βιβλιοθήκη*, 3.3.7.

¹⁴ Το γεγονός ότι υπήρχε ένα άλλο Άργος στη Μακεδονία φαίνεται πως έχει παρασύρει αρκετούς μελετητές στο να υποθέσουν ότι οι βασιλείς κατάγονταν από το Άργος της Μακεδονίας και όχι της Πελοποννήσου, και επομένως δεν ήταν καθόλου Τημενίδες. Πρβλ. Hammond Nicholas Geoffrey Lempriere, *Ιστορία της Μακεδονίας, Τόμος Β', (550-336 π.Χ.)*, μτφρ. Κοσματόπουλος Αλέξανδρος – Παιδαράκη Μίνα – Σαρακώτση Κατερίνα – Σιδηροπούλου Φρειδερίκη, σελ. 717.

¹⁵ Ηροδότου *Ιστορία*, VIII. 137-139.

¹⁶ Θουκυδίδη *Ιστορία*, II. 99. 3 και V. 80.2.

της Αργολίδας, που εκστράτευσε από το Άργος και καταλαμβάνοντας την περιοχή ΒΑ της Πίνδου θεμελίωσε πρώτος τη δυναστεία στη γεωγραφική εκείνη περιοχή¹⁷.

Μία δεύτερη προσθήκη εμφανίζεται σε ένα απόσπασμα της τραγωδίας *Αρχέλαος* του Ευριπίδη, που παρουσιάστηκε στη Μακεδονία το 408/7 π.Χ., όπου εκεί ο Αρχέλαος παρουσιάζεται ως γιος του Τήμενου και ιδρυτής της βασιλικής οικογένειας στη Μακεδονία. Η προσθήκη αυτή οφείλεται προφανώς στο αίσθημα ευγνωμοσύνης του Ευριπίδη στον οικοδεσπότη του, που τον προσκάλεσε και τον φιλοξένησε στη μακεδονική αυλή για δεκαοκτώ μήνες και μέχρι τον θάνατό του¹⁸.

Με την προϋπόθεση, λοιπόν, της προγονικής καταγωγής από τον Τήμενο, απόγονου του Ηρακλή, τα μέλη της μακεδονικής βασιλικής οικογένειας εντάσσονταν σε εκείνον τον ευρύ κύκλο και κατάλογο των ένδοξων απογόνων του Ηρακλή, που κυβέρνησαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, καταδεικνύοντας την αδιαμφισβήτητη ελληνική καταγωγή του εκάστοτε πρώτου βασιλιά της Μακεδονίας.

Καταγωγή του όρου Μακεδονία

Η πρώτη αναφορά ενός σχετικού με τον όρο Μακεδονία είναι η λέξη που απαντάται στην Οδύσσεια του Ομήρου¹⁹ με την μορφή του επιθέτου *μακεδνός*, που σημαίνει ψηλός, μακρύς, λυγερός από τη ρίζα *μακ*, εντάσσοντας το συγκεκριμένο εθνώνυμο στα ονόματα εκείνα που δηλώνουν τα φυσικά χαρακτηριστικά ενός λαού. Άλλοι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για τους κατοίκους της Μακεδονίας είναι Μακεδνοί, Μακεδόνες και Μακέται, ονομασίες που συνδέονται με τις λέξεις μάκος (μήκος) και μακρός, οπότε η λέξη Μακεδών σημαίνει «ψηλή γη» και κατ' επέκταση ορεσίβιος. Η λέξη φανερώνει την αρχική κοιτίδα και το χαρακτήρα των Μακεδόνων: ορεσίβιοι και ποιμένες. Οι Μακεδόνες ζούσαν αρχικά στην οροσειρά της Πίνδου, πριν κατέλθουν στα πεδινά και εξαπλωθούν στο γεωγραφικό χώρο που έμελλε να πάρει το όνομά τους. Είναι γνωστή εξάλλου και η μαρτυρία του Ηροδότου «το δε Δωρικόν, πολυπλάνητον κάρτα...οίκεε εν Πίνδω Μακεδνόν καλεόμενον»²⁰.

---

¹⁷ Hammond 1995, σελ. 12-13.

¹⁸ Hammond 1995, σελ. 13.

¹⁹ Ομήρου Οδύσσεια, η 106, «οία τε φύλλα μακεδνής αιγείροιο».

²⁰ Ηρόδοτος *Ιστορίαι*, I. 5.6.

Γραμματειακές πηγές προσέγγισης της ταυτότητας των Μακεδόνων

Οι αρχαίοι Μακεδόνες έχοντας ως αρχική κοιτίδα τη ΒΔ Μακεδονία επεκτάθηκαν εν συνεχεία στην εύφορη πεδιάδα του Αλιάκμονα, όπου απώθησαν ή και υπέταξαν ιλλυρικά και θρακικά φύλα, ιδρύοντας το Μακεδονικό βασίλειο, ενώ οι περιοχές της ΒΔ Μακεδονίας παρέμειναν ανεξάρτητες ηγεμονίες. Αργότερα, οι βασιλείς της Μακεδονίας επεκτάθηκαν ως τον Στρυμόνα. Ωστόσο, η επί αιώνες σχετική απομόνωσή τους συντέλεσε αποφασιστικά ώστε να διαμορφωθούν σε μία αυτόνομη ενότητα, κοινωνική και πολιτική, χωρίς μεγάλη επίδραση από τους υπόλοιπους Έλληνες, και επομένως χωρίς την πολιτιστική ανάπτυξη των νοτιότερων περιοχών²¹.

Οι παλαιότερες γραπτές μαρτυρίες για την ιστορική ταυτοποίηση των κατοίκων της Μακεδονίας προέρχονται από τα ιστοριογραφικά κείμενα συγγραφέων μη Μακεδόνων, με κυριότερους εκπροσώπους τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη²². Τα κείμενα αυτά, που φωτίζουν αποδιδόμενες ταυτότητες στους Μακεδόνες από την πλευρά των νοτίων Ελλήνων, αποτελούν ιστορικά ντοκουμέντα αναλλοίωτα στο χρόνο και αδιαμφισβήτητης αξίας.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει σε δεκαπέντε διαφορετικά χωρία τον όρο *Μακεδονίη*²³ και σε ένα τον όρο *Μακεδονίς*²⁴. Ως *Μακεδονίδα* θεωρείται η περιοχή που ορίζεται από τους ποταμούς Λουδία και Αλιάκμονα, ενώ ως *Μακεδονίη* εννοείται το σύνολο του βασιλείου που εξουσίαζε ο Μακεδόνας μονάρχης από την εποχή του Αμύντα και μετά. Με τη χρήση των όρων *Μακεδών-Μακεδόνες* ο Ηρόδοτος συγκεκριμενοποιεί ένα γεωγραφικό φύλο διαφοροποιώντας το κατά τρόπο ανάλογο με τα υπόλοιπα ελληνικά φύλα (Ιωνες, Θεσσαλούς κ.λπ.), χωρίς, ωστόσο, να αντιδιαστέλλει τον όρο *Έλλην* με τον όρο *Μακεδών*. Εν αντιθέσει στο έργο του προβάλλεται έντονα ο

---

²¹ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 2009, σελ. 19.

²² Από Μακεδόνες συγγραφείς προέρχονται αποσπασματικές πηγές που αναφέρονται για την Μακεδονία των ελληνιστικών και εξής χρόνων. Για μία αναλυτική εξέταση αυτών των μαρτυριών πρβλ.. Ευδόπουλος Ιωάννης, *Κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις των Μακεδόνων και των άλλων Ελλήνων*, σελ. 56-61.

²³ Ηροδότου Ιστορία, 5.17.1, 5.17.2 (δύο φορές), 6.45.1, 7.9.2, 9.2, 25.2, 126.2, 137.1, 138.2, 138.3, 173.1, 173.4, 8.115.3, 9.89.4.

²⁴ Ηροδότου Ιστορία, 7.127.1.

συνδυασμός της προβολής, από τη μία, των Μακεδόνων ως ελληνικό φύλο από τη σκοπιά των υπολοίπων Ελλήνων αλλά και της ομόφυλης αίσθησης, από την άλλη, των ίδιων των Μακεδόνων²⁵.

Λίγο διαφορετική είναι η εικόνα των Μακεδόνων που εμφανίζεται στα κείμενα του Θουκυδίδη, καθώς οι αναφορές του στους ίδιους τους κατοίκους και στη χώρα είναι καθαρά περιστασιακού χαρακτήρος²⁶. Το γεγονός αυτό έχει απασχολήσει επανειλημμένα την έρευνα, στην προσπάθειά της να δώσει απάντηση στο κατά πόσο ο Θουκυδίδης θεωρούσε τους Μακεδόνες Έλληνες ή βαρβάρους²⁷. Αυτό, όμως, που δεν θα πρέπει να ξεχνάμε είναι ότι ίσως η απάντηση βρίσκεται περιπλεγμένη εντός κάποιου αποικιακού πλαισίου, όπου οι συγκρούσεις τόσο με τους ιθαγενείς βαρβάρους όσο και μεταξύ των διαφόρων ελληνικών κοινοτήτων έπαιζαν σημαντικό ρόλο. Με αυτό εννοούμε ότι το έργο του Θουκυδίδη αποδίδει σε μεγάλο βαθμό την οπτική πλευρά των συμπολιτών του συγγραφέως Αθηναίων για τους κατοίκους αυτών των περιοχών κάτω από το χωνευτήρι του αποικιακού βλέμματός τους για τη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, εξαιρετικά πολιτικά επιφορτισμένο²⁸.

Την ελληνικότητα των Μακεδόνων μαρτυρούν και έργα κατοπινών συγγραφέων, όπως του Αρριανού²⁹, του Πολύβιου³⁰ και του Τίτου Λίβιου³¹. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι αναφορές που περιέχουν οι λόγοι του Δημοσθένη

---

²⁵ Βλ. Ξυδόπουλος 2008, σελ. 70-72.

²⁶ Βλ. Ξυδόπουλος 2008, σελ. 72-77.

²⁷ Στον 5^ο αι. π.Χ., κυρίως ως συνέπεια των Περσικών Πολέμων, ο ορισμός της ελληνικής ταυτότητας εξελίχθηκε ως μία αντιθετική επινόηση στραμμένη κατά των εξωτερικών ομάδων, στηριζόμενη εξίσου τόσο στην από κοινού κοινότητα αίματος όσο και στο γλωσσολογικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό κριτήριο. Πρβλ. Hall Jonathan, *Ethnic Identity in Greek antiquity*, σελ. 40-51.

²⁸ Ωστόσο, το ότι ο Θουκυδίδης *Ιστορίαι*, II.99.3-6, αναφέρει ότι οι βασιλείς των Μακεδόνων είναι οι Τημενίδες από το Άργος, δεν αφήν καμία αμφιβολία για την αποδοχή της ελληνικότητας των Μακεδόνων.

²⁹ Αρριανός 1.16.11, όπου αναφέρει ότι μετά τη μάχη του Γρανικού ο Αλέξανδρος αφιέρωσε ως ευχαριστήριο στην Αθηνά Παλλάδα 300 περσικές πανοπλίες με την εύγλωττη επιγραφή «Αλέξανδρος Φιλίππου και οι Έλληνες πλην Λακεδαιμονίων, από των βαρβάρων των την Ασίαν κατοικούντων».

³⁰ Ο Πολύβιος XXVIII. 8.9, ότι στην πρεσβεία που έστειλε ο βασιλεύς της Μακεδονίας Περσέας στο βασίλειο της Ιλλυρίας για να συνάψει μαζί του συμμαχία εναντίον των Ρωμαίων, συμμετείχε και ένας πρέσβης ιλλυρικής καταγωγής «διά το την διάλεκτον ειδέναι την Ιλλυρίδα», πράγμα που σημαίνει ότι οι Μακεδόνες δεν γνώριζαν την ιλλυρική γλώσσα, αφού στις συνομιλίες τους με τους Ιλλυρίους είχαν ανάγκη διερμηνέα.

³¹ Ο Τίτος Λίβιος 31,39 θεωρεί τους Μακεδόνες ομόγλωσσους με τους Αιτωλούς και Ακαρνάνες.

για τη Μακεδονία και τους Μακεδόνες, όπου εκεί αντανακλάται η πολιτική του αντιπαράθεση με το βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Β΄, χαρακτηρίζοντάς τον όχι μόνο βάρβαρο, αλλά και τύραννο και δυνάστη³². Οι χαρακτηρισμοί αυτοί δηλώνουν έκφραση πολιτικού πάθους από την πλευρά του ρήτορα, ο οποίος αγωνιζόταν εναντίον του Φιλίππου, γιατί πίστευε ότι θα υποδούλωνε την υπόλοιπη Ελλάδα και την πόλη του, και γιατί στο νέο πολιτικό σχήμα που επέβαλλαν οι Μακεδόνες, η Αθήνα δεν θα μπορούσε να διαδραματίσει ρόλο ηγετικό³³.

Συνοπτική θεώρηση της ιστορίας του Μακεδονικού Βασιλείου ανά τους ηγεμόνες του κατά τον 5^ο αι. π.Χ.³⁴

Ο Αλέξανδρος ο Α΄ ήταν ένας από τους σημαντικότερους Μακεδόνες βασιλείς, στα χρόνια του οποίου το βασίλειο της Μακεδονίας επεκτάθηκε ως το Στρυμόνα, προσαρτήθηκαν περιοχές πλούσιες σε μεταλλεύματα αργύρου και κόπηκαν τα πρώτα νομίσματα μεγάλης αξίας³⁵. Όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος, στους Περσικούς Πολέμους ο Αλέξανδρος βοήθησε τους νότιους Έλληνες δίνοντάς τους πολύτιμες πληροφορίες για το περσικό στράτευμα. Γι' αυτήν του τη βοήθεια τιμήθηκε από τους Αθηναίους το 479 π.Χ. με τον τίτλο του προξένου. Άλλωστε, ο ίδιος ήταν εκείνος που κέρδισε τα περισσότερα από την υποχώρηση της Περσίας και ο ίδιος, μάλιστα, που φρόντισε αμέσως μετά να αναγείρει στο πανελλήνιο ιερό των Δελφών ένα χρυσό ανδριάντα προς τιμή του Απόλλωνα, ακριβώς δίπλα στον τρίποδα της μάχης των Πλαταιών που είχαν αναθέσει οι υπόλοιποι Έλληνες. Η συμπεριφορά του αυτή ανησύχησε τους Αθηναίους, οι οποίοι στα μάτια τους αντικατέστησαν την Περσία με το Μακεδονικό Βασίλειο σαν απειλή για την ελευθερία της χώρας τους³⁶.

---

³² Δημοσθένης Κατά Μειδίου, 150.

³³ Ξυδόπουλος 2008, σελ. 78-81.

³⁴ Για λόγους και μόνο οικονομίας έκτασης, η ανασκόπηση των σημαντικότερων σταθμών της ιστορίας του μακεδονικού βασιλείου θα περιοριστεί στον 5^ο αι. π.Χ., καθώς αυτό επιτάσσεται από το ίδιο το χρονολογικό πλαίσιο που εξετάζει η παρούσα εργασία. Η κυριότερη πηγή άντλησης στοιχείων αποτελεί το εξαιρετικό και άκρως κατατοπιστικό εγχειρίδιο του Ν. Hammond, *Ιστορία της Μακεδονίας, Τόμος Β΄*.

³⁵ Hammond 1995, σελ. 120.

³⁶ Hammond 1995, σελ. 123.

Ο πρωτότοκος γιος του Αλέξανδρου Περδίκκας ο Β΄ βασίλευσε για 40 χρόνια μετά το θάνατο του πατέρα του, από το 452 π.Χ. ως το 413 π.Χ. Ο Περδίκκας εφάρμοσε μια ευέλικτη πολιτική στις συμμαχίες του που του επέτρεψε να διατηρήσει την ακεραιότητα του μακεδονικού βασιλείου. Είναι η εποχή, όμως, που η Αθήνα ήταν μία φοβερή δύναμη, υποβάλλοντας πολλές πόλεις της Μακεδονίας, της Χαλκιδικής αλλά και της Θράκης να καταβάλλουν ετήσιο φόρο στα συμμαχικά ταμεία³⁷. Το γεγονός που προκάλεσε τεράστια ανησυχία στον Περδίκκα ήταν η εγκαθίδρυση αθηναϊκού οικισμού στην Αμφίπολη το 436 π.Χ., καθώς θα αποτελούσε μία ισχυρή βάση ελέγχου στη γύρω ζώνη. Στα κατοπινά χρόνια, ο καταστροφικός Πελοποννησιακός Πόλεμος που έφερε τους στρατούς της Αθήνας και της Σπάρτης ως τη Μακεδονία, θέτουν τον Περδίκκα στο περιθώριο της εξουσίας, χωρίς, ωστόσο, ουσιαστική συμμετοχή στα γεγονότα³⁸.

Το 413 π.Χ. στο θρόνο της Μακεδονίας ανεβαίνει ο Αρχέλαος, γιος του Περδίκκα. Γι' αυτόν ο Θουκυδίδης έγραψε πως πέτυχε όσα όλοι οι προκάτοχοί του μαζί. Πραγματικά, ο Αρχέλαος απεδείχθη εξαιρετικά δυναμικός, αλλά παράλληλα και φιλότεχνος. Διορατικός, μετέφερε την πρωτεύουσα του βασιλείου από τις Αιγές στην Πέλλα, δίπλα στη θάλασσα, εγκαινιάζοντας με αυτόν τον τρόπο μια περίοδο δυναμικής εξωστρέφειας για τους Μακεδόνες. Παράλληλα προχώρησε σε διοικητικές μεταρρυθμίσεις και οργάνωσε την άμυνα της χώρας, χτίζοντας οχυρά παντού³⁹. Η παρακμή των ελληνικών δυνάμεων βοήθησε σημαντικά τον Αρχέλαο να ελευθερώσει τη χώρα του από τον οικονομικό ασφυκτικό κλοιό της ναυτικής δύναμης της Αθήνας, καθώς αυτό κατέστη πιο εφικτό μετά την ήττα της Αθήνας στις Συρακούσες. Γενικότερα, ο Αρχέλαος άρπαξε την ευκαιρία και έκανε ένα σχέδιο για ανάπτυξη, το οποίο έμοιαζε με εκείνο το αντίστοιχο που πραγματοποίησε ο μεγάλος διάδοχός του, ο Φίλιππος ο Β΄⁴⁰. Ο Αρχέλαος δολοφονήθηκε το 399 π.Χ. από τον Κρατερό.

Οι διάδοχοι του Αρχέλαου, Αμύντας Γ΄ και Περδίκκας Γ΄ προσπάθησαν απεγνωσμένα να σώσουν την ενότητα αλλά και την ίδια την ύπαρξη του μακεδονικού βασιλείου στα ταραγμένα χρόνια που ακολούθησαν, όταν οι Ιλλυριοί εισέβαλλαν επανειλημμένα στη Μακεδονία από το βορρά και το κοινό των Χαλκιδίων πέτυχε ακόμα και πρόσκαιρη κατάληψη της Πέλλας. Παράλληλα, η Αθήνα επανεμφανίστηκε

³⁷ Hammond 1995, σελ. 139.

³⁸ Hammond 1995, σελ. 147-164.

³⁹ Θουκυδίδη *Ιστορία*, II.100.2.

⁴⁰ Hammond 1995, σελ. 164-169.

στο προσκήνιο της ιστορίας ως επικεφαλής μίας νέας αναπτυσσόμενης συμμαχίας, της λεγόμενης δεύτερης αθηναϊκής συμμαχίας, διεκδικώντας θέσεις και σταθεροποιώντας την εξουσία της στο Βόρειο Αιγαίο. Ο Περδίκκας ο Γ΄ σκοτώθηκε σε μάχη εναντίον των Ιλλυριών το 359 π.Χ., σε μία φάση εξαιρετικών δυσκολιών για το μακεδονικό βασίλειο⁴¹.

---

⁴¹ Hammond 1995, σελ. 1197-234.

Ερυθρόμορφος ρυθμός

Ο ερυθρόμορφος ρυθμός εμφανίζεται όταν ο μελανόμορφος ρυθμός δεν μπορούσε πλέον να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις των αγγειογράφων και η έναρξή του τοποθετείται γύρω στο 530 π.Χ.⁴² Σύμφωνα με την τεχνική αυτή, οι μορφές και τα διακοσμητικά θέματα παραμένουν στο χρώμα του πηλού και αποδίδονται με τη χρήση της μαύρης γραμμής. Υπάρχουν δύο είδη γραμμών μια επίπεδη και μια ανάγλυφη⁴³ που χρησιμοποιείται κυρίως για την απόδοση λεπτομερειών⁴⁴.

Ο ερυθρόμορφος ρυθμός έχει χαρακτηριστεί ρυθμός καθαρά αττικός. Με το πέρασμα των χρόνων κατασκευάζουν και σε άλλα μέρη του αρχαίου ελληνικού κόσμου αγγεία με την αυτόν τον ρυθμό, κάτω βέβαια από την εμφανή επίδραση του αττικού Κεραμεικού. Τέτοιες περιοχές είναι η Κόρινθος, η Βοιωτία, η Αρκαδία, η Λακωνία, η Κρήτη, η Χαλκιδική κ.α.⁴⁵.

Η αττική ερυθρόμορφη αγγειογραφία κυριαρχεί για περισσότερα από διακόσια χρόνια (530-320 π.Χ.) και οι ειδικοί έχουν διαιρέσει την εξέλιξή της σε έξι περιόδους:

1. Πρώιμη περίοδος (530-500 π.Χ.):

Ο ρυθμός, βρίσκεται σε πειραματικό στάδιο. Οι αγγειογράφοι⁴⁶ της περιόδου αυτής, πετυχαίνουν να δώσουν στις μορφές όγκο καθώς και τις επιθυμητές ανατομικές λεπτομέρειες. Ιδιαίτερη προτίμηση δείχνουν σε αγγεία μεγάλου μεγέθους, σε όλα τα είδη των κρατήρων, στους αμοφορείς τύπου Α, στους ψυκτήρες και στις υδρίες⁴⁷. Την περίοδο αυτή εμφανίζονται και οι κυλικογράφοι⁴⁸.

2. Υστεροαρχαϊκή περίοδος (500- 480 π.Χ.):

Την περίοδο αυτή στον αττικό Κεραμεικό οι αγγειογράφοι⁴⁹ ζωγραφίζουν με ευχέρεια μορφές με καμπύλα και ενιαία περιγράμματα με τη χρήση της ανάγλυφης

---

⁴² Τιβέριος 1996, σελ. 37.

Boardman 2001, σελ. 9, 15.

⁴³ Για την απόδοση της ανάγλυφης γραμμής χρησιμοποιούν εργαλείο με σκληρή τρίχα

⁴⁴ Cook 1994, σελ. 209.

⁴⁵ Τιβέριος 1996, σελ. 38.

⁴⁶ Αγγειογράφοι: Ευφρόνιος, Ευθυμίδης, Φιντίας, Σμίκρος, Ζωγράφος του Σωσία κ.α.

⁴⁷ Boardman 2001, σελ. 37.

⁴⁸ Ολτος, Επίκτητος, Σκύθης

⁴⁹ Ζωγράφος του Κλεοφράδη, Ζωγράφος του Βερολίνου

γραμμής, παραμελώντας την προσεκτική απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών και δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη στάση και τη σύνθεση της μορφής⁵⁰. Οι κυκλιογράφοι⁵¹ της περιόδου αυτής, χαρακτηρίζονται για τις αξιόλογες σχεδιαστικές τους ικανότητες και για τη φαντασία τους στην απόδοση των θεμάτων. Για την διακόσμηση χρησιμοποιούν την τεχνική του περιγράμματος καθώς επίσης και παχιές ή λεπτές γραμμές για το σχέδιο⁵².

3. Πρώιμη κλασική περίοδος (480/475-450):

Η περίοδος αυτή χωρίζεται σε δύο φάσεις: α. 480-470 π.Χ., η περίοδος των Μανιεριστών, β. 470-450 π.Χ. Οι αγγειογράφοι⁵³ της πρώτης φάσης επιλέγουν οι αναλογίες των μορφών να τείνουν προς το λεπτό και η απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών να γίνεται προσεκτικά⁵⁴ με λεπτομερή και περιττή ωστόσο διακόσμηση στα ενδύματα. Οι Μανιεριστές αγαπούν ιδιαίτερα να ζωγραφίζουν κρατήρες, πελίκες και υδρίες. Από το 470-460 π.Χ. (β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα) και μετά παρατηρείται έντονη επιρροή από ζωγραφικές συνθέσεις της εποχής, οι οποίες εισήγαγαν νέες στάσεις μορφών με πρωτόγνωρα αποδοσμένες ανατομικές λεπτομέρειες⁵⁵. Ο χώρος τώρα είναι πιο σαφής, ενώ με τη χρήση μιας γραμμικής προοπτικής οι μορφές φαίνονται τρισδιάστατες μέσα σε αυτόν⁵⁶.

Κατά την πρώιμη κλασική περίοδο εμφανίζεται ο ρυθμός του λευκού εδάφους που ταυτίστηκε με το σχήμα της ληκύθου. Τα αγγεία αυτά λειτουργούν ως νεκρικά αγγεία έχοντας σχετική θεματογραφία. Χαρακτηριστικά αυτής της τεχνικής είναι η χρήση χρωμάτων με τη μορφή επιχρίσματος και περιγράμματος⁵⁷. Οι αγγειογράφοι⁵⁸ αυτής της περιόδου χρησιμοποιούν την σκιαγραφία και γραμμές με θαμπά χρώματα⁵⁹ έχοντας ως στόχο την απόδοση διαφάνειας.

---

⁵⁰ Boardman 2001, σελ. 104.

Τιβέριος 1996, σελ. 39.

⁵¹ Ονήσιμος, Ζωγράφος του Βρύγου, Ζωγράφος του Αντιφώντος, Δούρις, Μάκρωνας

⁵² Boardman 2001, σελ. 153.

⁵³ Ζωγράφος του Πανός

⁵⁴ Boardman 2001, σελ. 217.

⁵⁵ Boardman 1995, σελ. 14.

⁵⁶ Τιβέριος 1996, σελ. 39.

⁵⁷ Boardman 1995, σελ. 139.

⁵⁸ Ζωγράφος του Αχιλλέως, Ζωγράφος του Θανάτου, Ζωγράφος του Μονάχου, Ζωγράφος της Γυναίκος κ.α.

⁵⁹ Boardman 1995, σελ. 139.

4. Κλασική περίοδος (450-415 π.Χ.):

Η περίοδος αυτή αναφέρεται στην «Περίοδο του Παρθενώνα» μέχρι περίπου τα χρόνια γύρω στο 420 π.Χ.⁶⁰ Οι αγγειογράφοι⁶¹ της εποχής φαίνεται να αποδίδουν μορφές σε πολύ δύσκολες στάσεις, στα σώματα των οποίων αλλά και στις πτυχές των ενδυμάτων χρησιμοποιούν την τεχνική της φωτοσκίασης που δίνει την αίσθηση της έντονης πλαστικότητας και της τρίτης διάστασης. Για την απόδοση διάφορων αντικειμένων ή κατασκευών γίνεται χρήση μιας γραμμικής προοπτικής⁶². Γενικά οι αξιόλογοι καλλιτέχνες ανταγωνίζονται στην απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών και προτιμούν τις τυποποιημένες στάσεις την κατά τομή όψη των κεφαλιών και συνθέσεις με καλή διάταξη στον χώρο⁶³.

5. Ύστερη κλασική I περίοδος (415- 390 π.Χ.) :

Την περίοδο αυτή στην αγγειογραφία έχουμε τη λεγόμενη «πλούσια» τεχνοτροπία. Οι αγγειογράφοι⁶⁴ της εποχής αυτής αποδίδουν τις μορφές σε τακτές σειρές με λεπτά καμπύλα περιγράμματα⁶⁵ και με σκιτσαρισμένη, θα λέγαμε ανατομία. Η στάση ανάπαυσης ή δράσης είναι χαρακτηριστικές των μορφών και τα ενδύματα αποδίδονται με γραμμές δίνοντας έμφαση στο περίγραμμα του σώματος⁶⁶. Την έντονη διακοσμητική διάθεση της εποχής ενισχύει η συχνή χρήση επίθετων χρωμάτων, κυρίως του λευκού για την απόδοση του δέρματος γυναικείων μορφών, Ερώτων, αλόγων και επίπλων⁶⁷.

6. Ύστερη κλασική II περίοδος (390-320 π.Χ.):

Την εποχή αυτή, εμφανίστηκαν καλλιτέχνες⁶⁸, οι οποίοι έδωσαν νέα στροφή στον ερυθρόμορφο ρυθμό. Το πιο χαρακτηριστικό στιλ του 4^{ου} αι. π.Χ. είναι το «στιλ Kerch» ή αλλιώς «ρυθμός Kerch». Ο ρυθμός Kerch πήρε το όνομα του από μια

---

⁶⁰ Boardman 1995, σελ. 66.

⁶¹ Ζωγράφος του Αχιλλέως, Ζωγράφος του Κλεφώντος, Πολύγνωτος

⁶² Τιβέριος 1996, σελ. 40.

⁶³ Boardman 1995, σελ. 67.

⁶⁴ Ζωγράφος του Μειδία, Ζωγράφος του Προνόμου, Ζωγράφος του Τάλω

⁶⁵ Τιβέριος 1996, σελ. 40.

⁶⁶ Boardman 1995, σελ. 156.

⁶⁷ Boardman 1995, σελ. 157.

Τιβέριος 1996, σελ. 40.

⁶⁸ Ζωγράφος του Μαρσύα

τοποθεσία στην ανατολική Κριμαία το αρχαίο Ποντικάπαιο⁶⁹, το οποίο αποτελούσε τον νέο προορισμό του αθηναϊκού εξαγωγικού εμπορίου⁷⁰.

Κύριο χαρακτηριστικό του ρυθμού αυτού είναι η έντονη παρουσία χρωμάτων στη διακόσμησή τους με πιο χαρακτηριστικό αυτό του λευκού⁷¹. Οι μορφές, συχνά αφήνουν ελάχιστη επιφάνεια του αγγείου ελεύθερη⁷² και οι πτυχές των ενδυμάτων καθώς και ο όγκος των σωμάτων αποδίδονται με πολλές κοντές και πολύ λεπτές γραμμές, ενώ δεν λείπει η φωτοσκίαση⁷³. Έντονες είναι οι επιδράσεις από τη σύγχρονη μεγάλη ζωγραφική με χαρακτηριστικό παράδειγμα την απόδοση του βάθους.

---

⁶⁹ Τιβέριος 1996, σ.41.

Boardman 1995, σελ. 204.

⁷⁰ Holscher 2005, σελ.408.

⁷¹ Τιβέριος 1996, σελ.41.

⁷² Holscher 2005, σελ.408.

⁷³ Τιβέριος 1996, σελ.41.

Ερυθρόμορφη κεραμική στην Μακεδονία:

Σε αρκετές περιοχές της Μακεδονίας έχουν βρεθεί ερυθρόμορφα αγγεία που ανήκουν στην πρώιμη κλασική (480/475-450) και στην κλασική περίοδο (450-415 π.Χ.):

- **ΠΕΛΛΑ:**

Οι ιστορικές μαρτυρίες για την αρχαία Πέλλα, είναι περιορισμένες. Μόνο η ανασκαφική έρευνα μπόρεσε να αναπλάσει την ιστορική φυσιογνωμία της πόλης που αποτέλεσε την πρωτεύουσα της μεγαλύτερης δύναμης της Ελλάδας σε όλη την ελληνιστική περίοδο. Η Πέλλα δεν υπήρξε από την αρχή της ίδρυσης του μακεδονικού βασιλείου πρωτεύουσα. Ο βασιλιάς Αρχέλαος (413-399 π.Χ.)⁷⁴ ήταν αυτός που αποφάσισε την μεταφορά της πρωτεύουσας του βασιλείου⁷⁵ και ως νέα θέση επέλεξε την μέχρι τότε άσημη περιοχή της Πέλλας που βρισκόταν στα βόρεια του Θερμαϊκού κόλπου. Η Πέλλα παρέμεινε πρωτεύουσα μέχρι την κατάλυση του Μακεδονικού κράτους από τους Ρωμαίους, οι οποίοι την λεηλάτησαν και μετέφεραν τους θησαυρούς της στην Ρώμη. Αργότερα η πόλη καταστράφηκε από σεισμό και στη συνέχεια ανοικοδομήθηκε.

Οι ανασκαφές της πόλης έδειξαν πως είναι χτισμένη σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα⁷⁶. Στο κέντρο περίπου της πόλης βρίσκεται η Αγορά και σε άμεση γειτνίαση βρίσκονται ιερά, δημόσια κτίρια το ανάκτορο, τα νεκροταφεία και οι σημαντικότερες από τις ιδιωτικές κατοικίες που έχουν αποκαλυφθεί ως σήμερα. Τα

---

⁷⁴ Γιος του Περδίκκα Β΄ υπήρξε μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες της μακεδονικής ιστορίας. Μεγάλος νεωτεριστής, εκτός από την μεταφορά της πρωτεύουσας, φρόντισε την αναδιοργάνωση της διοίκησης, καθώς και την οργάνωση του στρατού και του στόλου. Κατά τη βασιλεία του, η οποία υπήρξε περίοδος ειρήνης και δημιουργικού έργου, η Μακεδονία γνώρισε μεγάλη ευημερία. Ο Αρχέλαος φρόντισε να καλλιεργήσει ειρηνικές σχέσεις με τους Έλληνες της Νότιας Ελλάδας και κάλεσε στην αυλή του τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες του πνεύματος και της τέχνης, ανάμεσα στους οποίους ήταν οι τραγικοί ποιητές Ευριπίδης, ο Αγάθων και ο ζωγράφος Ζεύξις. Μετά το βίαιο θάνατο του Αρχελάου η ανάπτυξη του κράτους ανακόπτεται. Το μεγάλο του έργο συνεχίστηκε μετά από μερικές δεκαετίες, από το Φίλιππο Β΄ (360-336 π.Χ.).

⁷⁵ Πρώτη πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου ήταν οι Αιγές.

⁷⁶ Εφευρέθηκε από τον φιλόσοφο-πολεοδόμο Ιππόδαμο τον Μιλήσιο (498-408 π.Χ.). Το σύστημα αυτό συνίσταται στη χάραξη της πόλης σε κανονικά οικοδομικά τετράγωνα που ορίζονται από ευθείς οριζόντιους και κάθετους δρόμους, και στην χωροταξική διεύθυνση των βασικών λειτουργιών της, με σκοπό την ομαλή διαβίωση των κατοίκων και την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων του σωστού προσανατολισμού.

νεκροταφεία που έχουν ανασκαφεί ως σήμερα, καλύπτουν όλες τις ιστορικές περιόδους της πόλη από το τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. έως τα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια. Το μοναδικό σχήμα που συναντάμε στην Πέλλα είναι αυτό της υδρίας.

Στην Πέλλα λοιπόν στην πρωτεύουσα του βασιλείου της Μακεδονίας, στο νεκροταφείο της Αγοράς **(εικ.1)** βρέθηκε μια μεγάλη αττική ερυθρόμορφη υδρία **(εικ.2)**, ένα αξιοπρόσεκτο έργο της αρχαίας διακοσμημένης αττικής κεραμικής. Το αγγείο αυτό χρονολογείται στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. ή στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ.⁷⁷ Το σπουδαίο αυτό αττικό αγγείο χρησιμοποιήθηκε πιθανόν στα πρώτα χρόνια του 4^{ου} αιώνα π.Χ. σε κάποιον τάφο, για να φυλάξει τα οστά ενός νεκρού⁷⁸. Η υδρία βρέθηκε σε πολυάριθμα θραύσματα και μόνο η ικανότητα των συντηρητών κατόρθωσε να αποδώσει και πάλι ολόκληρο το αγγείο.

Σύμφωνα με την άποψη της αρχαιολόγου Στ. Δρούγου, ο αγγειογράφος διάλεξε για να στολίσει την υδρία του τον ίδιο μύθο που είχε επιλέξει πριν από σαράντα χρόνια περίπου ο Φειδίας για το δυτικό αέτωμα του Παρθενώνα⁷⁹. Πρόκειται για τον μύθο της έριδας του Ποσειδώνα και της Αθηνάς για την Αττική, αλλά και τη λύση της διαμάχης των δύο θεών με την επέμβαση του Δία. Το όνομα όμως του αγγειογράφου δεν μας είναι γνωστό σήμερα. Ωστόσο έχουν διασωθεί αρκετά έργα του, αλλά και του εργαστηρίου του με το οποίο συνδέεται. Οι αρχαιολόγοι του έδωσαν το όνομα «Ζωγράφος του Προνόμου»⁸⁰.

Η υδρία της Πέλλας, εκτός από την πολυπρόσωπη παράσταση του μύθου που καλύπτει το μεγαλύτερο τμήμα της επιφάνειας, σχηματίζεται με ένα πολυσύνθετο και εύρυθμο σύστημα με ανθέμια, πολύστροφους έλικες και ολόκληρα και μισά άνθη **(εικ.3,4)** στην υπόλοιπη επιφάνεια που συμπληρώνουν την ποικίλη και εντυπωσιακή εικόνα του αγγείου⁸¹.

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται πάνοπλη η θεά Αθηνά να κινείται ορμητικά με το δόρυ της εναντίον του θεού Ποσειδώνα **(εικ.5)**, ο οποίος φεύγει προς τα έξω, προς την εξωτερική γωνία της εικόνας, παρασέρνοντας μαζί του ένα λευκό άλογο και την Αμφιτρίτη **(εικ.6)**. Την Αθηνά συνοδεύει ο θεός Διόνυσος **(εικ.7)**, ο οποίος ιππεύει έναν αιλουροειδή γρύπα. Κρατά το θύρσο του ως δόρυ και είναι

⁷⁷ Σιγανίδου, Λιλμπάκη-Ακαμάτη 1996, σελ.56.

⁷⁸ Δρούγου 2004, σελ. 28.

⁷⁹ Δρούγου 2004, σελ. 6.

⁸⁰ Δρούγου 2004, σελ. 18.

⁸¹ Δρούγου 2004, σελ. 18.

στεφανωμένος με κισσό, ενώ πάνω από τον χιτώνα του φορά ένα κατάστικτο δέρμα ζώου και στα πόδια ψηλά κεντημένα υποδήματα.

Στο κέντρο της παράστασης εικονίζεται ο κεραυνός του Δία να καλύπτει το ιερό δέντρο της ελιάς. Η σκηνή αυτή υποδηλώνει την παρέμβαση του Δία. Πίσω και πάνω από την Αμφιτρίτη εικονίζεται ο Πόλεμος και ο Φόβος. Η προσωποποίηση του Πολέμου και του Φόβου επιτυγχάνεται με τη μορφή ενός γυμνού νέου με αναστατωμένα τα μαλλιά του, με φίδι στο λαιμό και με το δέρμα ενός ζώου στο ένα χέρι⁸². Στην άλλη πλευρά εικονίζονται δύο γυμνοί πολεμιστές-ήρωες, οι οποίοι ετοιμάζονται να συγκρουστούν. Φορούν την περικεφαλαία τους και κρατούν τα όπλα τους, την ασπίδα και το δόρυ.

Στην αριστερή πλευρά του αγγείου εικονίζονται φτερωτές Νίκες πάνω στο κεφάλι και κάτω στα πόδια της Αθηνάς, οι οποίες σημαδεύουν το νικηφόρο για τη θεά τέλος της έριδας. Το ίδιο δηλώνει και η μισοσκυμμένη γυναικεία μορφή που προτείνει στο Διόνυσο ένα μεγάλο στεφάνι από κισσόφυλλα. Ίσως πρόκειται για την προσωποποίηση της Φυλής, του οικισμού από όπου ξεκίνησαν οι δημοκρατικοί του Θρασύβουλου (άποψη Στ. Δρούγου)⁸³.

Στο κάτω μέρος της εικόνας, στα πόδια των ηρώων παρακολουθούσαν έκπληκτοι δύο δαιμονικές μορφές του τόπου: από την πλευρά του Ποσειδώνα, από τη θάλασσα, ο θαλάσσιος γέρων «μισός άνθρωπος, μισός ψάρι», με την τρίαινα στο χέρι αντικρίζει με απορία τη φυγή του Ποσειδώνα. Στην άλλη πλευρά, στην ξηρά, ο δαίμονας βασιλιάς της Αττικής, ο ασπρομάλλης Κέκροψ με σκήπτρο, θαυμάζει τα θαυμαστά έργα του Δία.

Στο πάνω μέρος της παράστασης εικονίζονται τρεις θεοί, οι οποίοι παρακολουθούν τα γεγονότα. Στην άκρη βρίσκεται γυμνός ο στεφανωμένος Ερμής με το κηρύκειο στο χέρι. Ο άλλος θεός έχει ντύσιμο όμοιο με αυτό του Διόνυσου: κοντό κεντημένο χιτώνα και το δέρμα ενός ζώου στο σώμα του, ψηλά κεντημένα υποδήματα και φαρδιά ταινία στο κεφάλι. Όμως το κλαδί δάφνης που κρατά στο χέρι και το ανασηκωμένο ιμάτιο υποδηλώνουν πως πρόκειται για το θεό Απόλλωνα. Ανάμεσα στους δύο θεούς, καθισμένη παρακολουθεί τα δραματικά γεγονότα μια νεαρή καταστόλιστη γυναίκα, η οποία φορά χιτώνα και κατάστικτο το δέρμα ενός ζώου και στο αριστερό χέρι κρατά δάδες. Θα ταίριαζε να είναι η Άρτεμις, η αδερφή

---

⁸² Δρούγου 2004, σελ. 20.

⁸³ Δρούγου 2004, σελ. 22.

του Απόλλωνα, όμως η εικόνα της μοιάζει περισσότερο με μια όμορφη Μαινάδα. Μάλλον είναι μία από τις τρεις Ώρες, η Ειρήνη, η κόρη της Θέμιδας, που έχει συχνά την όψη μιας Μαινάδας⁸⁴.

- **ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ - ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΡΜΗ:**

Καραμπουρνάκι ή Μικρό Καραμπουρνάκι ή Μικρό Έμβολο, ονομάζεται ένα ακρωτήριο που βρίσκεται στην Καλαμαριά της Θεσσαλονίκης. Στο Καραμπουρνάκι πρέπει να ήταν ο κύριος πυρήνας της αρχαίας Θέρμης, της πιο σημαντικής πόλης που βρισκόταν στο μυχό του Θερμαϊκού Κόλπου πριν χτιστεί η Θεσσαλονίκη. Ο αρχαίος οικισμός βρίσκεται στην κορυφή χαμηλού λόφου (τούμπα), στο χώρο του πρώην στρατοπέδου Κόδρα. Εντός του οικισμού καθώς και στο νεκροταφείο της περιοχής βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες αγγείων από ντόπια εργαστήρια αλλά και από άλλα σημαντικά εργαστήρια του αρχαίου ελληνικού κόσμου όπως της Αθήνας, της Κορίνθου, της Εύβοιας, της Λακωνίας και της Ανατολικής Ελλάδας. Τα περισσότερα από αυτά τα αγγεία χρονολογούνται στην αρχαϊκή εποχή, δηλαδή στον 7^ο και 6^ο αιώνα π.Χ., ενώ υπάρχουν αρκετά παλαιότερα κυρίως από τον 8^ο αιώνα καθώς και νεότερα από τον 5^ο αιώνα και ελάχιστα προς το παρόν από τον 4^ο αιώνα. Τα αττικά ερυθρόμορφα χρονολογούνται κυρίως στον 5^ο αιώνα π.Χ. και διακρίνονται για την ποιότητά τους.

Χαρακτηριστικό ερυθρόμορφο αγγείο αττικού εργαστηρίου του 5^{ου} αιώνα αποτελεί ένας σκύφος (**εικ.8**), ο οποίος βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής και ανήκει στην πρώτη συστάδα των τάφων. Το αγγείο είναι συγκολλημένο από τριάντα κομμάτια⁸⁵ και ανήκει στον Πολύγνωτο⁸⁶ που ο Beazley όμως επειδή ήθελε να αποφύγει το σωστό αλλά περίπλοκο όνομα Polygnotos του έδωσε το όνομα Lewismaier⁸⁷.

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ο Απόλλωνας (**εικ.9**) να κυνηγάει μια από τις φίλες του τις Νύμφες, Δάφνη ή Κρέουσα ή Κορωνίδα ή Αίγλη⁸⁸. Ο θεός

---

⁸⁴ Δρούγου 2004, σελ. 24,28.

⁸⁵ Ρωμαίος 1985, σελ. 186.

⁸⁶ Το αγγείο αυτό ανήκει τεχνοτροπικά στον ίδιο τεχνίτη με αυτόν του σκύφου της συλλογής Robinson της Βαλτιμόρης που έφερε την επιγραφή: «Πολύγνωτος εγραψε»

⁸⁷ Ρωμαίος 1985, σελ. 186.

⁸⁸ Η πιο πιθανή πρέπει να είναι η Νύμφη Δάφνη καθώς ο μύθος της είναι γνωστότερος.

παριστάνεται ως νέος με ιδιαίτερη ομορφιά, πλούσια κόμη και δάφνινο στεφάνι. Με το αριστερό χέρι κρατά μακρύ σκήπτρο και το δεξί προτείνεται επιτακτικά. Η Νύμφη φορά λεπτό, πλούσιο ιωνικό χιτώνα. Στην άλλη πλευρά, δεν διατηρείται τίποτα από το δεξιό σκέλος παρά μόνο η άκρη του αριστερού ποδιού. Μπροστά και δεξιά από τη Νύμφη και πίσω από τον Απόλλωνα εικονίζεται, συμμετρικά και κάτω από τη λαβή, ένα παράδοξο πράμα που σύμφωνα με την Σ. Καρούζου πρόκειται για βράχο ή πετρώδη τόπο⁸⁹. Γύρω από τα δύο κεφάλια υπάρχουν οι επιγραφές «καλός»⁹⁰. Αυτό που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση σχετικά με την διακόσμηση είναι ότι παραλείπονται τα ανθήματα.

Εξαιρετικό αττικό αγγείο της περιοχής είναι ένας κρατήρας σε σχήμα καμπάνας (**εικ.10**), ο οποίος βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στην πρώτη συστάδα τάφων και χρονολογείται στην προτελευταία δεκαετία του 5^{ου} αι. δηλαδή το 420-410 π.Χ.⁹¹

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ένας από τους άθλους του Ηρακλή, η πάλη του ήρωα με το λιοντάρι της Νεμέας⁹². Στη μέση της παράστασης εικονίζεται η Αθηνά, η οποία στηρίζεται στο δόρυ της. Στάσιμο σκέλος είναι το δεξιό, ενώ το αριστερό σύρεται πίσω φανερώνοντας με τον κολλημένο χιτώνα την κνήμη. Η θεά με το δεξί της χέρι φαίνεται να θέλει να κόψει ένα κλαδί ελιάς. Δίπλα της, εικονίζεται ο Ηρακλής σκυμμένος, με κατσαρά μαύρα μαλλιά, να παλεύει με γυμνά χέρια με το αγριεμένο θηρίο που προβάλλει κάτω από τη βραχώδη σπηλιά. Το ρόπαλό του το έχει αφήσει και το τόξο με τη φαρέτρα το έχει αναρτημένο στην ελιά. Δεξιά της Αθηνάς, του Ηρακλή και της ελιάς εικονίζεται μια γυναικεία μορφή να κάθεται πάνω στο βράχο του σπηλαιού. Αριστερά εικονίζεται ένας νεαρός διαβάτης με πέτασο και δύο δόρατα (**εικ.11**). Πρόκειται μάλλον για τον συχνό σύντροφο θεών και ηρώων, τον Ερμή⁹³. στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζονται τρεις ιματιοφόροι νεαροί άνδρες που ακουμπώντας στα ραβδιά τους συνομιλούν.

Επίσης στο νεκροταφείο της περιοχής και συγκεκριμένα στην πρώτη συστάδα τάφων, έχουν βρεθεί δύο αττικές ερυθρόμορφες πελίκες από τις οποίες η μια (**εικ.12**)

---

⁸⁹ Τα σημάδια του βράχου φανερώνουν την τοποθεσία, ότι δηλαδή πρόκειται για ύπαιθρο

⁹⁰ Ρωμαίος 1985, σελ. 188.

⁹¹ Ρωμαίος 1985, σελ. 198.

⁹² Ο άθλος αυτός είναι σπάνιος στην εικονογραφία της εποχής.

⁹³ Από το δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. και κάτω συνηθίζεται στην αγγειογραφία ο τύπος του νέου οδοιπόρου με πέτασο ή χωρίς αυτόν και δύο δόρατα.

χρονολογείται μάλλον τον 5^ο αιώνα π.Χ. με χαρακτηριστική παράσταση γυμνού νέου να τρέχει σε άλλον ντυμένο και η άλλη **(εικ.13)** χρονολογείται γύρω στο 415 π.Χ. και δυστυχώς το κάτω μέρος από τη μέση λείπει. Στη μια πλευρά εικονίζεται ο Διόνυσος να περιμένει κέρασμα από τον Σίληνό, ενώ στην άλλη πλευρά του αγγείου εικονίζεται μια Μαινάδα να αποκρούει την επίθεση Σίληνού. Ακριβώς από πίσω υπάρχει ένα ασκί⁹⁴.

Στο Καραμπουρνάκι, σύμφωνα με τον Μ. Α. Τιβέριο, πιθανόν να υπάρχει ο πυρήνας της αρχαίας Θέρμης, του σημαντικότερου οικισμού του Θερμαϊκού κόλπου πριν χτιστεί η Θεσσαλονίκη. Εκεί λοιπόν στο νεκροταφείο της αρχαίας Θέρμης βρέθηκαν αγγεία που επιβεβαιώνουν την ύπαρξη σχέσης της περιοχής με αττικά εργαστήρια. Ένα τέτοιο αγγείο είναι ο αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας **(εικ.14)** που βρέθηκε στον τάφο T53, χρονολογείται γύρω στο 470 π.Χ.⁹⁵ και εικονίζονται δύο ιθυφαλλικές ερμαϊκές στήλες⁹⁶. Παρόμοιος κρατήρας, κιονωτός όμως, με αριθμό ευρετηρίου 14328 **(εικ.15)** βρέθηκε στην περιοχή και χρονολογείται το 460 π.Χ. Στην κύρια όψη του αγγείου αυτού εικονίζεται μια γυναικεία μορφή, σχεδόν κατενώπιον, να κρατά με το αριστερό της χέρι μια βάρβιτο⁹⁷ και με το δεξί της ένα πλήκτρο. Η μορφή αυτή φοράει μακρύ χιτώνα, τα μαλλιά της είναι πιασμένα σε κρωβύλο και στο κεφάλι φέρει στεφάνι κισσού **(εικ.16)**. Πιθανόν να πρόκειται για Μούσα ή για Μαινάδα. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζεται ένας νέος να φορά χιτώνα και να κρατά με το αριστερό του χέρι ένα ραβδί. Ο Μιχάλης Τιβέριος ονόμασε το ζωγράφο αυτού του αγγείου «Ζωγράφος της Σίνδου» και τον συνέδεσε με τον Ζωγράφο Συρίσκο⁹⁸.

Ένα ακόμα τέτοιο αγγείο, που ανήκει στην ίδια χρονολογική περίοδο καθώς και στην ίδια τεχνοτροπία, είναι ο αττικός ερυθρόμορφος σκύφος **(εικ.17)** που βρέθηκε στον τάφο T30, χρονολογείται γύρω στο 470 π.Χ.⁹⁹ και εικονίζονται δύο ιματιοφόρες ανδρικές μορφές, από τις οποίες η δεξιά υψώνει το δεξί της χέρι.

---

⁹⁴ Ρωμαίος 1985, σελ. 198-199.

⁹⁵ Αλλαμάνη - Χατζηνικολάου - Τζακούλη 2001, σελ.159.

⁹⁶ Αλλαμάνη - Χατζηνικολάου - Τζακούλη 2001, σελ.159, εικόνα 7, σελ. 162.

Το θέμα αυτό ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στην εποχή.

⁹⁷ Ήταν αρχαίο έγχορδο μουσικό όργανο, μια παραλλαγή της λύρας. Ήταν πιο στενή από τη λύρα και μακρύτερη και επομένως οι χορδές της ήταν μακρύτερες και η έκταση χαμηλότερη.

⁹⁸ CVA Greece, plate 65-66

⁹⁹ Αλλαμάνη - Χατζηνικολάου - Τζακούλη 2001, σελ.159, εικόνα 8, σελ. 162.

- **ΣΙΝΔΟΣ:**

Στην περιοχή της Σίνδου, έξω από τη Θεσσαλονίκη, η αρχαιολογική σκαπάνη, υπό την καθοδήγηση και την επίβλεψη της αρχαιολόγου Αικατερίνης Δεσποίνης, έφερε στο φως ένα εξαιρετικά σημαντικό νεκροταφείο με 121 τάφους που εκτείνονταν πάνω σε ένα φυσικό χαμηλό λόφο, νότια και σε μια μικρή απόσταση από μια τούμπα γνωστή σαν διπλή τράπεζα της Νέας Αγχιάλου. Οι περισσότεροι από τους τάφους του νεκροταφείου χρονολογούνται στην αρχαϊκή εποχή, ενώ ορισμένοι φτάνουν ως το τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Αργότερα ο λόφος αυτός, εγκαταλείφθηκε ως χώρος ενταφιασμού και στον 4^ο αιώνα π.Χ. εγκαταστάθηκαν στο νότιο και ανατολικό μέρος του κεραμικά εργαστήρια. Πεντακόσια περίπου μέτρα ανατολικότερα με αφορμή οικοδομικές εργασίες ερευνήθηκαν 12 ακόμη τάφοι. Οι τάφοι αυτοί χρονολογούνται στο τέλος του 5^{ου} και στις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και ανήκουν προφανώς σε ένα δεύτερο εκτεταμένο νεκροταφείο, μάλλον του ίδιου οικισμού στον οποίο ανήκει το νεκροταφείο που έγινε η ανασκαφή. Ο οικισμός αυτός σχετίζεται πιθανότατα με την τούμπα της Νέας Αγχιάλου. Πρόκειται για έναν σημαντικό οικισμό που επέζησε επί χιλιετίες που και σε κάποιες εποχές, όπως έδειξε το πλούσιο νεκροταφείο της Σίνδου επέδειξε μεγάλη άνθηση.

Το περιεχόμενο των τάφων ήταν πλούσιο. Αν και οι μισοί σχεδόν από τους 121 τάφους βρέθηκαν συλημένοι από την αρχαιότητα, ωστόσο και σε αυτούς οι αρχαίοι τυμβωρύχοι είχαν εγκαταλείψει τα πήλινα αντικείμενα ενδιαφερόμενοι κυρίως για τα χρυσά κτερίσματα. Μέσα στους τάφους βρέθηκαν και αγγεία αττικών εργαστηρίων του 5^{ου} αιώνα π.Χ. με χαρακτηριστική την ερυθρόμορφη λήκυθο με αριθμό ευρετηρίου 7758 (**εικ.18**). Η λήκυθος αυτή είναι συγκολλημένη από πολλά κομμάτια, βρέθηκε στον ανδρικό τάφο με αριθμό 40, χρονολογείται στο 475-470 π.Χ. και αποδίδεται στο Ζωγράφο του Bowdin.¹⁰⁰

Στην κύρια όψη εικονίζεται μια Νίκη, στραμμένη προς τα δεξιά, να στέκεται μπροστά σε ένα βωμό. Φορά χιτώνα με κόλπο και κρατά στα δύο απλωμένα χέρια της, στα οποία φορά βραχιόλια, καρπό αποδοσμένο με λευκό επίθετο χρώμα. Πάνω στο βωμό υπάρχει φωτιά, όπως δηλώνει το ιώδες χρώμα.¹⁰¹ Στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχει μια ζώνη στο χρώμα του πηλού και διακοσμείται με απλό μαιάνδρο.

---

¹⁰⁰ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.16.

¹⁰¹ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.16.

Μια παρόμοια ζώνη υπάρχει και στο επάνω μέρος του αγγείου. Ο ώμος διακοσμείται με πέντε ανθέμια (με μελανόμορφη τεχνική). Στο κατώτερο μέρος του λαιμού υπάρχει ένα γλωσσωτό κόσμημα. Όλες οι υπόλοιπες επιφάνειες καλύπτονται με μαύρο γάνωμα, εκτός από την οριζόντια όψη του χείλους, την εσωτερική όψη της λαβής, την κάθετη όψη του ποδιού και την κάτω επιφάνειά του που είναι στο χρώμα του πηλού.¹⁰²

Σημαντικό εύρημα θεωρείται και ο ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας με αριθμό ευρετηρίου 7786 (**εικ.19**). Είναι συγκολλημένος από πολλά κομμάτια, βρέθηκε στον ανδρικό τάφο με αριθμό 55, χρονολογείται στο 460 – 450 π.Χ. και αποδίδεται στο Ζωγράφο της Σίνδου.¹⁰³

Πρόκειται για αγγείο με ομοφυλικό ζωγραφικό θέμα. Στην κύρια όψη του εικονίζεται ένας ιματιφόρος έφηβος που κρατά ένα ραβδί και είναι στραμμένος προς τ' αριστερά. Μπροστά του στέκεται μια παιδική μορφή τυλιγμένη με ιμάτιο, που βαδίζει προς τα δεξιά. Στην πίσω όψη εικονίζεται μια ιματιφόρος εφηβική μορφή που έχει κατεύθυνση προς τα αριστερά και κρατά ραβδί.¹⁰⁴ Οι μορφές και των δύο όψεων πατούν πάνω σε δύο ιώδεις γραμμές που περιτρέχουν το αγγείο. Στο λαιμό της κύριας όψης υπάρχει μια ζώνη στο χρώμα του πηλού διακοσμημένη με ένα κλαδί από άνθη και φύλλα κισσού (με μελανόμορφη τεχνική). Οι υπόλοιπες επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται με μαύρο γάνωμα εκτός από το κάτω μέρος της βάσης, το κατώτερο τμήμα της εξωτερικής όψης του ποδιού, τις κάτω επιφάνειες των πλακιδίων των λαβών και το εσωτερικό της στεφάνης του χείλους που έχουν μείνει στο χρώμα του πηλού.¹⁰⁵

Εξαιρετικό αττικό ερυθρόμορφο αγγείο του νεκροταφείου θεωρείται και ο κωδωνόσχημος κρατήρας με αριθμό ευρετηρίου 7859 (**εικ.20**). Είναι συγκολλημένος από πολλά κομμάτια, βρέθηκε στον τάφο με αριθμό 14, χρονολογείται γύρω στο 440 π.Χ. και αποδίδεται στο Ζωγράφο της Κενταυρομαχίας του Λούβρου.¹⁰⁶

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται η καταδίωξη μιας νέας από έναν έφηβο. Ο έφηβος κινείται προς τα δεξιά, φορά γλαμύδα, έχει στους ώμους του έναν πέτασο και φορά στα πόδια του ενδρομίδες. Η γυναικεία μορφή της παράστασης,

---

¹⁰² Βοκοτοπούλου 1997, σελ.16.

¹⁰³ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.31.

¹⁰⁴ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.31.

¹⁰⁵ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.31.

¹⁰⁶ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.206.

φορά πέπλο και κρατούσε προφανώς την υδρία που εικονίζεται μπροστά της. Δεξιά απεικονίζεται μια Τρίτη ιματιφόρος ανδρική μορφή που με το δεξί της χέρι κρατούσε, μάλλον, σκήπτρο. Πιθανόν η τρίτη αυτή ανδρική μορφή να είναι ο πατέρας της καταδιωκόμενης. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζονται τρεις ιματιφόρες μορφές νέων, από τους οποίους ο μεσαίος στηρίζεται σε βακτηρία¹⁰⁷. Ίσως πρόκειται για την μυθολογική σκηνή της καταδίωξης της Θέτιδας από τον Πηλέα¹⁰⁸. Οι μορφές και των δύο όψεων πατούν πάνω σε μια ζώνη διακοσμημένη με απλό μαϊάνδρο. Το χείλος του αγγείου διακοσμείται με κλαδί από φύλλα δάφνης ενώ, στις ρίζες των λαβών υπάρχει ιωνικό κυμάτιο. Στο χρώμα του πηλού έχουν μείνει τμήματα του ποδιού, το εσωτερικό μέρος των λαβών και το τμήμα ανάμεσα στις ρίζες τους, καθώς και δύο στενές ζώνες στο εσωτερικό του αγγείου¹⁰⁹.

Μια άλλη ερυθρόμορφη αττική λήκυθος που βρέθηκε στο νεκροταφείο, στον τάφο με αριθμό 76, είναι αυτή με αριθμό ευρετηρίου 8311 (**εικ.21**). Το αγγείο αυτό χρονολογείται στο 415-405 π.Χ. και ο Ζωγράφος του σχετίζεται μάλλον με το Ζωγράφο της Χήνας¹¹⁰.

Στο σώμα του αγγείου εικονίζεται μια χήνα στραμμένη προς τα δεξιά. Το υπόλοιπο αγγείο καλύπτεται από μαύρο γάνωμα, εκτός από την κάτω επιφάνεια της βάσης που καλύπτεται με ένα λεπτό ερυθρωπό επίχρισμα. Σε πολλά σημεία το μαύρο γάνωμα έχει απολεπιστεί όπως και το ερυθρωπό επίχρισμα καθώς και ερυθρόμορφη παράσταση¹¹¹.

Τέλος, στον γυναικείο τάφο με αριθμό 96, του νεκροταφείου της περιοχής, βρέθηκε ένας αττικό ερυθρόμορφος σκύφος τύπου Α με αριθμό ευρετηρίου 8386 (**εικ.22**). Ο σκύφος αυτός είναι συγκολλημένος από πολλά κομμάτια, χρονολογείται στο 450-440π.Χ. και σχετίζεται με το εργαστήρι του Ζωγράφου του Αισχίνη¹¹².

Στη μια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή καθισμένη σε ένα βράχο, στραμμένη προς τα δεξιά. Φορά ιμάτιο, το οποίο αφήνει ακάλυπτο μόνο το πρόσωπό της. Στα πόδια της, κάτω από το ιμάτιο, διακρίνεται και ένα τμήμα από το

---

¹⁰⁷ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.206.

¹⁰⁸ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.206.

¹⁰⁹ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.206.

¹¹⁰ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.210.

Αττικά ληκύθια του Ζωγράφου της Χήνας είναι από τα συνήθη είδη που εξάγονται στο Βορρά.

¹¹¹ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.210.

¹¹² Βοκοτοπούλου 1997, σελ.218.

χιτόνα της, ενώ πίσω από το κεφάλι της είναι κρεμασμένη μια ταινία. Ο βράχος είναι διακοσμημένος με κλαδιά που έχουν αποδοθεί σχηματοποιημένα. Στην άλλη πλευρά έχουμε το κάτω μέρος μιας ιματιοφόρου εφηβικής μορφής στραμμένη προς το θεατή που παίζει με τα απλωμένα χέρια της δύο τόπια. Μπροστά στο δεξί της πόδι υπάρχει ένα πεσσόμορφο πάνω στο οποίο, μάλλον, εικονίζεται ένα τρίτο τόπι¹¹³.

- **ΑΚΑΝΘΟΣ:**

Στη χερσόνησο της Χαλκιδικής, στα χαμηλότερα υψώματα του όρους Στρατόνικου, ιδιαίτερα σημαντική θέση κατέχει η αρχαία Άκανθος. Η αρχαία πόλη ήταν χτισμένη πάνω σε τρεις λόφους, κοντά στο ανατολικό άκρο του ακάνθιου κόλπου, δίπλα στο σημερινό χωριό Ιερισσός. Σε μια τόσο προνομιακή θέση από όπου μπορούσε να ελέγχει το πέρασμα προς τη χερσόνησο της Χαλκιδικής, στην Ακτή¹¹⁴, δέσποζε στην ανατολική πλευρά της Χαλκιδικής και είχε δυνατότητα να αναπτυχθεί σε σημαντικό λιμάνι και κόμβο ανάμεσα στην Ανατολική Ελλάδα και στο εσωτερικό της Χαλκιδικής και στη μακεδονική χώρα.

Ιδρύθηκε γύρω στα μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ. ως αποικία της Άνδρου σε συνεργασία με τους Χαλκιδείς. Οι απόψεις για την προέλευση και ετυμολογία του ονόματός της είναι ποικίλες. Σύμφωνα με μια άποψη οφείλει το όνομά της σε κάποιον μυθικό ήρωα Άκανθο, κατά μία άλλη άποψη στην αφθονία αγκαθιών στην περιοχή.

Η Άκανθος εμφανίζεται στο προσκήνιο των ιστορικών εξελίξεων στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. ως υποτελής των Περσών, καθώς κατά τη διάρκεια των Μηδικών χρησίμευσε ως οχυρό, αρχικά για τα στρατεύματα του Μαρδόνιου και στη συνέχεια για τον Ξέρξη. Μετά το τέλος των Περσικών πολέμων, οι Ακάνθιοι προσχώρησαν στην Α΄ Αθηναϊκή Συμμαχία. Ωστόσο με το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού πολέμου, η πόλη ακολουθεί το παράδειγμα και άλλων πόλεων της ευρύτερης περιοχής, αποχωρεί από τη συμμαχία και συνάπτει συμμαχία με τον Σπαρτιάτη βασιλιά Βρασίδα το 424 π.Χ.¹¹⁵ Μετά τη Νίκειο Ειρήνη η πόλη διατηρεί την αυτονομία της αλλά της επιβάλλεται φορολογία. Ο Φίλιππος Β΄ την κατέβαλε αλλά δεν την κατέστρεψε. Η καταστροφή της επήλθε στα 200 π.Χ. από τους Ρωμαίους.

---

¹¹³ Βοκοτοπούλου 1997, σελ.218.

¹¹⁴ Με το όνομα Ακτή αναφέρεται από τον Θουκυδίδη (IV.109), τον Διόδωρο (XII, 68) και τον Στέφανο Βυζάντιο.

¹¹⁵ Hammond 1995, σελ. 372.

Η αρχαιολογική έρευνα ξεκίνησε το 1969 και έφερε στο φως την πόλη της Ακάνθου, η οποία ιδρύθηκε πάνω σε έναν προϊστορικό οικισμό, με πολλά λαμπρά δημόσια οικοδομήματα, ναούς με πιο χαρακτηριστικό αυτόν που είναι αφιερωμένος στην προστάτιδα της πόλης, Αθήνα¹¹⁶ και το νεκροταφείο της, το οποίο απέχει ένα χιλιόμετρο από την πόλη.

Η ύπαρξη μεταφοράς ερυθρόμορφων αγγείων αττικών κεραμικών εργαστηρίων του 5^{ου} αιώνα π.Χ. πιστοποιείται από τα ευρήματα που βρέθηκαν τόσο στην πόλη όσο και στο νεκροταφείο. Χαρακτηριστικά σχήματα αγγείων που βρέθηκαν είναι κυρίως ο κρατήρας, ο σκύφος, η λύκηθος, ο αμφορέας, η υδρία και η πελίκη. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να τονίσω ότι λόγω των πολλών αγγείων που βρέθηκαν στην περιοχή της Ακάνθου η παρουσίαση των αγγείων θα γίνει ανά σχήμα.

➤ ΚΡΑΤΗΡΕΣ:

Ο κρατήρας είναι αγαπημένο σχήμα του 5^{ου} αιώνα. Τα περισσότερα ευρήματα που βρέθηκαν στον οικισμό και το νεκροταφείο είναι τμήματα και θραύσματα αυτού του σχήματος με πιο χαρακτηριστικά:

1. Το τμήμα ενός ερυθρόμορφου αττικού κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1552 (**εικ.23**). Αυτό συγκολλήθηκε από επτά κομμάτια, βρέθηκε στο νεκροταφείο στον τάφο 1339 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹¹⁷

Από την παράσταση σώζεται αριστερά το πάνω μέρος μιας γυναικείας μορφής, η οποία κρατά δόρυ και τόξο. Πιθανόν αυτή η μορφή να είναι η Άρτεμις. Δεξιά της παράστασης σώζεται το πάνω μέρος μιας ανδρικής μορφής, η οποία φορά πέτασο και κρατά ακόντιο¹¹⁸. Το θραύσμα εσωτερικά καλύπτεται από μαύρο στιλπνό γάνωμα και εξωτερικά κάτω από το χείλος υπάρχει ως διακόσμηση ένα κλαδί δάφνης¹¹⁹.

2. Το τμήμα από το χείλος και από το σώμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 770 (**εικ.24**), βρέθηκε στο

---

¹¹⁶ Τρακοσοπούλου - Σαλακίδου 1997, σελ. 301,303.

¹¹⁷ Καλτσάς 1998, σελ.32.

¹¹⁸ Καλτσάς 1998, σελ.32.

¹¹⁹ Καλτσάς 1998, σελ.32.

νεκροταφείο στον τάφο 1345 και χρονολογείται στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.¹²⁰. Το θραύσμα αυτό σχετίζεται πιθανόν με το Ζωγράφο του Kassel¹²¹.

Από την παράσταση σώζεται μόνο ένα τμήμα: το επάνω μέρος μιας ανδρικής γενειοφόρου μορφής που βλέπει προς τα αριστερά. Το σώμα της μορφής αυτής παριστάνεται σε τρία τέταρτα, ενώ το κεφάλι της σε κατατομή. Η ανδρική αυτή μορφή φορά ιμάτιο, που αφήνει ακάλυπτο τον αριστερό ώμο και στο κεφάλι φέρει στεφάνι. Με το τεντωμένο μπροστά δεξί του χέρι κρατά λύρα, την οποία θα πρέπει να προσφέρει σε κάποιο νέο¹²². Το θραύσμα στην εσωτερική του επιφάνεια έχει μαύρο στιλπνό γάνωμα και κάτω από το χείλος του υπάρχει ταινία διακοσμημένη με φύλλα δάφνης¹²³.

3. Το τμήμα από το σώμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημο κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 771 (**εικ.25**), βρέθηκε στο νεκροταφείο στον τάφο 1345 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹²⁴

Από την παράσταση σώζονται αριστερά δύο ιματιοφόρες μορφές. Η μια από το μέσον του κορμού και κάτω και η άλλη από το στήθος μέχρι το μέσον των κνημών. Στα δεξιά της παράστασης εικονίζεται μια τρίτη μορφή, που σώζεται από το μέσον του κορμού μέχρι τα σφυρά. Η μορφή αυτή φορά ιμάτιο και θα πρέπει να στηριζόταν σε ραβδί, τμήμα του οποίου σώζεται μπροστά της^{125 126}. Η εσωτερική επιφάνεια του θραύσματος του αγγείου είναι καλυμμένη με μαύρο στιλπνό χρώμα, το οποίο φέρει ισχυρές αποκρούσεις¹²⁷. 4. Τα επτά θραύσματα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1299 (**εικ.26**) βρέθηκαν στον οικισμό στο οικόπεδο 117. Το αγγείο είναι έργο κάποιου μανιεριστή ζωγράφου και χρονολογείται στη δεκαετία 470-460 π.Χ.¹²⁸ Το αγγείο απεικονίζει διονυσιακή σκηνή:

---

¹²⁰ Καλτσάς 1998, σελ.33-34.

¹²¹ Καλτσάς 1998, σελ.34.

¹²² Το θέμα της παράστασης είναι συνηθισμένο στην αττική αγγειογραφία από τα μέσα του 5^{ου} αι.π.Χ.

¹²³ Καλτσάς 1998, σελ.34.

¹²⁴ Καλτσάς 1998, σελ.34.

¹²⁵ Το θέμα της παράστασης είναι πολύ συνηθισμένο και συναντάται συχνότερα στην πίσω όψη ερυθρόμορφων κωδωνόσχημων κρατήρων. Πρόκειται για μια σκηνή από την καθημερινή ζωή.

¹²⁶ Καλτσάς 1998, σελ.34.

¹²⁷ Καλτσάς 1998, σελ.34.

¹²⁸ Καλτσάς 1998, σελ.195.

A. Τμήμα του λαιμού και του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση του σώματος σώζεται το πάνω και το πίσω μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής¹²⁹. Στον ώμο του αγγείου υπάρχουν σχηματοποιημένα φυλλάρια, τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους με λεπτές γραμμές. Αριστερά υπάρχει η αρχή μιας κατακόρυφης ζώνης που διακοσμείται με δύο σειρές από στιγμές κατακόρυφης διάταξης¹³⁰.

B. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση, σώζεται το πάνω μέρος του κορμού και το μισό κεφάλι ανδρικής γενειοφόρου μορφής με το ιμάτιο ριγμένο στον αριστερό ώμο¹³¹.

Γ. Τμήμα από την κοιλιά του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται το χέρι και τμήμα του κορμού δύο μορφών¹³²

Δ. Τμήμα από την κοιλιά του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται ένα τμήμα του κορμού μιας γυναικείας μορφής που παίζει πιθανόν αυλό¹³³.

Ε. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται το μπροστινό μέρος ενός φιδιού και ενός στελέχους που πιθανόν είναι τμήμα θύρσου και στο άκρο δεξιά σώζονται οι απολήξεις μιας δοράς πάνθηρα¹³⁴.

Στ. Τμήμα του κάτω μέρος του σώματος του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται ένα τμήμα μιας μορφής και λίγες πτυχώσεις του ενδύματος της¹³⁵.

Z. Τμήμα από το κάτω μέρος του αγγείου :

Από τη διακόσμηση σώζονται μόνο ακτινωτά φυλλάρια¹³⁶.

5. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1511 (**εικ.27**), προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο 480-470 π.Χ.¹³⁷

---

¹²⁹ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³⁰ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³¹ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³² Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³³ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³⁴ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³⁵ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

¹³⁶ Καλτσάς 1998, σελ. 195.

Από την παράσταση σώζεται ένα τμήμα της πλάτης και το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού μιας ανδρικής μορφής¹³⁸. Στο θραύσμα του αγγείου ακόμα διακρίνεται ένα τμήμα μιας ζώνης με επιμήκη φυλλάρια¹³⁹.

6. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 818 (**εικ.28**), προέρχεται από τον ώμο του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο α΄ μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁴⁰

Από την παράσταση σώζεται ο κρόταφος, ο ώμος και το δεξί χέρι μιας ανδρικής μορφής που κρατάει πιθανόν ραβδί¹⁴¹. Εσωτερικά του θραύσματος υπάρχει μελανό στιλπνό γάνωμα. Στο σημείο όπου ενώνεται ο ώμος με το λαιμό υπάρχει μια ζώνη που διακοσμείται με επιμήκη σχηματοποιημένα φυλλάρια σε ακτινωτή διάταξη, τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους με λεπτές γραμμές¹⁴².

7. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1311 (**εικ.29**). Το θραύσμα αυτό προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, το οποίο συγκολλήθηκε από τρία κομμάτια, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β΄ τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁴³

Από την παράσταση σώζονται ο αγκώνας, οι γλουτοί, ένα τμήμα του μηρού και της κνήμης από μια γυμνή μορφή νέου¹⁴⁴. Από τη διακόσμηση σώζονται ακόμα δύο κατακόρυφες σειρές φύλλων κισσού που αποτελούσαν το πλαίσιο της μετόπης της παράστασης¹⁴⁵.

8. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1372 (**εικ.30**), προέρχεται από τον ώμο του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β΄ τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁴⁶

Από την παράσταση, σώζεται το μεγαλύτερο μέρος ενός κράνους αττικού τύπου¹⁴⁷ και διακοσμείται με στιγμές από μελανό γάνωμα¹⁴⁸.

---

¹³⁷ Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹³⁸ Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹³⁹ Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹⁴⁰ Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹⁴¹ Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹⁴² Καλτσάς 1998, σελ.195.

¹⁴³ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁴⁴ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁴⁵ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁴⁶ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁴⁷ Καλτσάς 1998, σελ.196.

9. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού, μάλλον, κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 823 (**εικ.31**), προέρχεται από το πάνω μέρος του σώματος, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁴⁹

Από την παράσταση σώζεται μόνο ένα μέρος. Στα δεξιά εικονίζεται το υψωμένο χέρι, η παλάμη και ο πήχης, μιας μορφής. Αριστερά εικονίζεται το πάνω μέρος του κορμού και το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής που βλέπει προς τα δεξιά. Τα μαλλιά της μορφής είναι δεμένα με τριπλή ταινία στο πίσω μέρος του κεφαλιού, σχηματίζοντας κρωβύλο. Η μορφή αυτή φορά χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο που πέφτει από τον αριστερό ώμο. Το αριστερό της χέρι είναι τεντωμένο μπροστά και κρατά φιάλη. Με το δεξί χέρι κρατούσε οινόχνη, της οποίας σώζεται η λαβή στο κάτω μέρος του θραύσματος¹⁵⁰. Εσωτερικά του θραύσματος υπάρχει μαύρο γάνωμα, ενώ εξωτερικά στο πάνω μέρος υπάρχει μια σειρά από πολύ μικρά φυλλάρια¹⁵¹.

10. Το θραύσμα ενός ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1549 (**εικ.32**), προέρχεται από τον ώμο του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.¹⁵²

Από την παράσταση σώζονται το πόδι πιθανόν ενός τραπεζιού, το οποίο διακοσμείται με μαϊάνδρο¹⁵³ και ένα μέρος από το σώμα δύο γυμνών μορφών¹⁵⁴.

11. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1366 (**εικ.33**), το οποίο συγκολλήθηκε από δύο κομμάτια, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁵⁵

Από την παράσταση σώζονται ένα τμήμα του κορμού, του αριστερού χεριού και οι μηροί μιας ανδρικής μορφής σε έντονη κίνηση προς τα αριστερά¹⁵⁶.

12. Τα πέντε θραύσματα ενός αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1300 (**εικ.34**), τα οποία προέρχονται από το πάνω μέρος του

---

¹⁴⁸ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁴⁹ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵⁰ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵¹ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵² Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵³ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵⁴ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵⁵ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵⁶ Καλτσάς 1998, σελ.196.

σώματος του αγγείου, βρέθηκαν στον οικισμό στο οικόπεδο 117. Το αγγείο είναι ζωγραφισμένο με την τεχνοτροπία του Ζωγράφου του Κλεοφώντος και χρονολογούνται στο 440-430 π.Χ.¹⁵⁷

A. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση σώζονται το μπροστινό μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής, η οποία είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Μπροστά της, εικονίζεται το πάνω μέρος μιας βακτηρίας¹⁵⁸. Ο ώμος του αγγείου διακοσμείται με επιμήκη φυλλαράκια που χωρίζονται με λεπτές γραμμές¹⁵⁹.

B. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Ο ώμος του αγγείου διακοσμείται με επιμήκη φυλλαράκια¹⁶⁰.

Γ. Τμήμα της κατακόρυφης ζώνης του αγγείου:

Διακοσμείται με δύο σειρές στιγμών¹⁶¹.

Δ. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται μέρος της κεφαλής μιας μορφής, η οποία φορά ταινία¹⁶². Στον ώμο ακόμα σώζονται επιμήκη φυλλαράκια¹⁶³.

E. Τμήμα του ώμου του αγγείου:

Από την παράσταση σώζεται το πάνω μέρος του κεφαλιού μιας μορφής¹⁶⁴.

13. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 749 (**εικ.35**), το οποίο προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, συγκολλήθηκε από τρία κομμάτια. Το θραύσμα αυτό βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁶⁵.

Από την παράσταση σώζονται, αριστερά μεγάλο μέρος του σώματος μιας ανδρικής μορφής με ιμάτιο και τμήμα από ένα ραβδί που θα πρέπει να κρατούσε ο άνδρας με τεντωμένο χέρι. Σώζεται επίσης στην πάνω δεξιά γωνία, τμήμα του χεριού

---

¹⁵⁷ Καλτσάς 1998, σελ.197.

¹⁵⁸ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁵⁹ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁶⁰ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁶¹ Καλτσάς 1998, σελ.196.

¹⁶² Καλτσάς 1998, σελ.197.

¹⁶³ Καλτσάς 1998, σελ.197.

¹⁶⁴ Καλτσάς 1998, σελ.197.

¹⁶⁵ Καλτσάς 1998, σελ.199.

μιας άλλης μορφής που θα πρέπει να βρισκόταν απέναντι από την προηγούμενη¹⁶⁶. Εσωτερικά του θραύσματος υπάρχει γάνωμα σε μαύρο χρώμα¹⁶⁷.

14. Το θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1284 (**εικ.36**), το οποίο προέρχεται από το κάτω μέρος του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁶⁸

Από την παράσταση, σώζεται στα δεξιά το κάτω μέρος του σώματος μιας γυναικείας μορφής, η οποία φορά πέπλο και κρατά δύο δάδες προς τα κάτω. Ίσως να πρόκειται για τη μορφή μιας Κόρης. Στο κάτω μέρος της παράστασης, σώζεται ένα μικρό τμήμα μαιάνδρου όπου πατούσαν οι μορφές¹⁶⁹.

15. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1305 (**εικ.37**), το οποίο προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁷⁰

Από την παράσταση σώζεται το κάτω μέρος δύο μορφών. Δεξιά, εικονίζεται μια ανδρική μορφή σε διασκελισμό και μπροστά της μια γυναικεία, η οποία στέκεται πατώντας στο αριστερό πόδι έχοντας άνετο το δεξί. Η μορφή αυτή είναι ντυμένη με πτυχωμένο χιτώνα, ο οποίος στο δεξί γόνατο δημιουργεί οφθαλμωτές πτυχές¹⁷¹.

16. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1308 (**εικ.38**), το οποίο προέρχεται από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁷²

Αριστερά της παράστασης σώζονται το γυμνό πόδι μιας ανδρικής μορφής και δεξιά το πόδι μιας μορφής με χιτώνα και ιμάτιο. Ανάμεσα τους εικονίζεται μια

---

¹⁶⁶ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁶⁷ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁶⁸ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁶⁹ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁷⁰ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁷¹ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁷² Καλτσάς 1998, σελ.199.

βακτηρία της οποίας σώζεται ένα τμήμα¹⁷³. Στο κάτω μέρος του αγγείου σώζεται ένα τμήμα μιας οριζόντιας ζώνης με μαϊάνδρο και αβακωτό κόσμημα¹⁷⁴.

17. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1310 (**εικ.39**), το οποίο προέρχεται από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁷⁵.

Από την παράσταση σώζονται τα άκρα των ποδιών και τμήμα του χιτώνα μιας μορφής που είναι στραμμένη προς τα αριστερά. Πίσω της σώζονται τα πόδια ενός επίπλου πάνω σε βάθρο¹⁷⁶.

18. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1460 (**εικ.40**), το οποίο προέρχεται από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται γύρω στα 430 π.Χ.¹⁷⁷

Από την παράσταση σώζεται ένα τμήμα της περιφέρειας και η απόληξη μιας κνήμης τροχού άρματος¹⁷⁸. Στο μέσον περίπου του θραύσματος, σώζεται μια οριζόντια ταινία με μαϊάνδρο και σταυροειδή κοσμήματα¹⁷⁹.

19. Το τμήμα από το χείλος ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 689 (**εικ.41**), βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 31 και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁸⁰

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι και το τμήμα του κορμού μιας γυναικείας μορφής μπροστά σε είσοδο σπηλιάς. Η σάρκα της μορφής αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα. Πρόκειται πιθανόν για παράσταση ανόδου¹⁸¹. Από τη διακόσμηση σώζεται μόνο ένα κλαδί δάφνης¹⁸².

---

¹⁷³ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁷⁴ Καλτσάς 1998, σελ.199.

¹⁷⁵ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁷⁶ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁷⁷ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁷⁸ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁷⁹ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁰ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸¹ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸² Καλτσάς 1998, σελ.200.

20. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 815 (**εικ.42**), το οποίο προέρχεται από το πάνω μέρος του σώματος του αγγείου, χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁸³

Στην εξωτερική επιφάνεια του θραύσματος σώζεται ένα τμήμα μιας διονυσιακής σκηνής. Από την παράσταση αυτή διακρίνεται το αριστερό άκρο του χεριού μιας μορφής που κρατάει θύρσο. Στο άκρο δεξιά, εικονίζεται η κορυφή ενός δεύτερου θύρσου και ανάμεσά τους υπάρχει ένα κληματόφυλλο. Τα άνθη στην κορυφή των θύρσων δηλώνονται με λευκό χρώμα¹⁸⁴. Τέλος, εσωτερικά του θραύσματος του αγγείου υπάρχει μαύρο στιλπνό γάνωμα και μια οριζόντια μαύρη γραμμή στο χρώμα του πηλού¹⁸⁵.

21. Το θραύσμα ενός αττικού κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 821 (**εικ.43**), συγκολλήθηκε από τρία κομμάτια και προέρχεται από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου. Βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.¹⁸⁶

Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου, σώζεται μέρος της παράστασης. Στην παράσταση λοιπόν εικονίζονται δύο μορφές από τις οποίες σώζονται τα πόδια και το κάτω μέρος του ιματίου. Οι μορφές αυτές είναι στραμμένες προς τα αριστερά¹⁸⁷.

Εσωτερικά του αγγείου υπάρχει μαύρο γάνωμα, ενώ στο κάτω μέρος της παράστασης, υπάρχει μια διακοσμητική ζώνη με μαίανδρο και με αβακωτό κόσμημα, πάνω στην οποία πατούν οι μορφές της παράστασης¹⁸⁸.

22. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 822 (**εικ.44**), το οποίο συγκολλήθηκε από τρία κομμάτια και προέρχεται από ο πάνω μέρος του σώματος του αγγείου. Βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο 420-410 π. Χ.¹⁸⁹

Από την παράσταση σώζονται το κεφάλι και το πάνω μέρος του κορμού μιας ανδρικής μορφής στραμμένης προς τα αριστερά. Η μορφή αυτή φορά ιμάτιο και

---

¹⁸³ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁴ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁵ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁶ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁷ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁸ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁸⁹ Καλτσάς 1998, σελ.200.

ταινία μαλλιά¹⁹⁰. Εσωτερικά το αγγείο έχει μαύρο γάνωμα και εξωτερικά πάνω από την παράσταση υπάρχουν φύλλα δάφνης σε οριζόντια διάταξη¹⁹¹.

23. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1365 (**εικ.45**), το οποίο προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.¹⁹²

Από την παράσταση σώζονται το κάτω μέρος της ανδρικής μορφής και ένα τμήμα της βακτηρίας στην οποία στηριζόταν¹⁹³.

24. Το Θραύσμα ενός ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1458 (**εικ.46**), το οποίο συγκολλήθηκε από έξι κομμάτια, προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁹⁴

Από την παράσταση του αγγείου σώζονται μερικά τμήματα του κορμού δύο ιματιοφόρων μορφών και ανάμεσα εκ των οποίων εικονίζεται ένα ραβδί¹⁹⁵. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το γάνωμα του αγγείου έχει απολεπιστεί σε μεγάλο βαθμό¹⁹⁶.

25. Το τμήμα ενός ερυθρόμορφου αττικού κωδωνόσχημου κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 819 (**εικ.47**), το οποίο συγκολλήθηκε από εννέα κομμάτια, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αιώνα π. Χ.¹⁹⁷

Στην παράσταση του σώματος του αγγείου, εικονίζεται μια ανδρική μορφή να είναι τυλιγμένη από τη μέση και πάνω με ιμάτιο. Δεξιά εικονίζεται μια δεύτερη ανδρική μορφή, που σώζεται από το ύψος των μηρών και πάνω, και είναι τυλιγμένη και αυτή με ιμάτιο που αφήνει όμως ακάλυπτο το δεξιό ώμο, το στήθος και το χέρι, το οποίο προτείνει. Πιθανόν με το χέρι αυτό, η μορφή να κρατούσε βακτηρία. Στο άκρο δεξιά, σώζεται το πρόσωπο μιας τρίτης μορφής που βλέπει προς τα αριστερά. Ανάμεσα στις δύο τελευταίες μορφές εικονίζονται δύο αναρτημένα αντικείμενα, ενός

---

¹⁹⁰ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁹¹ Καλτσάς 1998, σελ.200.

¹⁹² Καλτσάς 1998, σελ.200-201.

¹⁹³ Καλτσάς 1998, σελ.201.

¹⁹⁴ Καλτσάς 1998, σελ.201.

¹⁹⁵ Καλτσάς 1998, σελ.201.

¹⁹⁶ Καλτσάς 1998, σελ.201.

¹⁹⁷ Καλτσάς 1998, σελ.201.

ορθογώνιου και ενός κυκλικού σχήματος¹⁹⁸. Εσωτερικά το αγγείο φέρει μαύρο στιλπνό γάνωμα και εξωτερικά, κάτω από το χείλος, υπάρχει ως διακοσμητικό μοτίβο το κλαδί δάφνης, το οποίο είναι οριζόντια τοποθετημένο και πλαισιώνεται πάνω και κάτω από δύο παχιές γραμμές στο χρώμα του πηλού. Τα δύο αναρτημένα αντικείμενα, που βρίσκονται ανάμεσα στις δύο μορφές, φέρουν διακόσμηση από γραμμές, οι οποίες είναι ακτινωτά τοποθετημένες¹⁹⁹.

26. Το θραύσμα ενός ερυθρόμορφου αττικού καλυκωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1368 (**εικ.48**), το οποίο προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²⁰⁰

Από την παράσταση σώζονται ένα τμήμα του κορμού και του χεριού μιας φτερωτής γυναικείας μορφής. Από τη μορφή αυτή διακρίνονται επίσης οι απολήξεις της φτερούγας της²⁰¹.

27. Το θραύσμα ενός ερυθρόμορφου αττικού καλυκωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1312 (**εικ.49**), το οποίο προέρχεται από το πάνω μέρος της κοιλιάς του σώματος του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται γύρω στο 420 π.Χ.²⁰²

Στην παράσταση εικονίζεται ένας φτερωτός Έρωτας που βλέπει προς τα δεξιά. Από τη μορφή του Έρωτα σώζεται μόνο το κεφάλι και η φτερούγα του²⁰³.

28. Το θραύσμα ενός ερυθρόμορφου, πιθανόν καλυκωτού, κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1459 (**εικ.50**), βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²⁰⁴

Στην παράσταση εικονίζεται μια γυναικεία μορφή που βλέπει προς τα αριστερά. Από την παράσταση, σώζεται το κεφάλι, ο ώμος και το πρόσωπο της

---

¹⁹⁸ Καλτσάς 1998, σελ.201.

¹⁹⁹ Καλτσάς 1998, σελ.201.

²⁰⁰ Καλτσάς 1998, σελ.201.

²⁰¹ Καλτσάς 1998, σελ.201.

²⁰² Καλτσάς 1998, σελ.201.

²⁰³ Καλτσάς 1998, σελ.201.

²⁰⁴ Καλτσάς 1998, σελ.201-202.

μορφής²⁰⁵. Όσον αφορά τη διακόσμηση στο πάνω μέρος του αγγείου, ακριβώς κάτω από το χείλος υπάρχουν φύλλα δάφνης²⁰⁶.

29. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1367 (**εικ.51**), το οποίο προέρχεται από το πάνω μέρος του σώματος, βρέθηκε στον οικισμό, στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁰⁷

Από την παράσταση σώζονται το κεφάλι και το στήθος μιας ανδρικής μορφής, η οποία βλέπει προς τα αριστερά. Η μορφή αυτή φέρει στο κεφάλι στεφάνι κισσού και με το δεξί χέρι κρατά ένα θύρσο.

30. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 817 (**εικ.52**), το οποίο προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²⁰⁸

Από την παράσταση σώζονται, αριστερά, ένας γυμνός Έρωτας σε στάση οκλαδόν και δεξιά, τα πόδια μιας άλλης μορφής και η απόληξη μιας δοράς. Η απόδοση της σάρκας του Έρωτα γίνεται με λευκό χρώμα, το οποίο όμως έχει απολεπιστεί σε μεγάλο μέρος²⁰⁹. Εσωτερικά το αγγείο, φέρει μαύρο στιλπνό γάνωμα²¹⁰.

31. Το θραύσμα ενός ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα με αριθμό ευρετηρίου 1309 (**εικ.53**), από το οποίο σώζεται ένα τμήμα του χείλους και του πάνω μέρος του σώματος, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αιώνα π. Χ.²¹¹

Από την παράσταση σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού ενός νέου, ο οποίος είναι στραμμένος προς τα δεξιά και το πάνω μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής²¹². Το χείλος του αγγείου διακοσμείται με κλαδί δάφνης, το οποίο

---

²⁰⁵ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²⁰⁶ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²⁰⁷ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²⁰⁸ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²⁰⁹ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²¹⁰ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²¹¹ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²¹² Καλτσάς 1998, σελ.202.

είναι οριζόντια τοποθετημένο. Στο βάθος του υπάρχουν δύο φύλλα τα οποία αποδίδονται με λευκό επίθετο χρώμα²¹³.

➤ ΣΚΥΦΟΙ:

Την εποχή αυτή, ιδιαίτερα αγαπητό σχήμα τόσο για τους αγγειοπλάστες όσο και για τους αγγειογράφους μαζί με τον κρατήρα αποτελεί το αγγείο πόσεως, του σκύφου. Τέτοια ερυθρόμορφα αττικά αγγεία βρέθηκαν στον οικισμό της Ακάνθου αλλά και στο νεκροταφείο της με πιο χαρακτηριστικά:

1. Οστρακο ερυθρόμορφου σκύφου τύπου γλαυκός με αριθμό ευρετηρίου 1240 (εικ.54). Το όστρακο αυτό βρέθηκε στο νεκροταφείο στον τάφο 1714 και χρονολογείται γύρω στο 470 π.Χ.²¹⁴

Από την παράσταση σώζεται η φτερούγα της γλαύκας και δύο φύλλα²¹⁵.

2. Πέντε θραύσματα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 1338 (εικ.55). Τα θραύσματα αυτά προέρχονται από το σώμα του αγγείου και βρέθηκαν στον οικισμό στο οικόπεδο 117. Το αγγείο προέρχεται κατά πάσα πιθανότητα από το εργαστήριο του Δούριδος γεγονός που μας επιτρέπει να το χρονολογήσουμε στο 470-460 π. Χ.²¹⁶

Στην παράσταση εικονίζονται δύο πρόσωπα. Δεξιά σώζονται το πάνω μέρος του σώματος, το κεφάλι και το δεξί χέρι ενός νέου που είναι στραμμένος προς τα αριστερά και κρατά ραβδί. Το κορμί της νεανικής μορφής καλύπτεται με ιμάτιο. Απέναντι του εικονίζεται μια γυναικεία μορφή της οποίας σώζονται το μεγαλύτερο μέρος του κορμού, το πρόσωπο, το πάνω μέρος του κεφαλιού και τμήμα από το δεξί χέρι που κρατάει φιάλη. Στο κεφάλι φοράει σάκκο και είναι ντυμένη με χιτώνα χειριδωτό. Στο βάθος, πάνω από το νέο, κοντά στο χείλος, υπήρχε γραπτή επιγραφή *ΚΑΛΙΟΣ*, ενώ μπροστά από το κεφάλι της νέας *ΚΑΛΗ*. Το χρώμα των επιγραφών έχει εκπέσει αλλά διακρίνεται το αποτύπωμά τους²¹⁷. Η εσωτερική και η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται με μαύρο στιλπνό χρώμα. Στα δύο άκρα, δεξιά και αριστερά, υπάρχουν ένα άνθος λωτού και ανθέμιο αντίστοιχα που πλαισιώνουν την

---

²¹³ Καλτσάς 1998, σελ.202.

²¹⁴ Καλτσάς 1998, σελ.154.

²¹⁵ Καλτσάς 1998, σελ.155.

²¹⁶ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²¹⁷ Καλτσάς 1998, σελ.205.

παράσταση και ανήκουν στα φυτικά θέματα που διακοσμούν την περιοχή εκατέρωθεν των λαβών²¹⁸.

3. Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 1336 (εικ.56). Από το αγγείο σώζονται τμήμα του χείλους και του σώματος, το οποίο βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²¹⁹

Από την παράσταση του σώματος σώζεται αριστερά το άκρο χέρι μορφής²²⁰. Το γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά του αγγείου είναι από μαύρο στιλπνό χρώμα²²¹.

4. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 1337 (εικ.57), από το αγγείο σώζεται ένα τμήμα του χείλους. Το θραύσμα αυτό βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²²²

Από την παράσταση του σώματος διατηρείται το πάνω μέρος του κεφαλιού ενός νέου και μπροστά του ένα τμήμα από το ραβδί που θα πρέπει να κρατούσε²²³. Το γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά του αγγείου είναι από μαύρο στιλπνό χρώμα²²⁴.

5. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 1425 (εικ.58), το οποίο προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²²⁵

Από την παράσταση, σώζονται τα άκρα πόδια μιας μορφής που βλέπει προς τα δεξιά²²⁶. Εσωτερικά το αγγείο καλύπτεται από μαύρο στιλπνό γάνωμα, ενώ από την παράσταση σώζεται αριστερά τμήμα από φυλλωτή διακόσμηση²²⁷.

6. Το θραύσμα ενός μεγάλου ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 1462 (εικ.59), από το οποίο σώζονται ένα τμήμα του χείλους, της μιας λαβής και του σώματος. Βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο γ' τέταρτο

---

²¹⁸ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²¹⁹ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁰ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²¹ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²² Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²³ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁴ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁵ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁶ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁷ Καλτσάς 1998, σελ.205.

του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²²⁸ Το γάνωμα του αγγείου είναι μαύρο και κατά τόπους καστανό. Επίσης κάτω από τη λαβή υπάρχει ένα τμήμα ενός ανθεμίου και μιας βλαστόσπειρας²²⁹.

7. Το θραύσμα ενός αττικού ερυθρόμορφου σκύφου με αριθμό ευρετηρίου 816 (**εικ.60**), το οποίο προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο 430-420 π. Χ.²³⁰

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι μιας ανδρικής μορφής που είναι στραμμένη προς τα δεξιά, ο δεξιός ώμος και τα άκρα των χεριών της. Η μορφή αυτή κρατά κέρας στο δεξί χέρι²³¹. Ως προς τη διακόσμηση, το εσωτερικό του αγγείου καλύπτεται με μαύρο στιλπνό γάνωμα²³².

8. Ο ερυθρόμορφος σκύφος με αριθμό ευρετηρίου 1339 (**εικ.61**), οποίος σώζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του, δυστυχώς όμως σε κομμάτια που δεν συγκολλήθηκαν, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²³³

Το θέμα της παράστασης είναι ίδιο και στις δύο όψεις. Στην κύρια όψη του αγγείου, στο κέντρο της παράστασης εικονίζεται ένας κιονίσκος. Αριστερά εικονίζεται ένας γυμνός νέος να είναι στραμμένος προς το κέντρο. Δεξιά, εικονίζεται ένας δεύτερος νέος που σώζεται από τα γόνατα και πάνω, ο οποίος βλέπει προς το κέντρο αλλά το σώμα του είναι σχεδόν κατενώπιον. Στο αριστερό του χέρι κρατάει δόρυ, ενώ το δεξί το απλώνει πάνω από τον κιονίσκο κρατώντας στλεγγίδα.

Στην πίσω όψη του αγγείου, στο κέντρο εικονίζεται ένας κιονίσκος. Αριστερά εικονίζεται ένας γυμνός νέος που σώζεται από το ύψος των ισχίων και κάτω. Δεξιά εικονίζεται το ένα πόδι και τμήμα δόρατος δεύτερου νέου κατ' αντιστοιχία με την παράσταση της πρώτης όψης. Οι ανατομικές λεπτομέρειες αποδίδονται με μαύρες γραμμές, ενώ στο νέο με το ακόντιο της πρώτης όψης έχει χρησιμοποιηθεί και κιτρινωπό χρώμα²³⁴.

---

²²⁸ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²²⁹ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²³⁰ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²³¹ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²³² Καλτσάς 1998, σελ.206.

²³³ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²³⁴ Καλτσάς 1998, σελ.206.

Ως προς τη διακόσμηση του αγγείου, η περιοχή κάτω από τις λαβές διακοσμείται με έλικες, βλαστούς και ανθέμια²³⁵.

➤ **ΑΜΦΟΡΕΙΣ:**

Στην περιοχή της Ακάνθου, ενώ χρησιμοποιείται το σχήμα του αμφορέα, δεν έχουν βρεθεί παρά μόνο δύο όστρακα αγγείων με αυτό το σχήμα που να ανήκουν στην αττική ερυθρόμορφη αγγειογραφία του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Το πρώτο λοιπόν βρέθηκε στον οικισμό της Ακάνθου, στο οικόπεδο 49, ένα όστρακο ερυθρόμορφου αμφορέα με αριθμό ευρετηρίου 1461 (**εικ.62**). Το όστρακο αυτό προέρχεται από την κοιλιά του αγγείου και βρίσκεται κοντά στα έργα των μανιεριστών ζωγράφων γι αυτό και χρονολογείται στο 470 π.Χ.²³⁶

Από την παράσταση διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού και τμήμα του ιματίου μιας γενειοφόρου μορφής²³⁷. Το αγγείο επίσης, εσωτερικά είναι άβαφο²³⁸

Το δεύτερο με αριθμό ευρετηρίου 1298 (**εικ.63**) από τον ώμο του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται γύρω στο 480-470 π.Χ. Το θραύσμα αυτό που προέρχεται από τον ώμο του αγγείου παρατηρεί κανείς ότι βρίσκεται κοντά στα έργα του Ζωγράφου του Κλεοφράδη²³⁹.

Από την παράσταση, σώζεται το πάνω μέρος του κεφαλιού γυναικείας μορφής, η οποία φορά σάκκο και βλέπει προς τα αριστερά²⁴⁰. Το θραύσμα του αγγείου σώζει ακόμη ένα τμήμα της διακόσμησης του ώμου και του σώματος. Εσωτερικά είναι άβαφο, εκτός από τη βάση του λαιμού που φέρει μαύρο στυλπνό γάνωμα. Στον ώμο υπάρχουν επιμήκη σχηματοποιημένα φυλλάρια που χωρίζονται μεταξύ τους με λεπτές διπλές γραμμές και από το σώμα του, σώζεται στο μέσον η κορυφή ενός ανθεμίου²⁴¹.

---

²³⁵ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²³⁶ Καλτσάς 1998, σελ.194-195.

²³⁷ Καλτσάς 1998, σελ.194-195.

²³⁸ Καλτσάς 1998, σελ.194.

²³⁹ Καλτσάς 1998, σελ.194.

²⁴⁰ Καλτσάς 1998, σελ.194.

²⁴¹ Καλτσάς 1998, σελ.194.

➤ ΛΗΚΥΘΟΙ:

Η λήκυθος είναι ένα αγγείο ταφικού κυρίως χαρακτήρα που δεν χρησιμοποιήθηκε έντονα από τους αγγειοπλάστες και αγγειογράφους του ερυθρόμορφου ρυθμού του 5^{ου} αιώνα π.Χ. στην περιοχή της Ακάνθου καθώς η αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως μόνο τρεις.

Το πρώτο εύρημα πρόκειται για ένα όστρακο αττικής ερυθρόμορφης ληκύθου με αριθμό ευρετηρίου 1373 (**εικ.64**). Το όστρακο αυτό προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²⁴² Από την παράστασή του, σώζεται μόνο ένας κάλαθος^{243 244}.

Το δεύτερο εύρημα είναι και αυτό ένα όστρακο ερυθρόμορφης ληκύθου με αριθμό ευρετηρίου 1482 (**εικ.65**), το οποίο προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π. Χ.²⁴⁵ Από την παράσταση σώζεται ένας κάλαθος και αριστερά, στην άκρη σώζεται ένα πόδι και το ένδυμα μιας καθιστής γυναικείας μορφής²⁴⁶.

Τρίτο και τελευταίο εύρημα αυτής της κατηγορίας είναι ένα θραύσμα ερυθρόμορφης αρυβαλλοειδούς ληκύθου με αριθμό ευρετηρίου 1481 (**εικ.66**). Το θραύσμα αυτό προέρχεται από το σώμα του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αιώνα π. Χ.²⁴⁷ Το αγγείο αυτό αποδίδεται στο Ζωγράφο του Μειδία²⁴⁸ Από την παράστασή του σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού και το πάνω μέρος του σώματος με το χέρι μιας γυναικείας μορφής, η οποία φορά πέπλο. Τα μαλλιά της μορφής είναι χτενισμένα προς τα πίσω όπου μαζεύονται σε κρωβύλο²⁴⁹.

---

²⁴² Καλτσάς 1998, σελ.203.

²⁴³ Το καλάθι αποδίδεται με τον ίδιο τρόπο σε λήκυθο του Ζωγράφου του Καρλσρούης.

²⁴⁴ Καλτσάς 1998, σελ.203.

²⁴⁵ Καλτσάς 1998, σελ.203.

²⁴⁶ Καλτσάς 1998, σελ.203.

²⁴⁷ Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁴⁸ Ο τρόπος απόδοσης του πέπλου της γυναικείας μορφής ανήκει στην παράδοση των έργων του Ζωγράφου του Μειδία.

²⁴⁹ Καλτσάς 1998, σελ.204.

➤ **ΠΕΛΙΚΕΣ:**

Σε αντίθεση με τον 4^ο αιώνα π.Χ. που η πελίκη αποτελεί ένα από τα πιο αγαπημένα αγγεία, στον 5^ο αιώνα χρησιμοποιείται λιγότερο. Στον οικισμό της Ακάνθου βρέθηκαν ένα τμήμα και ένα θραύσμα ερυθρόμορφης πελίκης. Το τμήμα της ερυθρόμορφης πελίκης με αριθμό ευρετηρίου 1525 (**εικ.67**), σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του λαιμού και του χείλους της καθώς και ένα τμήμα του ώμου της, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 117 και χρονολογείται στο 450-440 π.Χ.²⁵⁰ Από την παράσταση σώζεται το πάνω μισό του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής²⁵¹ και στο ύψος της ρίζας των λαβών σώζεται γραπτό ιωνικό κυμάτιο²⁵².

Το δεύτερο εύρημα, το οποίο βρέθηκε και αυτό στον ίδιο χώρο με το προηγούμενο, ένα δηλαδή θραύσμα με αριθμό ευρετηρίου 1529 (**εικ.68**), χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁵³ Στην περιοχή του ώμου του θραύσματος σώζεται το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής²⁵⁴ όπως ακριβώς και στο εύρημα 1525 και στο λαιμό, στο ύψος των λαβών σώζεται γραπτό ιωνικό κυμάτιο²⁵⁵.

➤ **ΥΔΡΙΕΣ:**

Ένα εύρημα βρέθηκε και μάλιστα θραύσμα, που εκπροσωπεί την κατηγορία της υδρίας να ανήκει στην ερυθρόμορφη τεχνοτροπία του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το θραύσμα αυτό με αριθμό ευρετηρίου 809 (**εικ.69**), προέρχεται από τον ώμο του αγγείου, βρέθηκε στον οικισμό στο οικόπεδο 49 και χρονολογείται, πιο συγκεκριμένα, γύρω στο 470 π.Χ.²⁵⁶

Από την παράστασή του σώζεται μια οριζόντια κόκκινη γραμμή, πάνω στην οποία πατάει μια γυναικεία μορφή που σώζεται από το στήθος και κάτω. Η μορφή αυτή φορά χιτώνα και μιάτιο και προτείνει το αριστερό της χέρι με το οποίο κρατάει φιάλη, ενώ με το δεξί οινοχόη. Πάνω δεξιά της παράστασης σώζεται το χέρι και

---

²⁵⁰ Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁵¹ Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁵² Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁵³ Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁵⁴ Καλτσάς 1998, σελ.204.

²⁵⁵ Καλτσάς 1998, σελ.205.

²⁵⁶ Καλτσάς 1998, σελ.206.

τμήμα του κορμού μιας δεύτερης γυναικείας μορφής, η οποία φορά πέπλο²⁵⁷. Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι εσωτερικά το αγγείο είναι άβαφο²⁵⁸.

- **ΑΡΧΑΙΑ ΈΔΕΣΣΑ:**

Μια σημαντική πόλη της αρχαιότητας υπήρξε η Έδεσσα χτισμένη στο φυσικό πέρασμα, όπου ο πανάρχαιος οδικός άξονας που από τον 2^ο αιώνα π.Χ. ονομάστηκε Εγνατία Οδός, εγκαταλείπει την κάτω πεδινή και ανηφορίζει προς την άνω ορεινή Μακεδονία. Η επιλογή έγινε εξαιτίας των νερών, που προσέφεραν οχυρότητα και γονιμότητα.

Σήμερα έπειτα από ανασκαφές που έχουν γίνει μπορεί κανείς να δει το τείχος της πόλης, τμήματα κτιρίων στην ακρόπολη καθώς και τα αντίστοιχα νεκροταφεία. Στο νεκροταφείο λοιπόν της περιοχής βρέθηκε ένας αττικός ερυθρόμορφος σκύφος (εικ.70), ο οποίος σύμφωνα με την χρονολογία του τάφου του οδηγούμαστε στο να χρονολογήσουμε το αγγείο στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁹ Το εύρημα αυτό μαρτυρά την ύπαρξη πιθανόν εμπορικών σχέσεων με αττικά εργαστήρια. Στο αγγείο αυτό εικονίζεται ένας λικνοφόρος σάτυρος και μια μαινάδα με ρυτό²⁶⁰.

- **ΑΙΑΝΗ ΚΟΖΑΝΗΣ:**

Η Αιανή βρίσκεται σήμερα νότια της σημερινής Κοζάνης και αποτελούσε στην αρχαιότητα πρωτεύουσα του βασιλείου της Ελίμειας²⁶¹ στην Άνω Μακεδονία²⁶².

---

²⁵⁷ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²⁵⁸ Καλτσάς 1998, σελ.206.

²⁵⁹ Χρυσοστόμου 2008, σελ.43-44.

²⁶⁰ Γίνεται φανερή η σύνδεση της διονυσιακής λατρείας με την ταφική τελετουργία.

²⁶¹ Hammond 1995, σελ. 45.

Το διαμέρισμα της Ελίμειας ή Ελιμιωτίδας με σύνορα από βορρά την Ορεστιάδα και την Εορδαία, κατείχε το νοτιότερο τμήμα της Άνω Μακεδονίας, δεξιά και αριστερά του μέσου ρου του ποταμού Αλιάκμονα, με εδαφική έκταση που είναι δύσκολο να καθορισθεί.

²⁶² Η Άνω Μακεδονία, την οποία οι αρχαίοι ιστορικοί διέκριναν από την πεδινή και παραθαλάσσια Κάτω Μακεδονία, περιλάμβανε τους σημερινούς νομούς Γρεβενών, Κοζάνης, Καστοριάς και Φλώρινας και βόρεια εκτεινόταν πέρα από τα σημερινά ελληνικά σύνορα μέχρι τον ποταμό Εριγώνα και τις λίμνες Αχρίδα και Πρέσπες. Μέσα σε αυτά τα γεωγραφικά πλαίσια που ορίζονται από μεγάλες

Ιδρυτής της αρχαίας Αιανής φέρεται ο Αιανός²⁶³, γιος του Ελύμου, βασιλιάς των Τυρρηνών. Στο λόφο της περιοχής έχουν ανακαλυφθεί και ανασκάπτονται εκτεταμένα ερείπια μιας πόλης που κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια ως τον 10^ο αιώνα μ.Χ.

Η πόλη που είχε χτιστεί σύμφωνα με το ελεύθερο πολεοδομικό σύστημα, διατασσόταν σε αλληπάλληλα άνδρα και περιελάμβανε μεγάλα δημόσια στωικά οικοδομήματα, κυκλική δεξαμενή και άλλες εγκαταστάσεις υδροδότησης καθώς και πολλές κατοικίες. Τα περισσότερα κτίρια διαρθρώνονται σε πολλαπλά επίπεδα εξαιτίας της διαμόρφωσης του εδάφους.²⁶⁴

Γύρω από το λόφο απλώνονται εκτεταμένα νεκροταφεία και συστάδες τάφων που χρονολογούνται από την ύστερη εποχή του Χαλκού ως το τέλος της ελληνιστικής περιόδου. Στην νεκρόπολη των αρχαϊκών χρόνων βρέθηκαν κτιστοί θαλαμωτοί και κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και ένα ηρώο που πρέπει να ανήκαν σε μέλη της ανώτατης κοινωνικής τάξης του βασιλείου της Ελίμειας²⁶⁵.

Τα πλούσια κτερίσματα των τάφων και τα ευρήματα στην περιοχή της πόλης φανερώνουν την ύπαρξη εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Την ύπαρξη τέτοιου είδους σχέσεων επιβεβαιώνουν πλήθος ερυθρόμορφων οστράκων και αγγείων του 5^{ου} αιώνα που εισήχθησαν από την Αττική.

Σε αυτή την κατηγορία ανήκει μια αττική ερυθρόμορφη οينوχόη (**εικ.71**), η οποία βρέθηκε στην περιοχή πιθανόν της Εορδαίας²⁶⁶, και χρονολογείται τον 5^ο αιώνα π.Χ. Το αγγείο φέρει στην κύρια όψη μια παράσταση Έρωτα, ο οποίος κινείται προς τα δεξιά και υψώνει με το δεξί του χέρι μια φιάλη πάνω σε βωμό²⁶⁷. Η πίσω πλευρά του αγγείου, κάτω από τη λαβή διακοσμείται με ανθέμιο και δεξιά και αριστερά με έλικες που φέρουν φύλλα ανάμεσα σε δύο κάθετες ταινίες²⁶⁸.

οροσειρές κατοικούσαν συγγενικά ελληνικά φύλα : Ορέστες, Λυγκηστές, Πελαγόνες, Ελιμιώτες, Εορδοί.

²⁶³ Στην ελληνική μυθολογία ο Αιανός ήταν γιος του βασιλιά των Τυρρηνών Ελύμου. Επομένως ο Αιανός ήταν εγγονός του Αγχίση και ανεψιός του Αινεία.

²⁶⁴ Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, σελ. 16-34.

²⁶⁵ Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, σελ. 16-34.

²⁶⁶ Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, σελ. 564, εικόνα 14, σελ. 569.

²⁶⁷ Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, σελ. 564.

²⁶⁸ Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005, σελ. 564.

Άλλα χαρακτηριστικά αγγεία είναι δύο αττικές ερυθρόμορφες λήκυθοι. Η μια βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, ανήκει πιθανόν στο ζωγράφο του Bowdin και χρονολογείται στο 470-460π.Χ.²⁶⁹ (εικ.72) Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ένας λουόμενος αθλητής και η διακόσμηση περιλαμβάνει στο λαιμό ανθέμια και κάτω από την παράσταση το μοτίβο του μαιάνδρου. Η άλλη λήκυθος χρονολογείται και αυτή τον 5^ο αιώνα π.Χ. και φέρει παράσταση Νίκης. Την παράσταση πλαισιώνουν ανθέμια και μαιάνδροι (εικ.73).

- **ΑΡΧΑΙΑ ΓΑΖΩΡΟΣ:**

Η αρχαία πόλη Γάζωρος, εικάζεται ότι ιδρύθηκε από τους Ηδωνούς γύρω στο 700 π.Χ. και βρίσκεται περίπου μισό χιλιόμετρο βορειοανατολικά από τη σημερινή τοποθεσία του χωριού, στο λόφο του Αγίου Αθανασίου ανάμεσα σε δύο βαθιά ρεύματα. Υπήρξε μια από τις δεκαοχτώ σημαντικότερες ανεξάρτητες πόλεις της Ηδωνίας μέχρι την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως εκτός από την πόλη, ένα ιερό αφιερωμένο στη θεά Αρτέμιδα Γαζωρίτιδα, από την οποία έλαβε η πόλη το όνομα της καθώς επίσης και αρκετούς αρχαϊκούς, κλασικούς και ελληνοιστικούς τάφους με πλούσια κτερίσματα. Στο νεκροταφείο της περιοχής, λοιπόν, στον τάφο XX, βρέθηκε μια αττική ερυθρόμορφη λήκυθος (εικ.74), η οποία σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου τοποθετείται στις αρχές του α' τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁰. Το αγγείο φέρει παράσταση όρθιας γυναικείας μορφής, η οποία στέκεται μπροστά από ένα καλάθι και πίσω της εικονίζεται ένα ορτύκι²⁷¹. Με το αγγείο αυτό επιβεβαιώνεται η επιρροή που άσκησαν στην περιοχή αυτή τα αττικά εργαστήρια.

- **ΠΥΔΝΑ (ΜΑΚΡΥΓΙΑΛΟΣ) ΠΙΕΡΙΑΣ:**

Η Πύδνα ήταν η σπουδαιότερη αρχαία πόλη της Πιερίας που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορία της Μακεδονίας χάρη στο λιμάνι και στην στρατηγική της θέση.

---

²⁶⁹ Καραμήτρου- Μεντεσιδή 2008, σελ. 38.

²⁷⁰ Πούλιος 1998, σελ.419.

²⁷¹ Πούλιος 1998, σελ.418.

Η πρώτη κατοίκηση του χώρου χρονολογείται στο τέλος της ύστερης εποχής του χαλκού. Το 495-454 π.Χ. , την περίοδο δηλαδή που ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αλέξανδρος Α΄ επεκτείνει σημαντικά το βασίλειο του, σημειώνεται σημαντική επέκταση του οικισμού της Πύδνας. Σε όποιο τμήμα του οικισμού πραγματοποιήθηκε κάποια ανασκαφική έρευνα συνήθως υπήρχαν επιχώσεις από τον 5^ο αιώνα π.Χ.²⁷²

Με τα σημερινά δεδομένα η Πύδνα αποτελούσε το μεγαλύτερο αστικό κέντρο του μακεδονικού βασιλείου. Το μέγεθος αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον 5^ο αιώνα π.Χ. όσον αφορά οικισμούς που αναπτύσσονται σε επίπεδη έκταση. Ανάλογα μεγέθη εμφανίζονται στη Μακεδονία από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και κυρίως μετά τη βασιλεία του Φιλίππου Β΄. Όλα αυτά βέβαια πρέπει να αποδοθούν στην ύπαρξη του λιμανιού. Κατά πάσα πιθανότητα ο Αλέξανδρος Α΄ στο πλαίσιο της επεκτατικής του πολιτικής δημιούργησε στην Πύδνα το κυριότερο λιμάνι του βασιλείου του, ένα λιμάνι ανταγωνιστικό αν όχι αντίπαλο του λιμανιού της Μεθώνης.

Στα τέλη λοιπόν του 5^{ου} αιώνα π.Χ. η Πύδνα ήταν μια ισχυρή και πολυάνθρωπη πόλη, κάτι που επιβεβαιώνεται από την έκταση και κυρίως από τον πλούτο των νεκροταφείων της. Πολλοί από τους τάφους ήταν ασύλητοι και έδωσαν πλούσια ευρήματα με πιο χαρακτηριστικά αγγεία αττικών εργαστηρίων.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως από το βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας στο αγροτεμάχιο 945, έναν αττικό ερυθρόμορφο αμφορέα (**εικ.75**), ο οποίος σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου τοποθετείται τον 5^ο αι. π.Χ.²⁷³

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή στραμμένη προς τα δεξιά να υψώνει το δεξί της χέρι και με το αριστερό της να κρατά ένα ραβδί. Δεξιά της μορφής και κάτω εικονίζεται μια ασπίδα. Το κάτω μέρος της παράστασης διακοσμείται με μια σειρά μαιάνδρων.

Στο ίδιο νεκροταφείο, στο αγροτεμάχιο 934, βρέθηκε ένας αττικό ερυθρόμορφος σκύφος (**εικ.76**), ο οποίος σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου τοποθετείται στον 5^ο αιώνα π.Χ.²⁷⁴. Το αγγείο αυτό φέρει την παράσταση μιας κουκουβάγιας και διακοσμείται με φύλλα δάφνης ή ελιάς.

Άλλα αττικά αγγεία του βόρειου νεκροταφείου είναι οι ερυθρόμορφες λήκυθοι που βρέθηκαν και αυτές στο αγροτεμάχιο 935 και χρονολογούνται,

---

²⁷² Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 114.

²⁷³ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 122.

²⁷⁴ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 123.

βασιζόμενες στην χρονολογία του τάφου εύρεσης, στον 5^ο αιώνα π.Χ.²⁷⁵ στη μια λήκυθο (**εικ.77**) εικονίζεται μια ανδρική μορφή να είναι στραμμένη προς τα δεξιά, να φέρει στο μέτωπο μια ταινία, να κρατά με το αριστερό της χέρι μια ασπίδα και με το δεξί της ένα ραβδί. Στο κάτω μέρος της είναι διακοσμημένη με μια σειρά μαιάνδρων που αποτελεί και το έδαφος της παράστασης. Η λήκυθος αυτή είναι αρκετά απολεπισμένη.

Η άλλη λήκυθος (**εικ.78**) είναι μικρότερης διάστασης και της λείπει ο λαιμός. Στην κύρια όψη του αγγείου αυτού εικονίζεται μια παράσταση ερωτικού περιεχομένου.

Σημαντικό επίσης αττικό αγγείο που βρέθηκε στο νεκροταφείο της Πύδνας, στον τάφο T47, στο αγροτεμάχιο 947 είναι ένας ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας ο οποίος, σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου, τοποθετείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁷⁶

Στην κύρια όψη του αγγείου (**εικ.79**) εικονίζεται ο Ηρακλής να κρατά ένα αγγείο, που μάλλον πρόκειται για κάρθαρο. Ακριβώς μπροστά του υπάρχει ένα τραπεζάκι, πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένα καρβέλια ψωμιού. Δίπλα από τη μορφή του Ηρακλή εικονίζονται τα όπλα του και από πίσω του το δέρμα ενός πάνθηρα. Απέναντι από τον Ηρακλή εικονίζεται ο Θεός Διόνυσος να κρατά κι αυτός έναν κάρθαρο. Μπροστά από τον Θεό, υπάρχει ένα παρόμοιο τραπεζάκι με καρβέλια ψωμιού, όπως αυτό που υπάρχει μπροστά στον Ηρακλή. Ανάμεσα από τον Ηρακλή και το Διόνυσο εικονίζεται μια μαινάδα με στραμμένο το κεφάλι της προς τον Ηρακλή να κρατά ένα αγγείο. Στην πίσω όψη του αγγείου (**εικ.80**) εικονίζεται ένας Σάτυρος να επιτίθεται σε Μαινάδες εκ των οποίων η μια από αυτές κρατά κρόταλα²⁷⁷. Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου, ενώ στο πάνω μέρος διακοσμείται με φύλλα δάφνης ή ελιάς.

Ένας ακόμα αττικός ερυθρόμορφος κρατηρίσκος (**εικ.81**) βρέθηκε στο νεκροταφείο της Πύδνας, στον τάφο T15, στο αγροτεμάχιο 947, ο οποίος

---

²⁷⁵ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 123.

²⁷⁶ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 150.

²⁷⁷ Κρόταλα: κρουστό όργανο που αποτελούνταν από δύο κοίλα κομμάτια οστράκου, ξύλου ή μετάλλου σε διάφορα σχήματα. Χρησιμοποιούνταν για να κρατούν το ρυθμό των χορευτών, ιδιαίτερα στις τελετές της Κυβέλης και του Διονύσου. Συνήθως δένονταν μαζί ή ένα σε κάθε χέρι.

χρονολογείται σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁷⁸

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια παράσταση συμποσίου. Πιο αναλυτικά εικονίζεται μια καθισμένη σε κλίνη ανδρική μορφή να κρατά κόταβο και να φέρει ταινία στο μέτωπο. Ακριβώς μπροστά της υπάρχει ένα τραπεζάκι. Η ανδρική αυτή μορφή έχει στραμμένο το κεφάλι της προς τα δεξιά και κοιτά έναν υπηρέτη. Ο υπηρέτης εικονίζεται στη δεξιά πλευρά της παράστασης να κρατά με το ένα χέρι άποδη κύλικα και με το άλλο μια αρύταινα. Στο πίσω μέρος της παράστασης υπάρχει ένα στεφάνι. Ο κρατηρίσκος αυτός διακοσμείται πάνω και κάτω με γλωσσωτά κοσμήματα.

Τρεις λευκές λήκυθοι (**εικ.82, 83, 84, 85, 86**) που βρέθηκαν στο νεκροταφείο, στον τάφο T15, στο αγροτεμάχιο 947 και χρονολογούνται, με βάση τη χρονολόγηση του τάφου, στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁷⁹, αποδεικνύουν για μια ακόμα φορά τη σπουδαιότητα της περιοχής, αυτή την περίοδο.

Στην πρώτη λήκυθο εικονίζεται μια νεκρή μορφή καθισμένη, στη δεύτερη μια νεκρή γυναικεία μορφή να κρατά κιβωτίδιο και στην τρίτη μια νεκρή μορφή να στέκεται μπροστά από ένα μνημείο.

Αναμφίβολα, σημαντικά ευρήματα της περιοχής που ανήκουν στην περίοδο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., αποτελούν μια ερυθρόμορφη υδρία, δυο ερυθρόμορφα αρυβαλλοειδή ληκύθια και ένας ερυθρόμορφος κρατήρας.

Η ερυθρόμορφη υδρία (**εικ.87**) βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής σε λακκοειδή παιδικό τάφο, στο αγροτεμάχιο 947 και σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου οδηγούμαστε και στη χρονολογία του αγγείου, η οποία τοποθετείται στο β' μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸⁰

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή σε κίνηση να προτάσσει το δεξί της χέρι. Η μορφή αυτή φορά στεφάνη, βραχιόλια και ενώτια. Ακριβώς πάνω από την παράσταση το αγγείο διακοσμείται με γλωσσωτό κόσμημα.

Τα ερυθρόμορφα αρυβαλλοειδή ληκύθια βρέθηκαν στο νεκροταφείο της περιοχής, στο αγροτεμάχιο 947 και σύμφωνα με τη χρονολογία των τάφων τα αγγεία χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸¹.

²⁷⁸ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 154.

²⁷⁹ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 155-159.

²⁸⁰ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 161.

²⁸¹ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 162.

Το πρώτο ληκύθιο (**εικ.88**) στην κύρια όψη του φέρει παράσταση κεφαλής Ερμή και το δεύτερο (**εικ.89**) φέρει μια παράσταση νηπίου, το οποίο φορά περιάρτα. Η διακόσμηση και των δύο ληκυθίων βρίσκεται κάτω από τις παραστάσεις και πρόκειται για ένα γλωσσωτό κόσμημα.

Τέλος βρέθηκαν τρεις ακόμη λήκυθοι, μια λευκή και δύο ερυθρόμορφες, στο νεκροταφείο της περιοχής. Η λευκή λύκηθος (**εικ.90**) βρέθηκε σε έναν τάφο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., στο αγροτεμάχιο 480²⁸² και χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή και στην πίσω όψη μια ανδρική μορφή.

Οι δύο ερυθρόμορφες λήκυθοι (**εικ.91**) βρέθηκαν στο νεκροταφείο της περιοχής, στο αγροτεμάχιο T951 και σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου, τα αγγεία χρονολογούνται στο α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁸³. Τα αγγεία αυτά ανήκουν στο Ζωγράφο του Boudin.

Στην πρώτη λήκυθο εικονίζεται μια Σειρήνα να πατά πάνω σε πόδιο και στην δεύτερη εικονίζεται μια φτερωτή Νίκη να κρατά φιάλη και να υπερύπταται από το βωμό. Και στα δύο αγγεία στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου και πάνω από την παράσταση υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα και πιο πάνω, ο λαιμός των αγγείων, διακοσμείται με ζώνη ανθεμίων.

- **ΚΙΤΡΟΣ, ΘΕΣΗ «ΛΟΥΛΟΥΔΙΑ»:**

Στη θέση «Λουλουδιά», στα αγροκτήματα του Κίτρου εντοπίζεται ένας σημαντικός οικισμός της βόρειας Πιερίας, που αγνοούμε μέχρι στιγμής την ονομασία του.

Τα έργα για την κατασκευή της Νέας Σιδηροδρομικής Γραμμής Αθηνών-Θεσσαλονίκης, αλλά και άλλες σωστικές ανασκαφές έδειξαν ότι είχε συνεχή κατοίκηση από την Εποχή του Χαλκού μέχρι την Ύστερη Αρχαιότητα²⁸⁴. Παράλληλα ερευνήθηκε μεγάλος αριθμός τάφων των αντίστοιχων περιόδων που έδωσαν πλούσια κινητά ευρήματα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι τάφοι της Αρχαϊκής, Κλασσικής και Πρώιμης Ελληνιστικής Εποχής ανήκαν σε εύπορα άτομα και ήταν σε μεγάλο βαθμό

---

²⁸² Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 172.

²⁸³ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 177.

²⁸⁴ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 260.

συλημένοι ήδη από την αρχαιότητα. Παρόλα αυτά, τα κινητά ευρήματα ήταν εντυπωσιακά και ιδιαίτερα στους τάφους της Κλασικής Εποχής από τους οποίους αρκετοί διέφυγαν τη σύληση. Τον 6^ο και 5^ο αιώνα π.Χ. και μέχρι το γ' τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ. επικρατεί ο μεγάλος λακκοειδής τάφος με ξύλινες σαρκοφάγους.

Πλούσια λοιπόν και ταυτόχρονα σημαντικά κινητά ευρήματα που τοποθετούνται στον 5^ο αιώνα π.Χ. και βρέθηκαν στο νεκροταφείο της περιοχής της Λουλουδιάς είναι ένας κιονωτός ερυθρόμορφος κρατήρας, μια ερυθρόμορφη πελίκη, ένας ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας, ένας ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας και μια λευκή λήκυθος.

Ο κιονωτός ερυθρόμορφος κρατήρας (**εικ.92**) βρέθηκε στον τάφο 401 και χρονολογείται, σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου, στον 5^ο αιώνα π. Χ.²⁸⁵

Στο αγγείο εικονίζεται παράσταση Διονύσου ανάμεσα σε Σατύρους. Πιο συγκεκριμένα, εικονίζεται ο Διόνυσος να κρατά με το ένα χέρι κέρας και με το άλλο θύρσο. Δεξιά και αριστερά του θεού εικονίζονται δύο Σάτυροι. Ο αριστερός έχει προτεταμένα το αριστερό χέρι και πόδι, ενώ ο δεξιός το δεξί. Στο πάνω μέρος του αγγείου, στον λαιμό, υπάρχει ζώνη με ανθέμια και κάτω ακριβώς από την παράσταση διακοσμείται το αγγείο με γλωσσωτό κόσμημα.

Η ερυθρόμορφη πελίκη (**εικ.93-94**) χρονολογείται, σύμφωνα με την χρονολογία του τάφου, στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸⁶ και ανήκει στο Ζωγράφο του Προνόμου.

Στην κύρια όψη (**εικ.93**) του αγγείου εικονίζεται η μάχη μεταξύ των Διοσκούρων και των Αφαρητιδών. Η παράσταση καλύπτει όλο το αγγείο καθώς ο αγγειογράφος την έχει αποδώσει σε επίπεδα. Στην πίσω όψη (**εικ.94**) του αγγείου εικονίζονται τρεις γυμνοί αθλητές με τον μεσαίο να κρατά ένα σπαθί. Η κύρια όψη του αγγείου, πάνω από την παράσταση διακοσμείται με λωτούς ενώ, κάτω από την παράσταση με στικτούς ρόδακες. Η πίσω όψη του αγγείου, πάνω και κάτω από την παράσταση διακοσμείται με ταινία από στικτούς ρόδακες.

Ο ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας (**εικ.95-96**) βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στον τάφος T386. Το αγγείο χρησιμοποιήθηκε ως οστεοδόχο αγγείο και

---

²⁸⁵ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 265.

²⁸⁶ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 266-267.

χρονολογείται, σύμφωνα με τη χρονολογία του τάφου, στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸⁷

Στις δύο όψεις του αγγείου εικονίζονται σκηνές από το σατυρικό δράμα. Η παράσταση καλύπτει όλο το αγγείο σε διάφορα επίπεδα. Στην κύρια όψη (**εικ.95**) εικονίζεται ο Διόνυσος ανακεκλυμένος να φορά στεφάνι και δίπλα του δύο Μαινάδες. Στην κάτω ζώνη της παράστασης εικονίζονται γυναίκες να φορούν όλες τους κοσμήματα. Στην ίδια ζώνη εικονίζεται δεξιά της παράστασης ένας Σάτυρος να φορά στεφάνι και να κρατά θύρσο. Στην πίσω όψη (**εικ.96**) του αγγείου εικονίζεται ένας Σάτυρος να σηκώνει το δεξί του πόδι. Ακριβώς από κάτω εικονίζεται ένας πάνθηρας και στη δεξιά πλευρά της παράστασης μια Μαινάδα να προτάσσει το δεξί της χέρι. Τέλος κάτω από αυτή τη μορφή υπάρχει ένα λαγουδάκι σε κίνηση.

Το αγγείο στην κύρια όψη, πάνω από την παράσταση διακοσμείται με φύλλα ελιάς ή δάφνης, ενώ κάτω ακριβώς από την παράσταση υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα. Στην πίσω τώρα όψη πάνω από την παράσταση υπάρχει μια ζώνη από φύλλα ελιάς ή δάφνης, παρόμοια με αυτή της κύριας όψης, και κάτω από την παράσταση υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου το οποίο διακόπτεται από σταυρούς.

Ο ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας (**εικ.97**) βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στον τάφο T384. Το αγγείο χρησιμοποιήθηκε ως οστεοδόχο αγγείο και χρονολογείται στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸⁸

Στο αγγείο εικονίζεται σκηνή από σατυρικό δράμα. Πιο συγκεκριμένα στη δεξιά πλευρά εικονίζεται ο Διόνυσος καθιστός να φορά ένδυμα με ιδιαίτερη διακόσμηση, να φέρει στο μέτωπο ταινία και να κρατά με το αριστερό του χέρι θύρσο. Δίπλα του εικονίζεται μια Μαινάδα γυμνή. Στην αριστερή πλευρά της παράστασης και πίσω από τη γυμνή Μαινάδα εικονίζονται Σάτυροι και Μαινάδες. Τέλος στο πίσω μέρος της παράστασης υπάρχει μια κιονοστοιχία και μια ταινία να κρέμεται. Το αγγείο επίσης διακοσμείται στο πάνω μέρος με φύλλα ελιάς ή δάφνης και στο κάτω με μαιάνδρους που διακόπτονται από σταυρούς.

Τέλος, η λευκή λήκυθος (**εικ.98**) βρέθηκε και αυτή στο νεκροταφείο της περιοχής και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.²⁸⁹

---

²⁸⁷ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 270-271.

²⁸⁸ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 272.

²⁸⁹ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 261-262.

Στην κύρια όψη της (εικ.99), εικονίζεται ένας νεκρός νέος μπροστά από τον τάφο και στην πίσω όψη (εικ.100) εικονίζεται μια γυναικεία μορφή να προσέρχεται σε τάφο και να κρατά προσφορές.

- **MIEZA:**

Στην επαρχία της Νάουσας του Νομού Ημαθίας, στους πρόποδες του Βερμίου αποκαλύφθηκε τα τελευταία χρόνια μια σπουδαία μακεδονική πόλη, η αρχαία Μίεζα, πόλη της Βοττιαίας²⁹⁰. Το όνομά της, το πήρε από το όνομα της Μίεζας, κόρης του Βέρη, γιου του Μακεδόνα^{291 292}. Παρά τη βεβαιωμένη ύπαρξη πρωιμότερων οικισμών, ήδη από την ύστερη εποχή του Χαλκού, η περιοχή γνωρίζει τη μεγαλύτερη ακμή της στους ελληνιστικούς χρόνους. Τα διάσπαρτα αρχαιολογικά κατάλοιπα από την ευρύτερη περιοχή της Μίεζας φανερώνουν μια δυναμική μακεδονική πόλη, που αναπτύσσεται ιδιαίτερα στους χρόνους των Μακεδόνων βασιλέων, αλλά συνεχίζει να ευημερεί και στους μετέπειτα αιώνες.

Στη Μίεζα, στην πόλη που κατά πως αποδεικνύεται άνθησε στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ωφελήθηκε οικονομικά από την ασιατική εκστρατεία, ώστε να αναπτύξει αξιόλογη οικοδομική δραστηριότητα και κατά τους χρόνους των Διαδόχων, θα πρέπει να προσγραφούν το συγκρότημα ελληνιστικών κτηρίων στον αγρό Δημητρίου (θέση Μπελοβίνα), το υστεροελληνιστικό θέατρο, η λεγόμενη Σχολή του Αριστοτέλη στη θέση Κεφαλάρι (Ισβόρια)²⁹³, οι μνημειακοί μακεδονικοί τάφοι της περιοχής των Λευκαδίων και οι μικρότεροι του είδους ή και λαξευτοί καμαροσκεπείς, διάσπαρτοι σε παρακείμενα αγροκτήματα²⁹⁴.

---

²⁹⁰ Περιοχή της αρχαία Μακεδονίας στα βόρεια και στα βορειοδυτικά του Θερμαϊκού κόλπου. Την κατοικούσε το θρακικό προελληνικό φύλλο των Βοττιαίων. Κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, με την άφιξη των Μακεδόνων, μετανάστευσαν σε τμήμα της δυτικής Χαλκιδικής που ονομάστηκε Βοττία.

²⁹¹ Hammond 1995, σελ. 45.

²⁹² Η γενεαλογία του Μακεδόνα, όπως εμφανίζεται στο Θεαγένη, μπορεί να σχετίζεται με τον Λυκάονα, πατέρα του Μακεδόνα, ο οποίος είχε έναν γιο, τον Βέρη, που ευλογήθηκε από τους θεούς με δυο κόρες, την Μίεζα και την Βέροια, ένα γιο τον Εύρωπο από την Ωρείθια, κόρη του Κέκροπα και δύο άλλους γιους, τον Ατιντάνα και τον Ωρωπό.

²⁹³ Στην μακεδονική πόλη Μίεζα, το Νυμφαίο της έμεινε στην ιστορία γιατί εκεί δίδαξε ο Αριστοτέλης το νεαρό Αλέξανδρο, λίγο μετά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

²⁹⁴ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 15.

Η κεραμική του νεκροταφείου στη θέση Καμάρα χρονολογικά καλύπτει την περίοδο από το τελευταίο τέταρτο του 6^{ου} έως τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ.²⁹⁵. Όπως ήταν αναμενόμενο, εκτός από την εγχώρια κεραμική, υπήρξε και εισηγμένη στην οποία εμφανή ήταν η κυριαρχία της αττικής κεραμικής, αφού η πρώτη φάση της χρήσης του νεκροταφείου συμπίπτει χρονολογικά με μια γενική υποχώρηση, ως εξαγωγίμου είδους, της κορινθιακής παραγωγής²⁹⁶.

Το σχετικό σχηματολόγιο από τον αττικό κεραμικό τροχό απαρτίζουν οι λήκυθοι, όλων των γνωστών τύπων και μεγεθών, με έμφαση στα προϊόντα των εργαστηρίων των λεγόμενων Ζωγράφων της Μέγαιρας και του Αίμονος ιδιαίτερα τον 5^ο αιώνα π.Χ. Η κατηγορία αυτή αντικαθίσταται γύρω στα τέλη του γ' τέταρτου του ίδιου αιώνα από τα αρυβαλλοειδή ληκύθια, τα οποία συνεχίζουν την παρουσία τους έως τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ.²⁹⁷ Στα είδη των αττικών αγγείων της περιοχής του ίδιου αιώνα προστίθεται και ένας αμφορέας τύπου Nola. Το αγγείο αυτό είναι ένα σπάνιο είδος αγγείου ακόμη και για τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο.

Στο νεκροταφείο λοιπόν της αρχαίας Μιέζας, στη θέση Καμάρα έχουν βρεθεί έξι ερυθρόμορφα αττικά αρυβαλλοειδή ληκύθια, μια λήκυθος και ένας αμφορέας τύπου Nola του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Το πρώτο ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο με αριθμό ευρετηρίου Π 1565 (**εικ.101**), είναι τύπου γ, βρέθηκε στον τάφο δώδεκα T12 και χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το αγγείο είναι ακέραιο και στο σώμα του φέρει παράσταση χήνας ή κύκνου. Η παράσταση ορίζεται στο κάτω μέρος με ταινία ιωνικού κυματίου και αριστερά της υπάρχει ένα ανθέμιο σε τομή έλικα²⁹⁸.

Παρόμοιου τύπου αρυβαλλοειδή ληκύθια είναι και αυτό με αριθμό ευρετηρίου Π1695, Π1696. Το πρώτο (Π1695) (**εικ.102**) βρέθηκε στον τάφο εκατόν πέντε T105, είναι ακέραιο και στην κύρια όψη του είναι διακοσμημένο με μια γυναικεία κεφαλή, η οποία είναι στραμμένη προς τα αριστερά και φέρει σάκκο²⁹⁹. Το δεύτερο (Π1696) (**εικ.103**), βρέθηκε και αυτό στον ίδιο τάφο, T105. Σημαντικό μέρος όμως του αγγείου έχει καταστραφεί γι' αυτό πιθανολογούμε ότι είναι διακοσμημένο με

---

²⁹⁵ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 23.

²⁹⁶ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 23.

²⁹⁷ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 25.

²⁹⁸ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 53.

²⁹⁹ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 102.

γυναικεία κεφαλή³⁰⁰, όπως ακριβώς και το προηγούμενο. Το διακοσμητικό θέμα και των δύο αυτών ληκυθίων μας επιτρέπει να τα χρονολογήσουμε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Αξιοσημείωτα είναι ακόμα δύο αρυβαλλοειδή ληκύθια πάλι τύπου γ που χρονολογούνται και τα δύο στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.³⁰¹ Το πρώτο ληκύθιο με αριθμό ευρετηρίου Π1653 (**εικ.104**), βρέθηκε στον τάφο ενενήντα T90 και στην κύρια όψη του εικονίζεται μια σφίγγα μπροστά από ένα κλαδί να είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Το άλλο ληκύθιο, με αριθμό ευρετηρίου Π1751 (**εικ.105**), βρέθηκε στον τάφο T139, είναι απολεπισμένο και του λείπει ένα μικρό τμήμα από το σώμα. Στην κύρια όψη του, φέρει μια παράσταση ανδρικής μορφής, η οποία φορά φτερωτό πύλο και είναι στραμμένη προς τα αριστερά. Μια τέτοια απεικόνιση ανδρικής κεφαλής με φτερωτό πύλο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για παράσταση του Ερμή ή του Περσέα. Μάλλον όμως πρόκειται για παράσταση Ερμή καθώς λείπουν τα χαρακτηριστικά συμβολικά αντικείμενα που συνοδεύουν την παράσταση του Περσέα³⁰².

Σημαντικό εύρημα που ανήκει στον 5^ο αιώνα π.Χ., όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, είναι και μια αττική ερυθρόμορφη λήκυθος με αριθμό ευρετηρίου Π1656 (**εικ.106**), η οποία τοποθετείται στο β' τέταρτο του αιώνα³⁰³. Βρέθηκε σχεδόν ακέραιη στον τάφο ενενήντα δύο T92 και αποδίδεται στον κύκλο του Ζωγράφου του Providence και μάλιστα στην ύστερη περιόδό του³⁰⁴. Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια φτερωτή Νίκη να φορά χιτώνα και ιμάτιο και να κινείται ζωνρά με απλωμένα χέρια προς τα δεξιά (**εικ.107**). Η παράσταση, πλαισιώνεται επάνω και κάτω από μια ταινία σύνθετου μαιάνδρου και ο ώμος του αγγείου στολίζεται από τρία περικλειστα ανθέμια.

Εξαιρετικής ποιότητας αγγείο, αλλά και σπάνιου τύπου, από άποψη σχήματος για την περιοχή της Ελλάδας, αποτελεί ο αττικός ερυθρόμορφος αμφορέας τύπου Nola³⁰⁵ με αριθμό ευρετηρίου Π1719 (**εικ.108-111**). Το αγγείο αυτό βρέθηκε ακέραιο

---

³⁰⁰ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 102.

³⁰¹ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 88,123.

³⁰² Το ίδιο θέμα συναντάμε σε αρυβαλλοειδές ληκύθιο στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας.

³⁰³ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 93.

³⁰⁴ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 93.

³⁰⁵ Ο αμφορέας τύπου Nola πήρε το όνομά του από τον αρχαιολογικό τόπο στην Ιταλία, στην πόλη Nola, στον οποίο βρέθηκαν πολλοί αμφορείς του είδους του. οι αμφορείς αυτοί χωρίζονται σε δύο

στον τάφο εκατόν είκοσι τρία T123, αποδίδεται μάλλον στο Ζωγράφο του Richmond³⁰⁶ και χρονολογείται γύρω στο 460-450 π.Χ.³⁰⁷ Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια φτερωτή πεπλοφόρος Νίκη, να προτείνει μια ταινία σε έναν ματιοφόρο έφηβο, ο οποίος μάλλον πρόκειται για νικητή αγώνων (**εικ.108,109**). Στην πίσω όψη (**εικ.110**) εικονίζεται μια γεροντική ανδρική μορφή να είναι τυλιγμένη στο ιμάτιό της και να στηρίζεται στη βακτηρία της. Πιθανότατα αυτή η ανδρική γεροντική μορφή να είναι ο παιδοτρίβης ή ο δάσκαλος του εφήβου (**εικ.111**). Η διακόσμηση είναι η συνήθης του τύπου Nola, σύμφωνα με την οποία οι μορφές πατούν σε ζώνη μαιάνδρου.

- **ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΘΩΝΗ:**

Σε δύο λόφους αμέσως βόρεια της Νέας Αγαθούπολης Πιερίας έχει εντοπιστεί ήδη από τη δεκαετία του 1970 η αρχαία Μεθώνη, η αρχαιότερη αποικία κατά τη διάρκεια του Β΄ Αποικισμού στα παράλια του βόρειου Αιγαίου³⁰⁸. Το όνομά της οφείλεται μάλλον στο ωραίο κρασί (μέθη) που παρήγαγε.

Ο οικισμός αναπτύχθηκε σε δύο λόφους και στην ενδιάμεση έκτασή τους, οι οποίοι κατά την αρχαιότητα βρέχονταν στα ανατολικά και στα βόρειά τους από τον Θερμαϊκό Κόλπο. Ο οικισμός της Μεθώνης αποτελούσε το ασφαλέστερο λιμάνι της ευρύτερης περιοχής.

Οι ανασκαφές έδειξαν ότι η κατοίκηση στην περιοχή αρχίζει ήδη από τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο και συνεχίζει καθ' όλη τη διάρκεια της εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου. Η κύρια όμως περίοδος ακμής της αρχαίας Μεθώνης τοποθετείται τόσο στην αρχαϊκή όσο και στην κλασική εποχή. Σπουδαία ευρήματα επιβεβαιώνουν την ακμή της πόλης αυτή την εποχή με πιο χαρακτηριστικά τα μνημειακά οικοδομήματα που μπορούν να αποδοθούν στο οικονομικό και εμπορικό κέντρο του οικισμού, την Αγορά.

ομάδες: τους πρωιμότερους και τους υστερότερους. Οι νεότεροι χρονικά είναι μικρότεροι σε μέγεθος. Η λαβή τους είναι απλή καμπυλωτή ή με νεύρωση στο κέντρο. γνωστοί ζωγράφοι της κλασικής περιόδου, όπως ο Ζωγράφος του Αχιλλέως, ο Ζωγράφος του Νάνου, ο Ζωγράφος της Φιάλης κόσμησαν τον αμφορέα αυτού του τύπου, ο οποίος πάντα προοριζόταν για εξαγωγή κυρίως στην Ιταλία. Στην Ελλάδα ελάχιστα αγγεία του τύπου αυτού έχουν εντοπιστεί.

³⁰⁶ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 111.

³⁰⁷ Ρωμοπούλου-Τουράτσογλου 2002, σελ. 112.

³⁰⁸ Αποικία της Ερέτριας

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι κυρίως κατά την Κλασική εποχή η σημασία του λιμανιού της Μεθώνης στο πλαίσιο της Αθηναϊκής Συμμαχίας συνεχίζει να είναι σημαντική. Σταδιακά όμως, με την ανάπτυξη του βασιλείου, η Μεθώνη αρχίζει να επιβιώνει μόνο με την υποστήριξη της Αθήνας, ενώ μετά την αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων την εποχή του Φιλίππου Β΄ το τέλος της πόλη είναι πια προδιαγεγραμμένο³⁰⁹.

Ένα εξαιρετικό εύρημα που επιβεβαιώνει την σπουδαιότητα του λιμανιού της Μεθώνης αποτελεί το τμήμα μιας αττικής ερυθρόμορφης κύλικας (**εικ.113**), η οποία βρέθηκε στον οικισμό και συγκεκριμένα στο αγροτεμάχιο 274 (ανατολικός λόφος) και χρονολογείται το 500 π.Χ.³¹⁰.

Στο αγγείο εικονίζονται και στην α΄ αλλά και στη β΄ όψη παραστάσεις μάχης και πιο συγκεκριμένα παραστάσεις εκπόρθησης πόλης. Η μια μάχη εικονίζεται μπροστά σε βωμό. Οι ασπίδες των πολεμιστών φέρουν επισημάτα: στην πρώτη από την αριστερή πλευρά εικονίζεται φίδι, στη δεύτερη εικονίζεται η Φοίβη με προτομή αγριόχοιρου, στην τρίτη εικονίζεται το πίσω τμήμα αλόγου και στην τέταρτη εικονίζεται ένα τρισκελές.

---

³⁰⁹ Η πόλη καταστράφηκε από τον Φίλιππο Β΄ το 353 π.Χ.

³¹⁰ Μπέσιος 2010, εικόνα σελίδας 103.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

Στις περιοχές της Μακεδονίας που εξετάστηκαν δηλαδή στην Άκανθο, στην Σίνδο, στην Πέλλα, στην αρχαία Έδεσσα, στην Αιανή Κοζάνης, στη Θέρμη, στην αρχαία Γάζωρο, στην Πύδνα Πιερίας, στο Κίτρος Πιερίας, στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης, στην αρχαία Θέρμη, στην αρχαία Μιέζα Ημαθίας και στην αρχαία Μεθώνη διαπιστώθηκε ότι ήταν έντονη η επιρροή που άσκησαν και τον 5^ο αιώνα π.Χ. τα αθηναϊκά κεραμικά εργαστήρια. Η επιρροή αυτή υπήρξε κατά πάσα πιθανότητα στα πλαίσια των εμπορικών συναλλαγών καθώς επίσης και στα πλαίσια του αποικισμού. Πρώτα όμως θα ήταν σκόπιμο να γίνει μια ποσοτική αποτίμηση, για το που βρέθηκαν τα περισσότερα αγγεία, σε ποια περίοδο και σε ποιους χώρους με τη βοήθεια σχετικών πινάκων.

ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ:

Εξετάζοντας τις περιοχές της Μακεδονίας (Σίνδος, Άκανθος, Πέλλα, Αιανή, Θέρμη, αρχαία Γάζωρος, Πύδνα, Κίτρος, Καραμπουρνάκι, αρχαία Μιέζα και αρχαία Μεθώνη) συγκεντρώθηκαν ενενήντα τρία ερυθρόμορφα αγγεία εκ των οποίων μόνο τα αγγεία της Ακάνθου έχουν δημοσιευτεί, που ανήκουν στον 5^ο αιώνα π.Χ. Η χρονολόγηση των αγγείων αυτών ξεκινάει από το 500 π.Χ. και φτάνει μέχρι τα τέλη του αιώνα. Για την καλύτερη κατανόηση της χρονολογικής κατάταξης των αγγείων χρήσιμος θα ήταν ο διαχωρισμός του αιώνα σε δύο περιόδους: α. από το 500-450 π.Χ. και β. από το 450-400 π.Χ. :

▪ **500-450 π.Χ:**

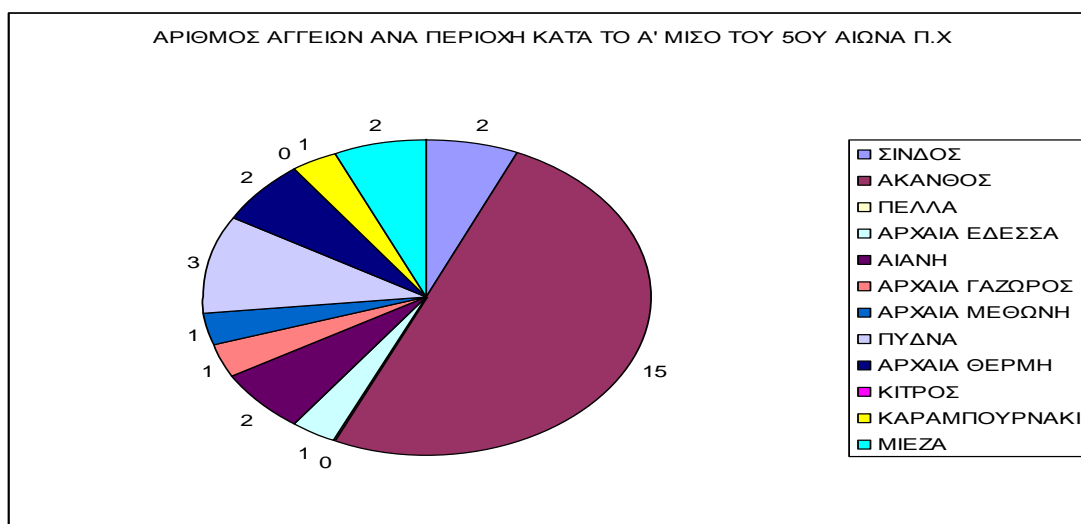
Την περίοδο αυτή καταγράφονται συνολικά τριάντα αγγεία. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν εμφανίζονται σε όλες τις περιοχές, οι οποίες εξετάζονται. Έτσι λοιπόν, στην Σίνδο έχουμε δύο αγγεία, μια λήκυθο και έναν κιονωτό κρατήρα. Τα αγγεία αυτά βρέθηκαν και τα δύο στο νεκροταφείο της περιοχής. Στην αρχαία Έδεσσα, στην αρχαία Γάζωρο, και στο Καραμπουρνάκι βρέθηκαν από ένα σε κάθε περιοχή, ένας σκύφος μια λήκυθος, και ένας κιονωτός κρατήρας αντίστοιχα. Το μοναδικό αγγείο που δεν βρέθηκε σε νεκροταφείο και βρέθηκε σε οικισμό είναι η κύλικα της αρχαίας Μεθώνης. Στο νεκροταφείο της Πύδνας βρέθηκαν τρία αγγεία, δύο λήκυθοι και μια

υδρία. Παρόμοια στο νεκροταφείο της Αιανής βρέθηκαν δύο λήκυθοι, στο νεκροταφείο της αρχαίας Θέρμης ένας κρατήρας και ένας σκύφος και στο νεκροταφείο της αρχαίας Μίεζας άλλα δύο αγγεία, μια λήκυθος και ένας αμφορέας τύπου Nola. Ο μεγαλύτερος αριθμός αγγείων όμως εμφανίζεται στην Άκανθο, για την ακρίβεια αυτός ο αριθμός ανέρχεται στο δεκαπέντε. Από αυτά, μόνο ένα βρέθηκε στο νεκροταφείο και τα υπόλοιπα στον οικισμό. Έτσι έχουμε πέντε κιονωτούς κρατήρες, δύο αμφορείς δύο ληκύθους, μια υδρία και πέντε σκύφους. Στις υπόλοιπες εξεταζόμενες περιοχές, δηλαδή στην Πέλλα και στο Κίτρος δεν βρέθηκε κανένα αγγείο αυτής της περιόδου. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα περισσότερα αγγεία τοποθετούνται χρονικά στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. δηλαδή από το 475-450 π.Χ.

Τέλος γι' αυτήν την περίοδο είναι άξιο λόγου το γεγονός ότι από τα τριάντα αγγεία που βρέθηκαν, όπως ανέφερα και νωρίτερα, ως προς τα σχήματα εμφανίζονται τρεις αμφορείς, επτά κιονωτοί κρατήρες, επτά σκύφοι, εννιά λήκυθοι, δύο υδρίες, ένας κρατήρας για τον οποίο δεν ξέρουμε το ακριβές σχήμα και μια κύλικα.

Σε αυτή τη φάση θα μπορούσαμε να κάνουμε και μια συσχέτιση των δεδομένων της ποσοτικής ανάλυση με την πολιτική κατάσταση της εποχής. Έτσι παρατηρούμε ότι κατά το α' μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και συγκεκριμένα στο β' τέταρτο (475-450 π.Χ.), που βασιλεύει ο Αλέξανδρος Α', βρέθηκαν αρκετά αττικά ερυθρόμορφα αγγεία. Την περίοδο λοιπόν που ο Αλέξανδρος βοηθά τους Αθηναίους στους Περσικούς πολέμους, με πολύτιμες πληροφορίες για τα περσικά στρατεύματα και τιμάται από τους Αθηναίους γι' αυτή του την κίνηση με τίτλο του προξένου (479π.Χ.), παρατηρείται η εντονότερη παρουσία των αττικών ερυθρόμορφων αγγείων καθώς φαίνεται να βελτιώνονται οι σχέσεις Αθήνας-Μακεδονίας.

▪ **450-400π.Χ.:**

Τα περισσότερα αγγεία αυτής της έρευνας τοποθετούνται σε αυτήν την περίοδο καθώς φτάνουν στον αριθμό πενήντα πέντε από τα ενενήντα τρία αγγεία, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι βρέθηκαν σε όλες τις περιοχές. Έτσι στην Σίνδο και συγκεκριμένα στο νεκροταφείο της, βρέθηκαν τρία αγγεία, ένας κωδωνόσχημος κρατήρας, ένας σκύφος και ένα αρυβαλλοειδές ληκύθιο. Στο νεκροταφείο, πάλι, της Πύδνας εμφανίζονται οχτώ αγγεία, ένας κωδωνόσχημος κρατήρας, ένας κρατηρίσκος, τέσσερις λευκές ληκύθοι και δύο αρυβαλλοειδή ληκύθια. Παρόμοια εικόνα έχουμε και για το νεκροταφείο του Κίτρου, όπου εκεί τοποθετούνται τέσσερα αγγεία, μια πελίκη, ένας καλυκωτός κρατήρας, ένας κωδωνόσχημος κρατήρας και μια λευκή ληκύθος. Στο νεκροταφείο της Αγοράς της Πέλλας βρέθηκε μόνο μια υδρία, η γνωστή «υδρία της Πέλλας» και στο νεκροταφείο από το Καραμπουρνάκι βρέθηκαν μόλις δύο αγγεία, ένας κρατήρας και μια πελίκη. Εντύπωση προκαλεί το νεκροταφείο της αρχαίας Μιέζας όπου έχουμε πέντε αγγεία που και τα πέντε είναι αρυβαλλοειδή ληκύθια. Ο μεγαλύτερος όμως όγκος αγγείων βρέθηκε, όπως και στην προηγούμενη περίοδο, στην Άκανθο. Συνολικά λοιπόν έχουμε τριάντα δύο αγγεία εκ των οποίων τα δεκαπέντε είναι κωδωνόσχημοι κρατήρες, τα τέσσερα κιονωτοί κρατήρες, τα έξι καλυκωτοί κρατήρες, το ένας κρατήρας άγνωστου τύπου, τα δύο πελίκες, τα τρία σκύφοι και ένα ακόμα είναι αρυβαλλοειδές ληκύθιο. Μονάχα τρία από αυτά, τρεις κωδωνόσχημοι κρατήρες, βρέθηκαν στο νεκροταφείο της περιοχής. Όλα τα υπόλοιπα προέρχονται από τον οικισμό της Ακάνθου. Στις υπόλοιπες περιοχές (Αιανή, αρχαία Θέρμη, αρχαία Γάζωρος, αρχαία Μεθώνη και αρχαία Έδεσσα) δεν έχουν βρεθεί

αγγεία, τουλάχιστον από τα δημοσιευμένα, που να χρονολογούνται σε αυτή τη χρονική περίοδο. Σημαντικό στοιχείο που προκύπτει γι' αυτή την περίοδο είναι το γεγονός ότι τα περισσότερα αγγεία και συγκεκριμένα τριάντα τέσσερα χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. δηλαδή από το 425-400π.Χ.

Συνοψίζοντας, τέλος, μπορούμε να επισημάνουμε ότι από τα πενήντα πέντε αγγεία που ανήκουν σε αυτήν την περίοδο, έχουν βρεθεί δεκαοχτώ κωδωνόσχημοι κρατήρες, τέσσερις κιονωτοί κρατήρες, επτά καλυκωτοί κρατήρες, τέσσερις πελικές, τέσσερις σκύφοι, πέντε λευκές λήκυθοι, μια υδρία, δύο κρατήρες για τους οποίους δε γνωρίζουμε το ακριβές τους σχήμα, ένας κρατηρίσκος και εννιά αρυβαλλοειδή ληκύθια.

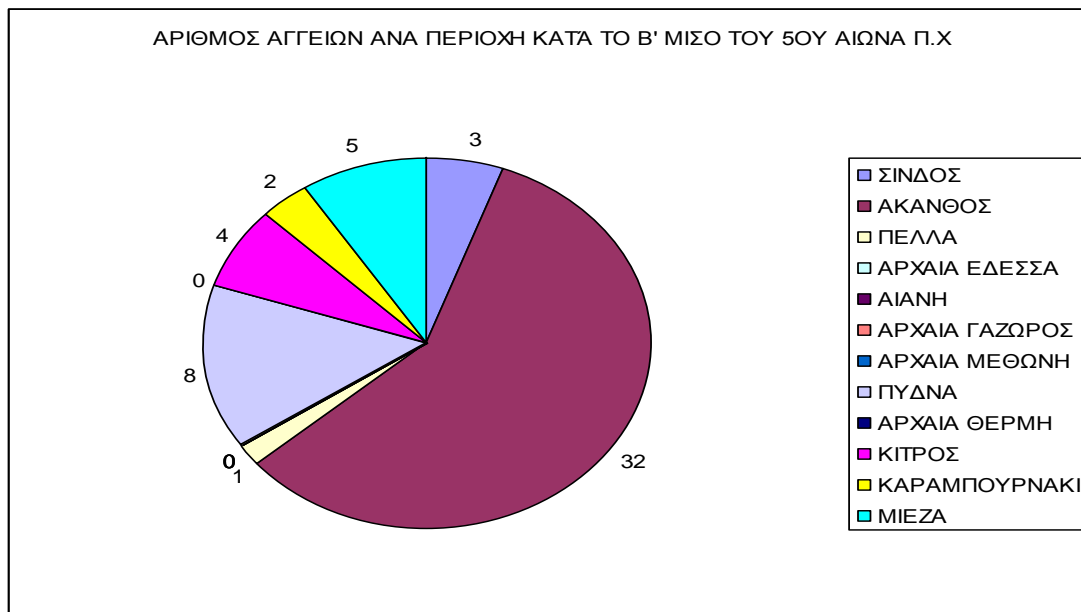
Αντίστοιχη συσχέτιση των δεδομένων της ποσοτικής ανάλυσης με την πολιτική κατάσταση της εποχής μπορούμε να κάνουμε και για το β' μισό του 5^{ου} αιώνα, όπως ακριβώς έγινε και για το α' μισό. Έτσι λοιπόν παρατηρούμε ότι το διάστημα από το 450-425 π.Χ., εντοπίζονται λιγότερα αγγεία από ότι εντοπίζονται το διάστημα από το 425-400 π.Χ. Η παρουσία αυτή και για τα δύο διαστήματα του β' μισού του αιώνα δικαιολογείται καθώς αυτά τα δυο διαστήματα στο βασίλειο της Μακεδονίας βασιλεύουν ο Περδίκας (452-413 π.Χ.) και ο Αρχέλαος (413-339 π.Χ.). Ο Περδίκας λοιπόν αρχικά προσπάθησε να εφαρμόσει μια ευέλικτη πολιτική με τις συμμαχίες. Το γεγονός όμως ότι το 436 π.Χ. εγκαθιδρύθηκε η αθηναϊκή αποικία στην Αμφίπολη, η οποία αποτέλεσε μια ισχυρή βάση ελέγχου, δικαιολογεί την παρουσία των αττικών αγγείων στην Μακεδονία.

Ο Αρχέλαος από την άλλη, την περίοδο της βασιλείας του, μετέφερε την πρωτεύουσα του βασιλείου από τις Αιγές στην Πέλλα για να είναι πιο κοντά στη θάλασσα, γεγονός που εγκαινίασε μια νέα περίοδο εξωστρέφειας για τη Μακεδονία.

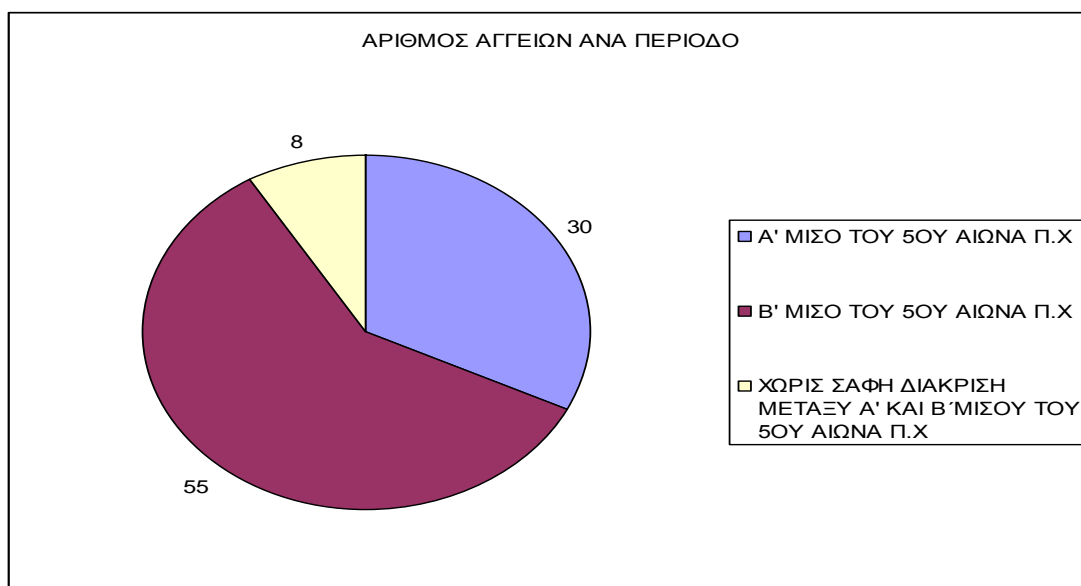
Επίσης ο Αρχέλαος, κατά την περίοδο της βασιλείας του, έτυχε στην περίπτωση όπου η Αθήνα είχε απόλυτη ανάγκη ξυλείας³¹¹ λόγω της Σικελικής εκστρατείας. Έτσι, δραστήμιος της ευκαιρίας, κατάφερε προμηθεύοντας τους Αθηναίους με ξυλεία, να αντιστρέψει το κλίμα αντιπαλότητας που υπήρχε μεταξύ των δύο κρατών. Θα έλεγε λοιπόν κανείς ότι η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών δικαιολογεί την αυξημένη εμπορική κίνηση των αττικών αγγείων αυτή την περίοδο.

---

³¹¹ Πλούταρχος, Ηθικά, τ. 2.1, 177 Α, Αρχέλαος

Για όλα τα αγγεία που προανέφερα, δόθηκε σαφής χρονικός προσδιορισμός. Ωστόσο όμως υπάρχουν οχτώ αγγεία: από την Αιανή μια οινοχόη, από την Πύδνα ένας αμφορέας, δύο λήκυθοι και ένας σκύφος, από το Κίτρος ένας κρατήρας και από το Καραμπουρνάκι ένας σκύφος και μια πελίκη, τα οποία ενώ κατατάσσονται στο 5^ο αιώνα π.Χ., δεν προκύπτει από τις πρωτογενείς πηγές η σαφής τους χρονολόγηση.

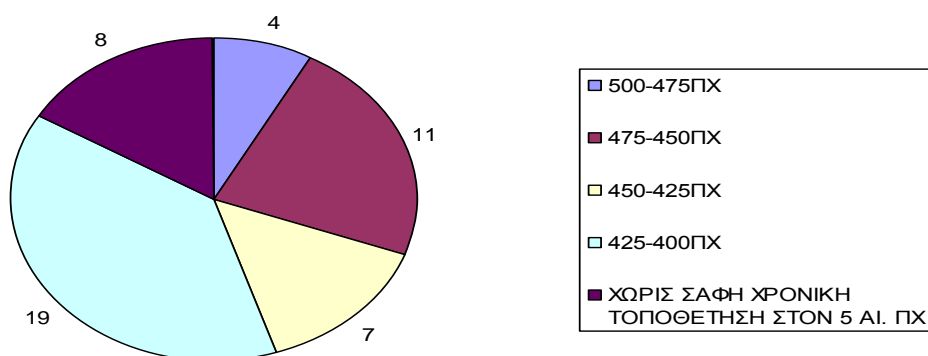
Η μελέτη αυτών των ενενήντα τριών αττικών ερυθρόμορφων αγγείων στην Μακεδονία δημιουργεί σκέψεις και προκαλεί ένα συγκεκριμένο ερώτημα: αν θεωρήσουμε ότι, αν όχι όλα αλλά τα περισσότερα από αυτά, προήλθαν από τον

Αττικό Κεραμεικό, πώς έφτασαν στην Μακεδονία; Γνωρίζουμε πως την περίοδο αυτή η Αθήνα ήταν μια ισχυρή δύναμη και ήλεγχε πολλές από τις πόλεις της Μακεδονίας. Η εγκαθίδρυση αθηναϊκού οικισμού στην Αμφίπολη το 436 π.Χ., αποδεικνύει πως η Αθήνα αποτελούσε μια σημαντική βάση ελέγχου στη γύρω περιοχή. Αξιοσημείωτος ήταν επίσης ο ρόλος που έπαιζαν τα λιμάνια της Πύδνας καθώς και της αρχαίας Μεθώνης. Το λιμάνι της αρχαίας Μεθώνης είχε πολύ μεγάλη σημασία στο πλαίσιο της Αθηναϊκής Συμμαχίας κατά την κλασική εποχή και σταδιακά η αρχαία Μεθώνη, με την ανάπτυξη του Βασιλείου, επιβίωσε μόνο με τη στήριξη της Αθήνας. Σε αυτό το σημείο θεωρώ σκόπιμο να γίνει λόγος και για το γεγονός ότι η αρχαία Μεθώνη αποτέλεσε μεγάλο διαμετακομιστικό και παραγωγικό κέντρο εξαιτίας του ερχομού των αποίκων. Από την άλλη το λιμάνι της Πύδνας, στο πλαίσιο της επεκτατικής πολιτικής του Αλεξάνδρου του Α΄, ήταν το κυριότερο λιμάνι του βασιλείου του, καθώς και ένα λιμάνι ανταγωνιστικό αν όχι αντίπαλο του λιμανιού της αρχαίας Μεθώνης.

Έτσι λοιπόν υποθέτουμε ότι τα αγγεία έρχονται από θαλάσσιους δρόμους, καθώς οι περισσότερες εμπορικές συναλλαγές πραγματοποιούνταν μέσω της θάλασσας, και πήγαιναν κατά πάσα πιθανότητα πρώτα ως τα λιμάνια του Θερμαϊκού και έπειτα στην ενδοχώρα. Παρακολουθώντας λοιπόν τη διασπορά των αγγείων στις εξεταζόμενες περιοχές παρατηρεί κανείς ότι τα περισσότερα εξ΄ αυτών, δηλαδή τα εβδομήντα έξι από τα ενενήντα τρία, βρέθηκαν στα δυτικά παράλια του Αιγαίου, σε πόλεις κοντά σε λιμάνια, και πιο συγκεκριμένα στην Άκανθο, στην Πύδνα, στην αρχαία Μεθώνη, στη Σίνδο, στο Καραμπουρνάκι, στην αρχαία Θέρμη και στο Κίτρος, γεγονός που ενισχύει την υπόθεση ότι διάυλος επικοινωνίας μεταξύ του κράτους των Αθηνών και του Μακεδονικού βασιλείου αποτελούσε κατά κύριο λόγο το Αιγαίο έναντι των χερσαίων δρόμων. Στο ίδιο συμπέρασμα μπορεί να οδηγηθεί κανείς εξετάζοντας τη διασπορά των αγγείων στις περιοχές που βρίσκονται πιο μακριά από τη θάλασσα. Ο αριθμός των αγγείων που έχει εντοπιστεί σε περιοχές όπως η Αιανή, η αρχαία Γάζωρος, η αρχαία Μίεζα και η αρχαία Έδεσσα, δηλαδή δεκαεπτά από τα ενενήντα τρία, που γεωγραφικά τοποθετούνται δυτικότερα σε σχέση με τις προηγούμενες περιοχές, είναι συγκριτικά πολύ μικρότερος.

Για την καλύτερη τώρα κατανόηση της τοπικής κατάταξης των αγγείων χρήσιμο είναι να γίνει ένας διαχωρισμός: α. στα αγγεία που βρέθηκαν σε νεκροταφεία και β. στα αγγεία που βρέθηκαν σε χώρους εκτός των νεκροταφείων.

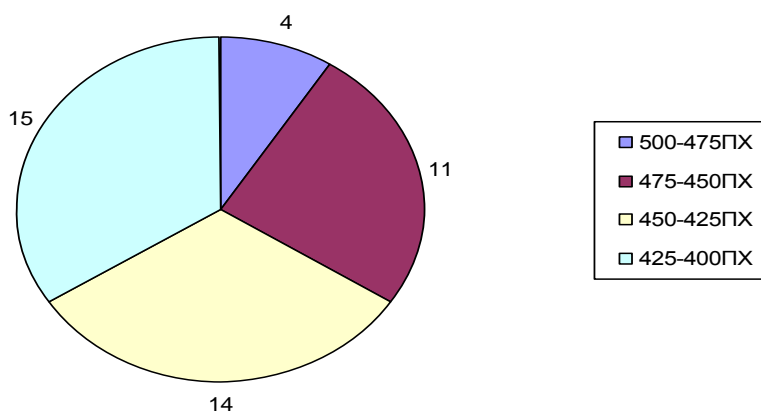
**ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΣΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ ΤΩΝ
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ**

**ΣΧΗΜΑΤΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΣΤΑ
ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ**

500-475ΠΧ	1 ΣΚΥΦΟΣ 3 ΛΗΚΥΘΟΙ
475-450ΠΧ	4 ΛΗΚΥΘΟΙ 2 ΚΙΟΝΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 2 ΣΚΥΦΟΙ 1 ΚΡΑΤΗΡΑΣ 1 ΥΔΡΙΑ 1 ΑΜΦΟΡΕΑΣ ΤΥΠΟΥ ΝΟΛΑ
450-425ΠΧ	5 ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 1 ΣΚΥΦΟΣ 1 ΛΕΥΚΗ ΛΗΚΥΘΟΣ
425-400ΠΧ	8 ΑΡΥΒΑΛΛΟΕΙΔΗ ΛΗΚΥΘΙΑ 1 ΥΔΡΙΑ 1 ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΟΣ 4 ΛΕΥΚΕΣ ΛΗΚΥΘΟΙ 2 ΠΕΛΙΚΕΣ 1 ΚΑΛΥΚΩΤΟΣ ΚΡΑΤΗΡΑΣ 1 ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΣ ΚΡΑΤΗΡΑΣ 1 ΚΡΑΤΗΡΑΣ
ΧΩΡΙΣ ΣΑΦΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΣΤΟΝ 5 ⁰ ΑΙ. ΠΧ	1 ΟΙΝΟΧΟΗ 1 ΑΜΦΟΡΕΑΣ 2 ΛΗΚΥΘΟΙ 1 ΚΡΑΤΗΡΑΣ 2 ΣΚΥΦΟΙ 1 ΠΕΛΙΚΗ

**ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΕΚΤΟΣ
ΤΩΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΩΝ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ**

**ΣΧΗΜΑΤΑ ΑΓΓΕΙΩΝ ΑΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ
ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΩΝ**

500-475ΠΧ	1 ΑΜΦΟΡΕΑΣ 2 ΚΙΟΝΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 1 ΚΥΛΙΚΑ
475-450ΠΧ	3 ΚΙΟΝΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 1 ΑΜΦΟΡΕΑΣ 2 ΛΗΚΥΘΟΙ 4 ΣΚΥΦΟΙ 1 ΥΔΡΙΑ
450-425ΠΧ	4 ΚΙΟΝΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 6 ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 1 ΚΑΛΙΚΩΤΟΣ ΚΡΑΤΗΡΑΣ 2 ΠΕΛΙΚΕΣ 1 ΣΚΥΦΟΣ
425-400ΠΧ	6 ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ 1 ΚΡΑΤΗΡΑΣ 5 ΚΑΛΥΚΩΤΟΣ ΚΡΑΤΗΡΑΣ 1 ΑΡΥΒΑΛΛΟΕΙΔΕΣ ΛΗΚΥΘΙΟ 2 ΣΚΥΦΟΙ

Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει ότι από το σύνολο των εξεταζόμενων αγγείων εντοπίζονται περισσότερα αγγεία στα νεκροταφεία έναντι των υπόλοιπων χώρων. Συγκεκριμένα, από τα ενενήντα τρία αγγεία, βρέθηκαν σαράντα εννιά στα νεκροταφεία και σαράντα τέσσερα στους οικισμούς.

Παρατηρώντας τα σχήματα ανά περίοδο και ανά περιοχή (νεκροταφείο και χώροι εκτός των νεκροταφείων) παρατηρούμε ότι το διάστημα από το 500-475 π.Χ. χρησιμοποιούν άλλα αγγεία ως ταφικά κτερίσματα και άλλα στην καθημερινότητά τους. Έτσι στις ταφές φαίνεται ότι προτιμούσαν το σχήμα του σκύφου (ένα) και της ληκύθου (τρία), ενώ στην καθημερινότητά τους τα σχήματα του κιονωτού κρατήρα (δύο) και της κύλικας (μία).

Το διάστημα από το 475-450 π.Χ. παρατηρείται ταύτιση των αγγείων που εντοπίστηκαν στα νεκροταφεία με αυτά που εντοπίστηκαν σε χώρους εκτός των νεκροταφείων. Τα σχήματα λοιπόν αυτά είναι η λήκυθος (τέσσερεις στα νεκροταφεία και δύο στους χώρους εκτός των νεκροταφείων), ο σκύφος (δύο στα νεκροταφεία και τέσσερεις στους χώρους εκτός νεκροταφείων), η υδρία (μία στα νεκροταφεία και μια στους χώρους εκτός των νεκροταφείων) και ο κιονωτός κρατήρας (δύο στα νεκροταφεία και τρεις στους χώρους εκτός των νεκροταφείων). Η μόνη διαφορά είναι ότι στους τάφους αυτού του διαστήματος προστίθεται και το σχήμα του αμφορέα τύπου Nola (μόνο ένα εύρημα).

Το διάστημα από το 450-425 π.Χ. τα μοναδικά κοινά σχήματα που εντοπίζονται τόσο στους τάφους των νεκροταφείων όσο και στους χώρους εκτός αυτών είναι ο κωδωνόσχημος κρατήρας (πέντε στα νεκροταφεία και έξι τους χώρους εκτός των νεκροταφείων) και ο σκύφος (ένας στα νεκροταφεία και ένας στους χώρους εκτός των νεκροταφείων). Στους χώρους των νεκροταφείων χρησιμοποιούσαν ακόμη το σχήμα της λευκής ληκύθου (μία), ενώ στους υπόλοιπους χώρους τα σχήματα του καλυκωτού κρατήρα (ένας) καθώς και αυτό της πελίκης (δύο).

Το διάστημα από το 425-400 π.Χ. εντοπίζονται και πάλι κοινά σχήματα αγγείων. Πιο συγκεκριμένα εντοπίζονται το αρυβαλλοειδές ληκύθιο (οχτώ στα νεκροταφεία και ένα στους χώρους εκτός των νεκροταφείων), ο κωδωνόσχημος (ένας στα νεκροταφεία και έξι τους χώρους εκτός των νεκροταφείων) και κιονωτός κρατήρας (ένας στα νεκροταφεία και πέντε στους χώρους εκτός των νεκροταφείων) και ένας τύπος κρατήρα του οποίου δεν γνωρίζουμε το ακριβές του σχήμα (ένας στα νεκροταφεία). Τα άλλα σχήματα που φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν αυτό το διάστημα

ως ταφικά κτερίσματα είναι αυτό της υδρίας (μια), του κρατηρίσκου (ένα), της λευκής ληκύθου (τέσσερεις) και της πελίκης (δύο), ενώ για την κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών το μόνο διαφορετικό σχήμα που χρησιμοποιούσαν είναι αυτό του σκύφου (ένας).

Τέλος, εντοπίζονται άλλα οχτώ αττικά ερυθρόμορφα αγγεία που τοποθετούνται στον 5^ο αιώνα π.Χ. χωρίς όμως να γνωρίζουμε τη σαφή τους χρονική τοποθέτηση, αν δηλαδή ανήκουν στο α' μισό ή στο β' μισό του αιώνα. Άξιο λόγου αποτελεί το γεγονός ότι και τα οχτώ αυτά αγγεία βρέθηκαν σε τάφους και το μοναδικό αγγείο που είναι διαφορετικό, από άποψη σχήματος, σε σχέση με τα υπόλοιπα αγγεία των εξεταζόμενων περιοχών είναι αυτό της οινόχους (μια). Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα εξεταζόμενα αγγεία κανένα δεν βρέθηκε στα ιερά των αντίστοιχων πόλεων, τουλάχιστον με βάση τα όσα είναι γνωστά από τις δημοσιεύσεις.

Τέλος, θα ήθελα να αναφερθώ στη μεγάλη σημασία της περιοχής της Ακάνθου για την οποία υπάρχει ολοκληρωμένη δημοσίευση με μεγάλο όγκο πληροφοριών. Αυτή η έρευνα λοιπόν, την ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες περιοχές για τις οποίες υπάρχουν ελλιπείς πληροφορίες. Το γεγονός αυτό πιθανόν να επηρεάζει τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία, τα οποία τα επόμενα χρόνια μπορεί να αλλάξουν με την εμφάνιση νέων δεδομένων και η εικόνα μιας αντίστοιχης μελλοντικής μελέτης να είναι διαφορετική.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ:

Καθημερινή ζωή:

Σε πολλά από τα αττικά αγγεία με ερυθρόμορφη τεχνική του 5^{ου} αιώνα π.Χ., οι αγγειογράφοι χρησιμοποιούν στη θεματογραφία τους, ρεαλιστικές σκηνές από την καθημερινή ζωή.

Στην περιοχή της Σίνδου παρατηρούνται να εικονίζονται ανδρικές και εφηβικές μορφές, οι οποίες τις περισσότερες φορές φορούν ιμάτιο και συγκεκριμένα οι ανδρικές κρατούν και ραβδί. Με παρόμοια ένδυση, θα λέγαμε ίσως και πιο συντηρητικές, απεικονίζονται και οι γυναικείες μορφές καθώς φορούν ιμάτιο,

αφήνοντας ακάλυπτο μόνο το πρόσωπο τους και χιτώνα που διακρίνεται μόνο ένα τμήμα του. Η εικόνα των γυναικείων μορφών συμπληρώνεται από μια ταινία, η οποία είναι κρεμασμένη από το κεφάλι και από ένα βράχο πάνω στον οποίο κάθεται η μορφή.

Στα αγγεία της Ακάνθου, οι αγγειογράφοι απεικονίζουν και εδώ τις ανδρικές μορφές με ιμάτιο να αφήνουν όμως ακάλυπτο τις περισσότερες φορές τον ένα ώμο και σπάνια να καλύπτουν μόνο το σώμα από τη μέση και πάνω. Υπάρχουν αγγεία όπου οι ανδρικές μορφές εκτός από ιμάτιο εικονίζονται να φορούν και χιτώνα, καθώς επίσης να φέρουν στο κεφάλι ταινία, να είναι γενειοφόροι -πιο σπάνια- και να κρατούν άλλοτε ραβδί και άλλοτε βακτηρία για να στηρίζονται. Συχνά εικονίζονται νεανικές μορφές είτε γυμνοί να κρατούν στλεγγίδα που πιθανόν πρόκειται για αθλητές, είτε να κρατούν δόρυ, είτε εικονίζονται μπροστά σε τραπέζια. Από την άλλη, στην εικονογραφία δε λείπουν και οι γυναικείες μορφές, οι οποίες εικονίζονται να φορούν τις περισσότερες φορές ιμάτιο να πέφτει από τον αριστερό ώμο και να αφήνει ακάλυπτο το δεξί, χιτώνα, χειριδωτό ή πτυχωτό με οφθαλμωτές πτυχές και πέπλο. Στο κεφάλι τους φέρουν συνήθως κρεμασμένη ταινία, η οποία σε λίγες περιπτώσεις σχηματίζει κρωβύλο στο πίσω μέρος του κεφαλιού και σπάνια εμφανίζονται να φορούν στο κεφάλι σάκκο.

Στα αγγεία του 5^{ου} αιώνα π.Χ. της Έδεσσας και της Αιανής δεν συναντάμε σκηνές από την καθημερινή ζωή. Στη Θέρμη όμως, συναντάμε αγγεία με την γνωστή παράσταση των ιματιοφόρων ανδρών, μια παράσταση που θα συνεχίσει να είναι αγαπητή και στον 4^ο αιώνα π.Χ. Στο ένα αγγείο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. της αρχαίας Γάζωρου, έχουμε μια συνηθισμένη σκηνή μιας γυναικείας μορφής να φορά ιμάτιο και χιτώνα και να στέκεται μπροστά από ένα καλάθι. Στην Πύδνα, στο Κίτρος και στο Καραμπουρνάκι δε συναντάμε καθόλου στην εικονογραφία σκηνές από την καθημερινή ζωή. Τις παραστάσεις, τέλος, της καθημερινής ζωής τις συναντάμε καθ' όλη τη διάρκεια του 5^{ου} αιώνα π.Χ., η παρουσία τους όμως γίνεται πιο έντονη γύρω στο β' τέταρτο του αιώνα (475-450 π.Χ.)

Μάχες:

Οι μάχες δε φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αγαπητό θέμα στα ερυθρόμορφα αγγεία του 5^{ου} αιώνα π.Χ. των περιοχών της Μακεδονίας, όπως η Σίνδος, η Έδεσσα, η Αιανή, η Θέρμη, η αρχαία Γάζωρος, και το Καραμπουρνάκι. Στην Ακάνθο όμως

υπάρχουν αγγεία με παράσταση μάχης γεγονός που το μαρτυρούν ο οπλισμός, ο οποίος είναι ελαφρύς. Συχνά λοιπόν οι οπλίτες είναι γυμνοί, μόνο με κράνος και μάλιστα αττικού τύπου. Το δόρυ των οπλιτών έχει αντικαταστήσει πλέον το ξίφος ή το εγχειρίδιο, το οποίο δεν εικονίζεται πλέον καθόλου και σπάνια χρησιμοποιούνται στις παραστάσεις άρματα. Παρόμοια σκηνή με αυτές της Ακάνθου που μας παραπέμπει στο να υποθέσουμε ότι μάλλον πρόκειται για οπλίτη είναι αυτή σε μια λήκυθο της Πύδνας στην οποία εικονίζεται μια ανδρική μορφή να κρατά με το ένα χέρι μια ασπίδα. Χαρακτηριστικές επίσης είναι οι παραστάσεις μάχης που συναντάμε σε ένα αγγείο του Κίτρους, η οποία όπως φαίνεται πρόκειται για τη μάχη των Διοσκύρων με τους Αφαρητίδες καθώς και σε ένα αγγείο στην Πέλλα, η οποία έχει ως θέμα τη μάχη της Αθηνάς εναντίον του Ποσειδώνα για το όνομα της Αθήνας. Ακόμη μια τέτοια παράσταση συναντάμε και σε ένα αγγείο εκπληκτικής ποιότητας στην περιοχή της αρχαίας Μεθώνης. Οι παραστάσεις αυτές τις συναντάμε κυρίως από τα μέσα μέχρι τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. με μια μόνο νε εμφανίζεται το 500 π.Χ.(κύλικα της αρχαίας Μεθώνης) και μια που δεν γνωρίζουμε τη σαφή της χρονική τοποθέτηση μέσα στον αιώνα (λήκυθος Πυδνας).

Δημόσια και ιδιωτική ζωή:

Εντύπωση προκαλεί ότι σκηνές από τη δημόσια και ιδιωτική ζωή όπως σκηνές συμποσίου και κώμου δεν εμφανίζονται στα αγγεία της Μακεδονίας του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Μόνο σε ένα κρατηρίσκο από την περιοχή της Πύδνας, συναντάμε σκηνή συμποσίου. Πιθανόν το γεγονός αυτό να δείχνει το κατώτερο κοινωνικό επίπεδο του αγοραστικού κοινού των πήλινων αγγείων των σχεδιασμένων για γιορτές.

Το σατυρικό ωστόσο δράμα συνεχίζει να προσελκύει τον αγγειογράφο με βασικό πάντα πρωταγωνιστή τον Σάτυρο, ένα δηλαδή ανθρωποειδές, να κυνηγά και να επιτίθεται σε Μαινάδες. Τέτοιες σκηνές συναντάμε κυρίως σε αγγεία της Πύδνας και του Κίτρους. Τις παραστάσεις αυτές τις συναντάμε κυρίως στα τέλη του 5^{ου} αιώνα.

Αθλήματα:

Τα γυμνά κορμιά των νέων που αθλούνται αρχίζει πλέον να μην είναι τόσο αγαπητό θέμα για τον Έλληνα καλλιτέχνη της περιόδου του 5^{ου} αιώνα π.Χ. στη

Μακεδονία όσο ήταν στην αρχαϊκή περίοδο. Ελάχιστα είναι τα αγγεία στα οποία συναντάμε παραστάσεις αθλητών και είναι κυρίως στην περιοχή της Ακάνθου, μια στο Κίτρος Πιερίας, μια στην αρχαία Μίεζα και μια στην Αιανή Κοζάνης . Σε αυτά τα αγγεία, ορισμένοι αθλητές εικονίζονται γυμνοί, να κρατούν ακόντιο ή δόρυ και κάποιοι άλλοι να κρατούν στλεγγίδα για τον καθαρισμό τους. Σπάνια είναι επίσης και η παράσταση του λουόμενου αθλητή. Σε ένα μόνο αγγείο, συναντάμε μια πιο σύνθετη παράσταση αθλητή όπου μια φτερωτή Νίκη απονέμει στον νικητή του αγώνα μια ταινία. Χαρακτηριστική επίσης είναι η απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών, η οποία γίνεται με μαύρες γραμμές καθώς επίσης και με κιτρινωπό χρώμα. Σπάνια τέλος εικονίζονται παιδοτρίβες να κρατούν μακριά ραβδία ή βέργες ή βακτηρίες. Τις παραστάσεις αυτές τις συναντάμε κυρίως από τα μέσα έως τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Θρησκεία:

Οι πιο κοινές παραστάσεις θρησκευτικού περιεχομένου είναι υπερβολικά απλές, εικονίζουν συνήθως έναν άνδρα ή μια γυναίκα ή έναν Έρωτα δίπλα σε βωμό. Σε ληκύθους - αγγεία που χρησιμοποιούνται κυρίως για την ταφική λατρεία - συναντάμε παραστάσεις ανδρών ή και γυναικών, πολλές φορές καθισμένων, μπροστά σε τάφο ή να προσέρχονται σε τάφο κρατώντας στο χέρι προσφορές ή κιβωτίδιο.

Στην περιοχή της Θέρμης, σε έναν κρατήρα εικονίζεται ένα αγαπητό θέμα για την εποχή, η λατρεία των ερμαϊκών στηλών. Παρόλο βέβαια που όπως αναφερθήκαμε και πριν είναι αγαπητό θέμα στην αττική αγγειογραφία της εποχής, το συναντάμε μόνο σε ένα αγγείο στην Μακεδονία.

Τέλος παραστάσεις που να σχετίζονται με τη θρησκεία συναντάμε στη Σίνδο αλλά και στην αρχαία Μίεζα όπου εικονίζονται σε ληκύθια - αγγεία κατεξοχήν ταφικής λατρείας – χήνα ή και κύκνος. Τα δύο αυτά πτηνά είναι τα ιερά πτηνά της Αφροδίτης και στις συγκεκριμένες περιπτώσεις ίσως να σχετίζονται με τη χθόνια λατρεία της.

Τις παραστάσεις λοιπόν αυτές τις συναντάμε κυρίως στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. με μοναδική εξαίρεση την παράσταση με τη λατρεία των ερμαϊκών στηλών (αρχαία Θέρμη) που τοποθετείται στο β' τέταρτο του αιώνα.

ΣΚΗΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΥΘΟ:

Οι ίδιες συνθήκες και δυνατότητες που επέδρασαν στις σκηνές καθημερινής ζωής αυτές επέδρασαν και στις μυθολογικές σκηνές της αττικής ερυθρόμορφης αγγειογραφίας στη Μακεδονία. Η θεματογραφία έχει σχέση με την παλαιότερη αλλά πολλές από τις τυποποιημένες αρχαϊκές σκηνές εγκαταλείπονται.

Οι Θεοί:

Είναι γνωστό πως την περίοδο που εξετάζουμε δόθηκε ιδιαίτερη τιμή στους Θεούς του Ολύμπου με τα αθηναϊκά γλυπτά, κάτι αντίστοιχο όμως δε συναντάμε στην αγγειογραφία της εποχής. Υπάρχουν ελάχιστες σκηνές σπονδής θεών³¹² που αποδόθηκαν με έναν γήινο χαρακτήρα καθώς τους απεικονίζουν μπροστά σε έναν βωμό, όπως ακριβώς θα απεικονίζαν και έναν θνητό. Θα λέγαμε λοιπόν, ότι οι σχέσεις των θνητών και των Θεών τοποθετούνται σε ένα άλλο πλαίσιο, διαφορετικό από αυτό που ίσχυε στο παρελθόν όπου ο Θεός ήταν απρόσιτος. Τώρα με αυτόν τον τρόπο απεικόνισης φαίνεται οι Θεοί να επισκέπτονται τη γη και να έρχονται πιο κοντά με τους θνητούς.

Οι σκηνές καταδίωξης κοριτσιών από θεούς φαίνεται πως στην περιοχή της Μακεδονίας να μην είναι τόσο αγαπητό θέμα όσο ήταν στην Αθήνα, καθώς ελάχιστες τέτοιες σκηνές συναντάμε σε αγγεία της περιοχής.

Ο Δίας, δε φαίνεται να εικονίζεται σε κανένα αγγείο της περιοχής της Μακεδονίας, παρόλο που ως αρχηγός των Θεών συνεχίζει να λατρεύεται και αργότερα, ως ένας και μοναδικός θεός, δείγματα μιας μονοθεϊστικής θρησκείας.

Ο Απόλλωνας, την περίοδο αυτή, εμφανίζεται ως κατακτητής γυναικών με πιο χαρακτηριστική παράσταση το κυνήγι των Νυμφών. Συνήθως ο θεός, εικονίζεται νέος, με πλούσια κόμη, να φορά δάφνινο στεφάνι και να κρατά σκήπτρο. Οι Νύμφες από την άλλη εικονίζονται συνήθως με λεπτό και πλούσιο ιωνικό χιτώνα. Χαρακτηριστικό αγγείο με παράσταση Απόλλωνα να κυνηγά τις Νύμφες, αποτελεί ένας ερυθρόμορφος σκύφος που βρέθηκε στο Καραμπουρνάκι χωρίς να γνωρίζουμε τη σαφή τους χρονική τοποθέτηση μέσα στον 5^ο αιώνα. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί ότι μια τέτοια παράσταση, ευρέως γνωστή για την εποχή, δεν τη συναντάμε σε άλλη

---

³¹² Οι σκηνές σπονδής θεών ξεκίνησαν τον πρώιμο 5^ο αιώνα π.Χ. και συνεχίστηκαν για λίγο.

περιοχή της Μακεδονίας. Επίσης τον Απόλλωνα τον συναντάμε και στην υδρία της Πέλλας να φορά ιμάτιο και να κρατά ένα κλαδί δάφνης. Η παράταση αυτή τοποθετείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Ο Ερμής³¹³, στην περιοχή της Μακεδονίας τον 5^ο αιώνα π.Χ., σε αντίθεση με την Αττική, εμφανίζεται ελάχιστα. Τον συναντάμε σε δύο ταφικά αγγεία, ένα στην Πύδνα και ένα στην αρχαία Μιέζα. Πρόκειται λοιπόν για δύο ληκύθια, στα οποία εικονίζεται μόνο η κεφαλή του με ένα πλατύγυρο καπέλο με φτερά, το γνωστό σε όλους πέτασο. Η επιλογή αυτής της απεικόνισης σε ένα τέτοιο αγγείο δεν είναι τυχαία καθώς ο Ερμής θεωρούνταν ως ψυχοπομπός και μεσάζων μεταξύ των δύο κόσμων. Σε ένα άλλο αγγείο, στο Καραμπουρνάκι εμφανίζεται να συμμετέχει στο άθλο του Ηρακλή με το λιοντάρι της Νεμέας ως ένας απλός διαβάτης που συντροφεύει τη θεά Αθηνά και τον ήρωα να φορά κι εδώ πέτασο και να κρατά δυο δόρατα. Τέλος τον συναντάμε και σε ένα αγγείο της Πέλλας να παρακολουθεί τη μάχη της Αθηνάς εναντίον του Ποσειδώνα, σταφανωμένος με κηρύκειο στο χέρι. Όλες οι παραστάσεις του Ερμή που συναντήσαμε στις εξεταζόμενες περιοχές τοποθετούνται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα.

Η δημοτικότητα του Διόνυσου είναι δεδομένη και αυτή την περίοδο. Συνήθως εικονίζεται σε σκηνές συναναστροφών, όπου ο θεός ακολουθείται από το θίασό του, Σατύρους³¹⁴ και Μαινάδες³¹⁵. Τέτοια παράσταση συναντάμε σε αγγείο του Κίτρους στην Πιερία καθώς και σε αγγείο στο Καραμπουρνάκι όπως και σε αγγείο της Πέλλας. Το παλιότερο σκηνικό του συμποσίου με τον Ηρακλή δεν παραμερίστηκε καθώς στην Πύδνα βρέθηκε αγγείο με τέτοια παράσταση, σύμφωνα με την οποία ο θεός κρατά στο χέρι του έναν κάνθαρο. Τις παραστάσεις αυτές τις συναντάμε από τα μέσα έως τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Η Άρτεμις, την περίοδο που εξετάζουμε στην Μακεδονία, δεν είναι μια θεά που την προτιμούν ιδιαίτερα οι αγγειογράφοι. Μόνο σε δύο αγγεία την συναντάμε, σε ένα στην Άκανθο και ένα σε ένα στην Πέλλα. Στην Άκανθο συναντάμε μια γυναικεία μορφή να κρατά ένα δόρυ και ένα τόξο και πιθανολογούμε ότι πρόκειται για τη θεά Άρτεμη. Στην παράσταση αυτή τονίζεται ο ρόλος της θεάς ως κυνηγέτιδος, ένας

---

³¹³ Ο Ερμής εκτός από διερμηνευτής της θέλησης των θεών ήταν επίσης επιφορτισμένος να οδηγεί τις ψυχές των νεκρών στον Κάτω Κόσμο και εξαιτίας αυτής της υπηρεσίας του λεγόταν *ψυχοπομπός*, συνοδός των νεκρών.

³¹⁴ Οι Σάτυροι, ονομάζονται και Σιληνοί.

³¹⁵ Οι Μαινάδες :δηλαδή οι γυναίκες που έχουν κυριευτεί από μανία.

ρόλος που στην Αττική φαίνεται να τονίζεται περισσότερο. Αυτή η παράσταση Αρτέμιδος τοποθετείται στο τρίτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Στην Πέλλα από την άλλη εικονίζεται να παρακολουθεί τον αγώνα μεταξύ του Ποσειδώνα και της Αθηνάς φορώντας χιτώνα και δέρμα ζώου. Η παράσταση αυτή τοποθετείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Η Αθηνά, εικονίζεται και αυτή, σπάνια βέβαια, στην Μακεδονία, να στέκεται δίπλα στον Ηρακλή, ως προστάτιδα θεά. Σε δύο μόνο αγγεία συναντάμε την θεά, ένα στο Καραμπουρνάκι και ένα στην Πέλλα. Στο αγγείο στο Καραμπουρνάκι, τη συναντάμε να πρωταγωνιστεί στον άθλο του Ηρακλή με το λιοντάρι της Νεμέας. Σε αυτή την παράσταση εικονίζεται να φορά χιτώνα, να κρατά δόρυ και να προσπαθεί να κόψει ένα κλαδί ελιάς. Στο αγγείο τώρα της Πέλλας εικονίζεται ο αγώνας της Αθηνάς εναντίον του Ποσειδώνα για το όνομα της Αθήνας. Σε αυτή την παράσταση εικονίζεται, όπως προαναφέρθηκε, και ο θεός Ποσειδώνας, τον οποίο τον συναντάμε μόνο σε αυτό το αγγείο. Τις παραστάσεις της Αθηνάς (δύο) καθώς και του Ποσειδώνα (μόνο μια) τις συναντάμε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να γίνει αναφορά στην παράσταση γλαύκας, καθώς η κουκουβάγια αποτελεί το ιερό πουλί της Αθηνάς. Αυτή την παράσταση τη συναντάμε μόνο σε ένα αγγείο της Ακάνθου και σε ένα της Πύδνας και χρονολογούνται το ένα το 470π.Χ. και για το άλλο δε γνωρίζουμε τη σαφή του χρονική τοποθέτηση στον 5^ο αιώνα π.Χ.

Όπως αναφέρθηκε και πριν, πολλές φορές απεικονίζονται θεοί μπροστά σε ένα βωμό όπως ακριβώς θα απεικόνιζαν ένα θνητό μπροστά σε ένα βωμό. Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα αποτελούν ένα αγγείο της περιοχής της Σίνδου, όπου απεικονίζεται η θεά Νίκη μπροστά από έναν βωμό και σε ένα άλλο αγγείο στην Αιανή, στο οποίο απεικονίζεται ένας Έρωτας, κι εδώ, μπροστά από έναν βωμό. Τις παραστάσεις της Νίκης τις συναντάμε από τις αρχές έως τα μέσα του 5^{ου} αιώνα, με εξαίρεση την παράσταση στην υδρία της Πέλλας που τοποθετείται στο τέλος του αιώνα, ενώ αυτές του Έρωτα στα τέλη κυρίως του αιώνα.

Οι υπόλοιποι Ολύμπιοι θεοί, φαίνεται να μην αποτελούν αγαπημένα πρόσωπα για τη διακόσμηση των ερυθρόμορφων αττικών αγγείων που βρέθηκαν στην περιοχή της Μακεδονίας.

Ο Ηρακλής:

Ο Ηρακλής, ο πιο δραστήριος και ο πιο δημοφιλής από τους αρχαϊκούς ήρωες παρουσιάζεται πλέον να έχει μειωμένο ρόλο. Στην Αττική, η λατρεία του βέβαια ήταν αξιόλογη, στην περιοχή της Μακεδονίας όμως τον συναντάμε μόνο σε δύο παραστάσεις. Στη μια εικονίζεται μαζί με τον θεό Διόνυσο και στην άλλη εικονίζεται να παλεύει με το λιοντάρι της Νεμέας. Ο Ηρακλής τώρα εικονίζεται με μαύρα κατσαρά μαλλιά και με γυμνά χέρια. Τα όπλα που χρησιμοποιεί είναι το ρόπαλο, το δόρυ και η φαρέτρα. Τις παραστάσεις αυτές του Ηρακλή τις συναντάμε από τα μέσα έως τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Τρωικός κύκλος:

Στην Αττική, η ιστορία της Τροίας απεικονίσθηκε αρκετά συχνά. Στην περιοχή όμως της Μακεδονίας, από τα αττικά αγγεία που έφτασαν μέσω του εμπορίου, δεν συναντάμε πολλές τέτοιες σκηνές, θα λέγαμε μάλιστα ελάχιστες. Μόνο σε ένα αγγείο, στην περιοχή της Σίνδου, υπάρχει μια σκηνή από την προετοιμασία της εκστρατείας και πρόκειται για την γνωστή σε όλους σκηνή του Πηλέα να κυνηγάει τη Θέτιδα. Σε αυτήν την παράσταση, παρατηρούμε μια άλλη εμφάνιση της ανδρικής μορφής από ότι εμφανίζονται στις υπόλοιπες παραστάσεις. Εδώ ο νέος (μάλλον Πηλέας) που κυνηγά τη νέα (μάλλον Θέτιδα) φορά χλαμύδα, στους ώμους του έχει έναν πέτασο και στα πόδια του φορά ενδρομίδες. Η γυναικεία μορφή της παράστασης απεικονίζεται όπως απεικονίζονται και οι υπόλοιπες γυναικείες μορφές την εποχή αυτή με πέπλο. Η μοναδική αυτή παράσταση τοποθετείται στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και συγκεκριμένα γύρω στο 440 π.Χ.

ΣΧΗΜΑΤΑ ΑΓΓΕΙΩΝ:

Τα περισσότερα πήλινα σχήματα ήταν παραδοσιακά και ο σχεδιασμός τους έγινε με γνώμονα ειδικές λειτουργικές χρήσεις, όπως αποθήκευση, σερβίρισμα, μεταφορά, πόση και ανάμειξη. Τα περισσότερα σχήματα υπαγορεύονταν από την ύλη, τη λειτουργία τους καθώς και από την πλαστικότητα του πηλού.

Τα αττικά ερυθρόμορφα αγγεία του 5^{ου} αιώνα π.Χ. που βρέθηκαν στην περιοχή της Μακεδονίας χαρακτηρίζονται για τις ιδιαίτερες εκλεπτύνσεις αλλά και

για το γεγονός ότι γίνονται βαριά και πολλές φορές άκομψα σε σχέση με τα αγγεία του 6^{ου} αιώνα π.Χ. που πλάθονται με ακρίβεια και κομψότητα.

Στην Μακεδονία, παρατηρούμε να χρησιμοποιούνται σχεδόν όλα τα σχήματα αγγείων δείχνοντας βέβαια ιδιαίτερη προτίμηση σε κάποια συγκεκριμένα. Ο αμφορέας, που είναι ένα μεγάλο, κλειστό αγγείο με δύο κάθετες λαβές και με λαιμό που είναι σημαντικά στενότερος από το σώμα και χρησίμευε για την μεταφορά ή αποθήκευση κυρίως υγρών αλλά και στερεών τον συναντάμε ελάχιστα. Συνολικά έχουν βρεθεί τέσσερις αμφορείς, στην Άκανθο (δύο), στην Πύδνα (ένας) και στην αρχαία Μίεζα (ένας). Το τελευταίο εύρημα είναι άξιο λόγου, επειδή ανήκει στον τύπο του αμφορέα τύπου Nola. Ο τύπος αυτός είναι χαρακτηριστικός του ερυθρόμορφου ρυθμού που συνηθιζόταν στο πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα και λίγο αργότερα προοριζόταν για εξαγωγή κυρίως στην Ιταλία. Γι' αυτόν τον λόγο τον αμφορέα τύπου Nola τον συναντάμε ελάχιστα στην Ελλάδα.

Ένας άλλος τύπος αγγείου που επίσης τον συναντάμε σπάνια στο Καραμπουρνάκι (δύο), στο Κίτρος (μια) και στην Άκανθο (δύο) είναι η πελίκη. Πρόκειται για έναν αμφορέα ενιαίου περιγράμματος με χαμηλό κέντρο βάρους. Ως σχήμα αγγείου που φέρει διακόσμηση εμφανίζεται για πρώτη φορά στον αττικό ερυθρόμορφο ρυθμό μάλλον μετά το 520 π.Χ. και εξακολουθεί να παραμένει αγαπητό μέχρι το τέλος του ρυθμού αυτού.

Αγαπημένο σχήμα, όπως φαίνεται από την συχνότητα που τον συναντάμε καθώς και από τον πλούσιο αριθμό ευρημάτων, αποτελεί ο κρατήρας. Πρόκειται για ένα μεγάλο ανοιχτό αγγείο που χρησίμευε για τη μείξη του κρασιού με νερό³¹⁶. Το αγγείο αυτό έχει πολλούς τύπους με πιο χαρακτηριστικούς που βρέθηκαν στην Μακεδονία τον κιονωτό, τον καλυκόσχημο και τον κωδωνόσχημο κρατήρα.

Ο κιονωτός κρατήρας αποτελεί έναν κορινθιακό νεωτερισμό³¹⁷ του τελευταίου τέταρτου του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Το χείλος είναι πλατύτερο και εκτείνεται σε κάθε πλευρά σχηματίζοντας μια ορθογώνια πλάκα που υποστηρίζεται από τις λαβές. Ο τύπος αυτός του κρατήρα υιοθετήθηκε πλατιά και γνώρισε τη μεγαλύτερη του δημοτικότητα στην κατώτερης ποιότητας αττική κεραμική του πρώτου μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το τύπο αυτό του κρατήρα τον συναντάμε στην Άκανθο (εννιά), στην Σίνδο (έναν) και στο Καραμπουρνάκι (έναν).

---

³¹⁶ Οι αρχαίοι έπιναν νερωμένο κρασί, με συνήθη αναλογία τρία μέρη νερό και ένα κρασί.

³¹⁷ Γι' αυτό τον λόγο αποκαλούνται συχνά κορινθιακοί ή κορινθιουργείς.

Ένας άλλος σημαντικός τύπος κρατήρα αποτελεί και ο κωδωνόσχημος κρατήρας, ο οποίος καθιερώνεται στο ρεπερτόριο της λεπτής κεραμικής γύρω στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Το σχήμα αυτό αυξάνεται σε συχνότητα μέχρι τον πρώιμο 4^ο αιώνα π.Χ. και παρόλο που απορρίπτεται από τους κατοπινούς Ζωγράφους της ερυθρόμορφης κεραμικής, παραμένει ο κοινότερος τύπος κρατήρα μέχρι και το τέλος του ρυθμού αυτού. Στην Μακεδονία του 5^{ου} αιώνα π.Χ. , όπως προκύπτει από τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών, ο κωδωνόσχημος κρατήρας αποτελούσε ένα εύχρηστο αγγείο τόσο για τους εμπόρους, λόγω της ευρείας απήχησης στο αγοραστικό κοινό, όσο και για τους απλούς καθημερινούς ανθρώπους που το χρησιμοποιούσαν για την κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών. Από τα εξεταζόμενα αγγεία της παρούσης εργασίας βρέθηκαν δεκαοχτώ κωδωνόσχημοι κρατήρες, εκ των οποίων ο ένας βρέθηκε στο νεκροταφείο της Σίνδου, ένας στο νεκροταφείο της Πύδνας, ένας στο νεκροταφείο του Κίτρους και δεκαπέντε στην Άκανθο: δώδεκα στον οικισμό και τρεις στο νεκροταφείο.

Ο τελευταίος τύπος κρατήρα που εμφανίζεται στην Μακεδονία, χωρίς όμως τη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται οι άλλοι δυο είναι ο καλυκόσχημος³¹⁸. Εμφανίζεται μόνο στην Άκανθο και είναι επτά στον αριθμό. Ο τύπος αυτός εμφανίζεται στον αττικό μελανόμορφο ρυθμό μετά τα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και είναι ένα σχήμα αγαπητό μέχρι και το τέλος του ερυθρόμορφου.

Ιδιαίτερη φαίνεται η σχέση που είχαν οι κάτοικοι της Μακεδονίας με την ταφική λατρεία καθώς σε αρκετές περιοχές της, όπως στην Άκανθο (δύο), στη Σίνδο (μια), στην Πύδνα (οχτώ), στην Μιέζα (μια), στην αρχαία Γάζωρο (μια), στο Κίτρος (μια) και στην Αιανή (δύο), βρέθηκαν πολλές λήκυθοι (δεκαέξι εκ των οποίων οι πέντε είναι λευκές) και πολλά αρυβαλλοειδή ληκύθια. Τα αγγεία αυτά κατασκευάζονταν ειδικά για το ταφικό τελετουργικό. Το αγγείο της ληκύθου εμφανίζεται από τα πρωτογεωμετρικά χρόνια και αντικαθιστά ουσιαστικά τον μυκηναϊκό ψευδόστομο αμφορέα. Γύρω στο τέλος του 6^{ου} αιώνα π.Χ. το σχήμα αποκτά τις κανονικές του διαστάσεις και αναλογίες και είναι πολύ δημοφιλές σχήμα. Στη διάρκεια του δεύτερου τέταρτου του 5^{ου} αιώνα π.Χ. οι Ζωγράφοι του ερυθρόμορφου ρυθμού υιοθετούν τη λήκυθο και επικρατούν οι λήκυθοι κύριου (standard type) και δευτερεύοντος τύπου (secondary type)³¹⁹ με πιο χαρακτηριστικές αυτές του ρυθμού λευκού βάθους. Η διακόσμηση των λευκών ληκύθων μπορούσε να γίνεται με

³¹⁸ Δε διαφέρει στη δομή του από την κύλικα χιακού τύπου

³¹⁹ Τιβέριος 1996, σελ. 18.

χρώματα μη σταθερά, ενώ το μέγεθός τους δεν περιοριζόταν από τη χρηστικότητα. Πολλές φορές τα αγγεία αυτά είχαν για οικονομία στο εσωτερικό ένα μικρό δοχείο προσαρμοσμένο στο λαιμό, ώστε να μπορούν να φαίνονται γεμάτες χωρίς μεγάλη δαπάνη λαδιού. Το σχήμα αυτό εξαφανίζεται στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Συχνό είναι και στην Μακεδονία το λεγόμενο αρυβαλλοειδές ληκύθιο. Από τις περιοχές της Μακεδονίας που μας ενδιαφέρουν ένα βρέθηκε στο νεκροταφείο της Σίνδου, ένα στον οικισμό της Ακάνθου, δύο στο νεκροταφείο της Πύδνας και πέντε στο νεκροταφείο της Μιέζας. Το σχήμα αυτό είναι οικείο στην ερυθρόμορφη κεραμική και είναι ιδιαίτερα δημοφιλές στον ύστερο 5^ο και στον πρώιμο 4^ο αιώνα π.Χ.

Δύο άλλα αγγεία που συναντάμε, όχι όμως ιδιαίτερα, στις εξεταζόμενες περιοχές της Μακεδονίας είναι η υδρία που βρέθηκαν μόνο τρεις: μια στον οικισμό της Ακάνθου, μια στο νεκροταφείο της Αγοράς της Πέλλας και μια στο νεκροταφείο της Πύδνας και η οινοχόη που βρέθηκε μόνο μια στην Αιανή. Η υδρία είναι ένα μεγάλο κλειστό αγγείο με τρεις λαβές, μια κάθετη στο λαιμό και δύο οριζόντιες στο επάνω μέρος του σώματος. Συνήθως μετέφεραν σ' αυτό νερό, ενώ συχνά χρησιμοποιούνταν και ως τεφροδόχο αγγείο. Η τυπική πρώιμη υδρία εμφανίζεται αρχικά στην κυκλαδική κεραμική από τον υπογεωμετρικό ρυθμό και συνεχίζεται στη λακωνική, στη Χαλκιδική, στην κλαζομενειακή στην καιρετανή και στην ετρουσκική κεραμική. Στην αττική κεραμική τώρα, μια τροποποιημένη εκδοχή³²⁰ γίνεται τυπική για τον μελανόμορφο ρυθμό στο τελευταίο τέταρτο του 6^{ου} αιώνα και συνεχίζεται μέχρι και το δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ. όπου από εκεί και έπειτα κατακτά αμέσως την προτίμηση των αγγειογράφων του ερυθρόμορφου ρυθμού. Ο τύπος των τελευταίων χρόνων ονομάζεται καμιά φορά και κάλπις.

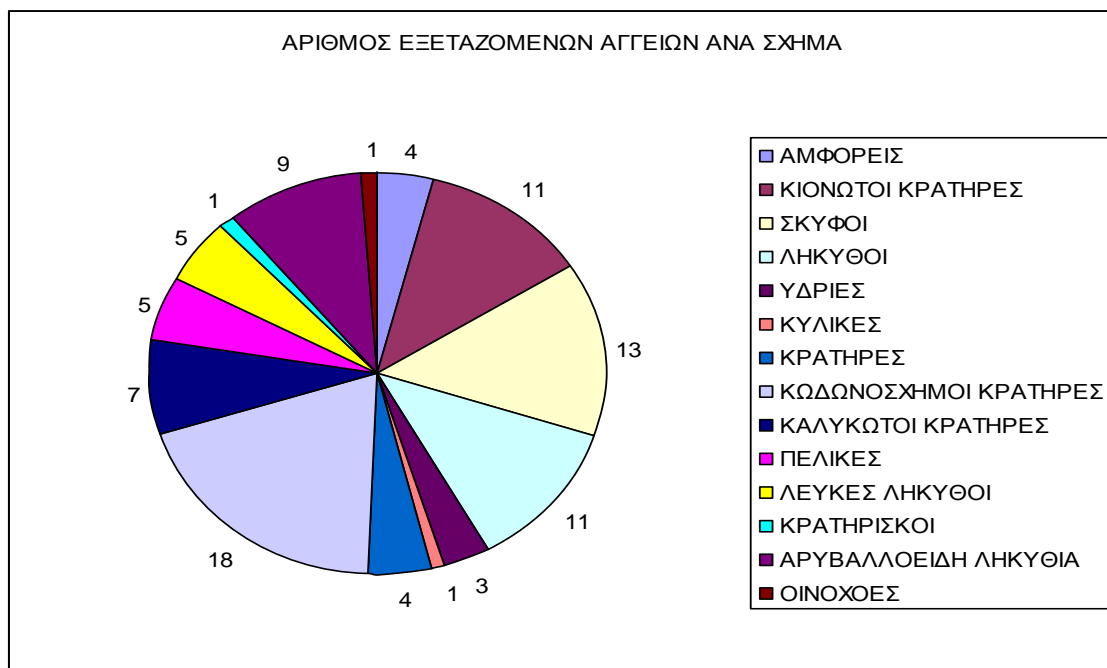
Από την άλλη η οινοχόη είναι ένα βασικό αγγείο άντλησης κρασιού από τους κρατήρες, με το οποίο στη συνέχεια γέμιζαν τα κρασοπότηρα. Ήταν συνήθως μετρίου μεγέθους, κλειστό με μια κάθετη λαβή και παρουσίαζε πολλούς τύπους όπως η οινοχόη ενιαίου περιγράμματος, η κωδωνόσχημη οινοχόη, η ευρυπύθμενη, η σφαιρική και η οινοχόη με οπισθότμητο λαιμό. Ένα μόνο δείγμα του σχήματος βρέθηκε στην Αιανή.

Τελευταία αγγεία που συναντάμε στις εξεταζόμενες περιοχές της Μακεδονίας είναι δύο από τα αγγεία πόσεως, ο σκύφος και κύλικα. Ο σκύφος είναι ένα αγγείο με

---

³²⁰ Ραδινότερη και με πιο γωνιώδη ώμο

δύο οριζόντιες λαβές, το οποίο μοιάζει ιδιαίτερα με την κοτύλη μόνο που στον σκύφο τα τοιχώματα είναι πιο ανορθωμένα. Τον συναντάμε στην Σίνδο (ένας), στην αρχαία Έδεσσα (ένας), στην αρχαία Θέρμη (ένας) , στο Καραμπουρνάκι (δύο), μα ιδιαίτερο αγαπητό σχήμα φαίνεται να είναι στην Άκανθο (οχτώ). Η κύλικα από την άλλη είναι ένα σχήμα με πολλούς τύπους, στην Μακεδονία όμως τον 5^ο αιώνα δεν φαίνεται να είναι αγαπητό αγγείο καθώς συναντάμε μόνο ένα παράδειγμα στην αρχαία Μεθώνη.

Συμπερασματικά λοιπόν, με τη βοήθεια των δεδομένων της ποσοτικής ανάλυσης, θα λέγαμε ότι αποδεικνύονται οι στενές σχέσεις της Μακεδονίας με την Αττική εξαιτίας της έντονης παρουσίας αττικών ερυθρόμορφων αγγείων του 5^{ου} αιώνα π.Χ. στην Μακεδονία.

Η συχνότητα με την οποία παρουσιάζονται τα αγγεία κατά τη διάρκεια του αιώνα, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι στο α' τέταρτο του αιώνα (500-475 π.Χ.) οι επαφές των Μακεδόνων δε φαίνεται να είναι τόσο έντονες όσο τα επόμενα χρόνια. Αυτό όμως το συμπέρασμα μπορεί να είναι και αυθαίρετο καθώς δε γνωρίζουμε τη μετακίνηση των μελανόμορφων αγγείων από τα αθηναϊκά εργαστήρια προς τη Μακεδονία, η οποία θα πρέπει να ήταν σημαντική αν κρίνει κανείς από τα ευρήματα στο νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής³²¹

³²¹ CVA, Thessaloniki

Κατά το β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα (475-450 π.Χ.) φαίνεται ότι οι επαφές γίνονται περισσότερες καθώς ο αριθμός των αγγείων αυξάνεται αρκετά και καθώς όπως είπαμε και σε προηγούμενη ενότητα, ο Αλέξανδρος Α' με τη βοήθεια που προσέφερε στους Αθηναίους εγκαίνιασε μια νέα περίοδο στη σχέση των δύο κρατών.

Στο γ' τέταρτο του αιώνα (450-425 π.Χ.) οι σχέσεις των Μακεδόνων με τους Αθηναίους συνεχίζουν να είναι στενές καθώς ο αποικισμός της Αμφίπολης από τους Αθηναίους το 436 π.Χ. ενισχύει την μεταφορά των αγγείων στη Μακεδονική γη. Γίνονται όμως στενότερες στο δ' τέταρτο του αιώνα (425-400 π.Χ.) όπως προκύπτει από τον μεγάλο αριθμό των αγγείων που εντοπίστηκαν στις εξεταζόμενες περιοχές γεγονός που δικαιολογεί τη στενή σχέση του Αρχελάου με την Αθήνα. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να γίνει μια σχετική αναφορά για τους δρόμους που ακολουθούσαν οι έμποροι για τη μεταφορά των προϊόντων τους. Όπως φαίνεται οι θαλάσσιοι δρόμοι ήταν προτιμότεροι γεγονός που το αποδεικνύει τόσο η σπουδαιότητα των λιμανιών της Πύδνας και της αρχαίας Μεθώνης, τα οποία πρέπει να αποτελούσαν σημαντικά διαμετακομιστικά και εμπορικά κέντρα, όσο και η διασπορά των αγγείων, που τα εντοπίζει κατά κύριο λόγο σε πόλεις κοντά στη θάλασσα.

Σημαντική επίσης παρατήρηση που προκύπτει από την ποσοτική ανάλυση είναι ότι τα περισσότερα αγγεία εντοπίστηκαν στα νεκροταφεία των πόλεων χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι σημαντικός ο αριθμός των αγγείων στις περιοχές εκτός των νεκροταφείων. Παράλληλα παρατηρούμε ότι ανά διαστήματα τα σχήματα των αγγείων που χρησιμοποιούσαν είτε στους τάφους είτε για την κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών άλλοτε είναι ίδια και άλλοτε διαφέρουν. Ιδιαίτερη προτίμηση φαίνεται να δείχνουν κυρίως στο σχήμα του κωδωνόσχημου κρατήρα. Στη συνέχεια ακολουθούν με σειρά προτίμησης το σχήμα του σκύφου, του κιονωτού κρατήρα, του αρυβαλλοειδούς ληκυθίου, του καλυκωτού κρατήρα, της ληκύθου, της πελίκης, της υδρίας, του κρατηρίσκου, της κύλικας και της οινοχόης.

Τέλος ως προς τις παραστάσεις παρατηρούμε ότι οι σκηνές από την καθημερινή ζωή εντοπίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα. Πιο έντονη όμως γίνεται η παρουσία τους γύρω στο 475-450 π.Χ. Οι παραστάσεις επίσης των μαχών, της δημόσια ζωής και της θρησκείας τοποθετούνται από τα μέσα μέχρι τα τέλη του αιώνα.

Ως προς τις παραστάσεις των θεών και των θεοτήτων τώρα, μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζουν αυτές με το θεό Διόνυσο, οι οποίες τοποθετούνται στο

διάστημα από το 470-425 π.Χ. με μια μόνο να τοποθετείται στο τέλος του αιώνα. Ακολουθούν αυτές με τη Νίκη, οι οποίες τοποθετούνται κυρίως στις αρχές του αιώνα με εξαίρεση μια που τοποθετείται στα τέλη του και έπειτα αυτές με τον Έρωτα προς τα τέλη του αιώνα. Μικρότερης συχνότητας παραστάσεις είναι αυτές με τους θεούς Άρτεμη, Απόλλωνα, Ποσειδώνα και Ερμή.

Οι παραστάσεις με τον Ηρακλή στις περιοχές της Μακεδονίας που εξετάζουμε, σε αντίθεση με την Αθήνα, είναι ελάχιστες και τοποθετούνται γύρω στο 450-410 π.Χ. Το ίδιο συμβαίνει τέλος και με τις παραστάσεις από τον τρωικό κύκλο καθώς εντοπίζεται μόνο μια και τοποθετείται χρονικά στο 440π.Χ.

Κλείνοντας αυτή την εργασία θα ήθελα να επισημάνω ότι τα παρόντα συμπεράσματα μπορεί στο μέλλον αν επανεξεταστούν να διαψευστούν λόγω νέων δεδομένων που μπορεί να προκύψουν. Θα ήθελα ακόμα να προσθέσω πως εκτός από την περίπτωση της Ακάνθου για την οποία υπάρχει δημοσιευμένη έρευνα, για τις υπόλοιπες περιοχές έγινε μια προσπάθεια ανεύρεσης όσο το δυνατόν περισσότερων αγγείων με πληθώρα δημοσιευμένων ανασκαφικών εκθέσεων, για τη διεξαγωγή των παραπάνω συμπερασμάτων.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ:

ΣΙΝΔΟΣ

1. **Αττική ερυθρόμορφη λύκηθος 7758**, ανδρικός τάφος 40, χρονολογείται στο **475-470 π.Χ.** Ζωγράφος του Bowdin. (Βοκοτοπούλου Ι., *Σίνδος*, σελ.16)

Εικονίζεται μια Νίκη μπροστά σε ένα βωμό. Πάνω στο βωμό υπάρχει φωτιά, όπως δηλώνει το ιώδες χρώμα. Η κάτω πλευρά του αγγείου διακοσμείται με μαίανδρο. Παρόμοια διακόσμηση έχει και στο επάνω μέρος του αγγείου. Ο ώμος διακοσμείται με ανθέμια. Στο κατώτερο μέρος του λαιμού υπάρχει ένα γλωσσωτό κόσμημα.

2. **Αττικός ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας 7786**, ανδρικός τάφος 55, χρονολογείται στο **460 – 450 π.Χ.**, Ζωγράφος της Σίνδου. (Βοκοτοπούλου Ι., *Σίνδος*, σελ.31)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ένας έφηβος να κρατά ένα ραβδί και μια παιδική μορφή. Στην πίσω όψη εικονίζεται μια εφηβική μορφή. Οι μορφές πατούν πάνω σε δύο γραμμές. Στο λαιμό της κύριας όψης υπάρχει μια ζώνη με ένα κλαδί από άνθη και φύλλα κισσού.

3. **Αττικός ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας 7859**, τάφος 14, χρονολογείται γύρω στο **440 π. Χ.**, Ζωγράφος της Κενταυρομαχίας του Λούβρου. (Βοκοτοπούλου Ι., *Σίνδος*, σελ.206)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται η καταδίωξη μιας νέας από έναν έφηβο. Δεξιά απεικονίζεται μια τρίτη ανδρική μορφή που μάλλον πρόκειται για τον πατέρα της καταδιωκόμενης. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζονται τρεις μορφές νέων. Ίσως πρόκειται για την μυθολογική σκηνή της καταδίωξης της Θέτιδας από τον Πηλέα. Οι μορφές πατούν πάνω σε μια ζώνη από μαίανδρο. Το χείλος του αγγείου διακοσμείται με κλαδί από φύλλα δάφνης ενώ, στις ρίζες των λαβών υπάρχει ιωνικό κυμάτιο.

4. **Αττική ερυθρόμορφη αρυβαλλοειδής λήκυθος 8311**, τάφος 76, χρονολογείται στο **415-405 π .Χ.** , Ζωγράφος της χήνας. (Βοκοτοπούλου Ι., *Σίνδος*, σελ.210)

Στο σώμα του αγγείου εικονίζεται μια χήνα στραμμένη προς τα δεξιά.

5. **Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος τύπου Α 8386**, τάφος 96, χρονολογείται στο **450-440π.Χ.** Το αγγείο σχετίζεται με το εργαστήριο του Ζωγράφου του Αισχίνη. (Βοκοτοπούλου Ι., *Σίνδος*, σελ.218)

Στη μια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή καθισμένη σε ένα βράχο. Στην άλλη πλευρά έχουμε το κάτω μέρος μιας εφηβικής μορφής.

ΑΚΑΝΘΟΣ

1. **Τμήμα ερυθρόμορφου αττικού κωδωνόσημου κρατήρα 1552**, τάφος 1339, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος Ι*, σελ.32)

Από την παράσταση σώζεται αριστερά το πάνω μέρος γυναικείας μορφής, η οποία κρατά δόρυ και τόξο. Πιθανόν να είναι η Άρτεμις. Δεξιά της παράστασης σώζεται το πάνω μέρος ανδρικής μορφής. Εξωτερικά κάτω από το χείλος του αγγείου υπάρχει κλαδί δάφνης.

2. **Τμήμα χείλους και σώματος αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσημου κρατήρα 770**, τάφος 1345, χρονολογείται στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.**, το θραύσμα σχετίζεται με το Ζωγάφο του Kassel. (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος Ι*, σελ.34)

Από την παράσταση σώζονται μόνο ένα τμήμα: το επάνω μέρος μιας ανδρικής μορφής που βλέπει προς τα αριστερά. Κάτω από το χείλος του αγγείου, υπάρχει ταινία διακοσμημένη με φύλλα δάφνης.

3. **Τμήμα από το σώμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημο κρατήρα 771**, τάφος 1345, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.34)

Από την παράσταση σώζονται δύο ανδρικές μορφές. Στα δεξιά της παράστασης εικονίζεται μια τρίτη μορφή.

4. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου αμφορέα 1298 από τον ώμο του αγγείου**, οικόπεδο 117, χρονολογείται γύρω στο **480-470 π.Χ.** Το θραύσμα αυτό βρίσκεται κοντά στα έργα του Ζωγράφου του Κλεοφράδη. (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.194)

Από την παράσταση, σώζεται το πάνω μέρος του κεφαλιού γυναικείας μορφής. Στον ώμο υπάρχουν επιμήκη σχηματοποιημένα φυλλάρια που χωρίζονται μεταξύ τους με λεπτές διπλές γραμμές. Από το σώμα του αγγείου, σώζεται στο μέσον η κορυφή ενός ανθεμίου.

5. **Όστρακο ερυθρόμορφου σκύφου τύπου γλαυκός 1240**, τάφος 1714, χρονολογείται γύρω στο **470 π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.154)

Από την παράσταση σώζεται η φτερούγα της γλαύκας και δύο φύλλα.

6. **Όστρακο ερυθρόμορφου αμφορέα 1461**, οικόπεδο 49, βρίσκεται κοντά στα έργα των μανιεριστών ζωγράφων, χρονολογείται το **470 π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.194-195)

Εικονίζεται μια ανδρική μορφή.

7. **Επτά θραύσματα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1299**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στη δεκαετία **470-460 π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.195)

Το αγγείο απεικονίζει διονυσιακή σκηνή:

A. Τμήμα του λαιμού και του ώμου του αγγείου.

Από την παράσταση του σώματος σώζεται ένα μέρος του κεφαλιού γυναικεία μορφής. Στον ώμο του αγγείου υπάρχουν σχηματοποιημένα φυλλάρια. Αριστερά υπάρχει η αρχή μιας κατακόρυφης ζώνης που διακοσμείται με δύο σειρές από στιγμές κατακόρυφης διάταξης.

B. Τμήμα του ώμου του αγγείου.

Από την παράσταση, σώζεται μέρος από το κεφάλι μιας ανδρικής μορφής.

Γ. Τμήμα από την κοιλιά του αγγείου.

Από την παράσταση σώζεται το χέρι και τμήμα του κορμού δύο μορφών.

Δ. Τμήμα από την κοιλιά του αγγείου.

Από την παράσταση σώζεται τμήμα του κορμού γυναικείας μορφής.

Ε. Τμήμα του ώμου του αγγείου.

Από την παράσταση σώζεται μέρος ενός φιδιού, ενός στελέχους και στο άκρο δεξιό τμήμα σώζονται οι απολήξεις μιας δοράς πάνθηρα.

Στ. Τμήμα του κάτω μέρος του σώματος του αγγείου.

Από την παράσταση σώζεται τμήμα μορφής.

Z. Τμήμα από το κάτω μέρος του αγγείου

Από τη διακόσμηση σώζονται ακτινωτά φυλλάρια.

8. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1511**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **480-470 π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.195)

Από την παράσταση σώζεται τμήμα της πλάτης και μέρος του κεφαλιού ανδρικής μορφής. Διακρίνεται επίσης τμήμα ζώνης με επιμήκη φυλλάρια.

9. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 818**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στο **α΄ μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.195)

Από την παράσταση σώζεται ο κρόταφος, ο ώμος και το δεξί χέρι μιας ανδρικής μορφής. Στο σημείο όπου ενώνεται ο ώμος με το λαιμό υπάρχει μια ζώνη που διακοσμείται με επιμήκη σχηματοποιημένα φυλλάρια σε ακτινωτή διάταξη.

10. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1311**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.196)

Από την παράσταση σώζονται ο αγκώνας, οι γλουτοί, τμήμα του μηρού και της κνήμης από μια γυμνή μορφή νέου. Σώζονται ακόμα δύο σειρές φύλλων κισσού που αποτελούσαν το πλαίσιο της μετόπης της παράστασης.

11. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1372**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.196)

Από την παράσταση, σώζεται το μεγαλύτερο μέρος ενός κράνους αττικού τύπου.

12. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού, μάλλον, κρατήρα 823**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.196)

Από την παράσταση σώζεται το υψωμένο χέρι, η παλάμη και ο πήχης, μιας μορφής. Αριστερά εικονίζεται μέρος του κορμού και το κεφάλι γυναικείας μορφής. Εξωτερικά στο πάνω μέρος υπάρχει μια σειρά από πολύ μικρά φυλλάρια.

13. **Θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1549**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.196)

Από την παράσταση σώζονται το πόδι πιθανόν ενός τραπεζιού, και μέρος από το σώμα δύο γυμνών μορφών. Το πόδι του τραπεζιού διακοσμείται με μαϊάνδρο.

14. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1366**, οικόπεδο 117, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.196)

Από την παράσταση σώζονται τμήμα του κορμού, του αριστερού χεριού και οι μηροί μιας ανδρικής μορφής.

15. **Πέντε θραύσματα αττικού ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1300**, οικόπεδο 117, το αγγείο είναι ζωγραφισμένο με την τεχνοτροπία του Ζωγράφου του Κλεοφώντος, χρονολογούνται στο **440-430 π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.197)

A. Τμήμα του ώμου του αγγείου

Από την παράσταση σώζονται το μπροστινό μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής. Ο ώμος του αγγείου διακοσμείται με επιμήκη φυλλαράκια που χωρίζονται με λεπτές γραμμές.

B. Τμήμα του ώμου του αγγείου

Ο ώμος του αγγείου διακοσμείται με επιμήκη φυλλαράκια.

Γ. Τμήμα της κατακόρυφης ζώνης του αγγείου.

Διακοσμείται με δύο σειρές στιγμών.

Δ. Τμήμα του ώμου του αγγείου

Από την παράσταση σώζεται μέρος της κεφαλής μιας μορφής. Στον ώμο σώζονται επιμήκη φυλλαράκια.

E. Τμήμα του ώμου του αγγείου

Από την παράσταση σώζεται το πάνω μέρος του κεφαλιού μιας μορφής.

16. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 749**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.199)

Από την παράσταση σώζονται, αριστερά μέρος του σώματος μιας ανδρικής μορφής και τμήμα από ραβδί. Σώζεται επίσης στην πάνω δεξιά γωνία τμήμα του χεριού μιας άλλης μορφής.

17. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1284**, οικόπεδο 117, χρονολογείται γύρω στα **μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.199)

Από την παράσταση, σώζεται στα δεξιά το κάτω μέρος του σώματος μιας γυναικείας μορφής. Ίσως να πρόκειται για τη μορφή Κόρης. Στο κάτω μέρος της παράστασης, σώζεται ένα μικρό τμήμα μαιάνδρου όπου πατούν οι μορφές.

18. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1305**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.199)

Από την παράσταση σώζεται το κάτω μέρος δύο μορφών. Δεξιά, εικονίζεται μια ανδρική μορφή και μπροστά της μια γυναικεία.

19. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1308**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.199)

Αριστερά της παράστασης σώζονται το πόδι μιας ανδρικής μορφής και δεξιά το πόδι μιας άλλης μορφής. Ανάμεσα τους εικονίζεται μια βακτηρία. Στο κάτω μέρος του αγγείου σώζεται τμήμα οριζόντιας ζώνης με μαιάνδρο και αβακωτό κόσμημα.

20. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1310**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Από την παράσταση σώζονται τα άκρα των ποδιών και τμήμα του χιτώνα μιας μορφής. Πίσω της σώζονται πόδια επίπλου.

21. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1460**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στα **430 π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Από την παράσταση σώζεται τμήμα της περιφέρειας και η απόληξη μιας κνήμης τροχού άρματος. Στο μέσον περίπου του θραύσματος, σώζεται οριζόντια ταινία με μαϊάνδρο και σταυροειδή κοσμήματα.

22. **Τμήμα του χείλους αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 689**, οικόπεδο 31, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι και τμήμα του κορμού γυναικείας μορφής μπροστά σε είσοδο σπηλιάς. Είναι πιθανόν παράστασης ανόδου.

23. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κρατήρα 815**, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Στην εξωτερική επιφάνεια σώζεται τμήμα διονυσιακής σκηνής. Από την παράσταση αυτή διακρίνεται το αριστερό άκρο του χεριού μιας μορφής που κρατάει θύρσο. Στο άκρο δεξιά, εικονίζεται η κορυφή ενός δεύτερου θύρσου και ανάμεσά τους υπάρχει κληματόφυλλο. Εσωτερικά υπάρχει μια οριζόντια μαύρη γραμμή στο χρώμα του πηλού.

24. **Θραύσμα αττικού κωδωνόσχημου κρατήρα 821**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Στην εξωτερική επιφάνεια του αγγείου, σώζεται μέρος της παράστασης. Εικονίζονται δύο μορφές. Στο κάτω μέρος της παράστασης, υπάρχει διακοσμητική ζώνη με μαϊάνδρο με αβακωτό, πάνω στην οποία πατούν οι μορφές της παράστασης.

25. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 822**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **420-410 π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200)

Από την παράσταση σώζονται το κεφάλι και το πάνω μέρος του κορμού ανδρικής μορφής. Εξωτερικά πάνω από την παράσταση υπάρχουν φύλλα δάφνης σε οριζόντια διάταξη.

26. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1365**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.200-201)

Από την παράσταση σώζονται το κάτω μέρος της ανδρικής μορφής και τμήμα της βακτηρίας στην οποία στηριζόταν.

27. **Θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1458**, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201)

Από την παράσταση του αγγείου σώζονται τμήματα του κορμού δύο ανδρικών μορφών και ανάμεσά τους ένα ραβδί.

28. **Τμήμα ερυθρόμορφου αττικού κωδωνόσχημου κρατήρα 819**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201)

Στην παράσταση του σώματος του αγγείου, εικονίζεται μια ανδρική μορφή. Δεξιά εικονίζεται μια δεύτερη ανδρική μορφή, που σώζεται από το ύψος των μηρών και πάνω. Πιθανόν με το χέρι αυτό, η μορφή να κρατούσε βακτηρία. Στο άκρο δεξιά, σώζεται το πρόσωπο μιας τρίτης μορφής. Ανάμεσα στις δύο τελευταίες μορφές εικονίζονται δύο αναρτημένα αντικείμενα. Εξωτερικά,

κάτω από το χείλος, υπάρχει κλαδί δάφνης οριζόντια τοποθετημένο που πλαισιώνεται πάνω και κάτω από δύο παχιές γραμμές στο χρώμα του πηλού. Τα δύο αναρτημένα αντικείμενα, που βρίσκονται ανάμεσα στις δύο μορφές, φέρουν διακόσμηση από γραμμές ακτινωτά τοποθετημένες.

29. **Θραύσμα ερυθρόμορφου αττικού καλυκωτού κρατήρα 1368**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201)

Από την παράσταση σώζονται τμήμα του κορμού και του χεριού μιας φτερωτής γυναικείας μορφής.

30. **Θραύσμα ερυθρόμορφου αττικού καλυκωτού κρατήρα 1312**, οικόπεδο 117, χρονολογείται γύρω στο **420 π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201)

Στην παράσταση εικονίζεται ένας φτερωτός Έρωτας. Από τη μορφή του Έρωτα σώζεται το κεφάλι και η φτερούγα του.

31. **Θραύσμα ερυθρόμορφου, πιθανόν καλυκωτού, κρατήρα 1459**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201-202)

Στην παράσταση εικονίζεται μια γυναικεία μορφή. Από την παράσταση, σώζεται το κεφάλι, ο ώμος και το πρόσωπο της μορφής. Στο πάνω μέρος του αγγείου, ακριβώς κάτω από το χείλος υπάρχουν φύλλα δάφνης.

32. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 817**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.202)

Από την παράσταση σώζονται αριστερά ένας γυμνός Έρωτας και δεξιά τα πόδια μιας άλλης μορφής και η απόληξη δορά.

33. **Θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1309**, σώζονται τμήμα του, οικόπεδο 117, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.202)

Από την παράσταση σώζεται μέρος του κεφαλιού ενός νέου και το πάνω μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής. Το χείλος του αγγείου διακοσμείται με κλαδί δάφνης. Στο βάθος του αγγείου υπάρχουν δύο φύλλα.

34. **Όστρακο αττικής ερυθρόμορφης ληκύθου 1373**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.203)

Από την παράσταση σώζεται ένας κάλαθος.

35. **Όστρακο ερυθρόμορφης ληκύθου 1482**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.203)

Από την παράσταση σώζεται ένα κάλαθος και αριστερά, στην άκρη σώζεται ένα πόδι και το ένδυμα μιας καθιστής γυναικείας μορφής.

36. **Θραύσμα ερυθρόμορφης αρυβαλλοειδούς ληκύθου 1481**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} – αρχές του 4^{ου} αι. π. Χ.**, Ζωγράφος του Μειδία. (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.203)

Από την παράσταση σώζεται μέρος του κεφαλιού και το πάνω μέρος του σώματος με το χέρι μιας γυναικείας μορφής.

37. **Τμήμα ερυθρόμορφης πελίκης 1525**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **450-440 π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.204)

Από την παράσταση σώζεται το πάνω μισό του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής. Στο ύψος της ρίζας των λαβών σώζεται γραπτό ιωνικό κυμάτιο.

38. **Θραύσμα ερυθρόμορφης πελίκης 1529**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Ακανθος Ι*, σελ.204)

Στην περιοχή του ώμου σώζεται το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής. Στο λαιμό, στο ύψος των λαβών σώζεται γραπτό ιωνικό κυμάτιο.

39. **Πέντε θραύσματα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου 1338**, οικόπεδο 117, το αγγείο προέρχεται από το εργαστήριο του Δούριδος, χρονολογούνται στο **470-460 π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Ακανθος Ι*, σελ.205)

Στην παράσταση εικονίζονται δύο πρόσωπα. Δεξιά σώζονται το πάνω μέρος του σώματος, το κεφάλι και το δεξί χέρι ενός νέου που κρατά ραβδί. Απέναντι του εικονίζεται μια γυναικεία μορφή της οποίας σώζονται το μεγαλύτερο μέρος του κορμού, το πρόσωπο, το πάνω μέρος του κεφαλιού και τμήμα από το δεξί χέρι που κρατάει φιάλη. Πάνω από το νέο, κοντά στο χείλος, υπήρχε γραπτή επιγραφή *ΚΑΙΟΣ*, ενώ μπροστά από το κεφάλι της νέας *ΚΑΙΗ*. Στα δύο άκρα, δεξιά και αριστερά, υπάρχουν ένα άνθος λωτού και ανθέμιο αντίστοιχα που πλαισιώνουν την παράσταση.

40. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου 1336**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Ακανθος Ι*, σελ.205)

Από την παράσταση του σώματος σώζεται αριστερά το άκρο χέρι μορφής.

41. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου 1337**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (Ν.Ε. Καλτσάς, *Ακανθος Ι*, σελ.205)

Από την παράσταση του σώματος διατηρείται το πάνω μέρος του κεφαλιού νέου και μπροστά του τμήμα από το ραβδί.

42. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου 1425**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.205)

Από την παράσταση, σώζονται τα άκρα πόδια μιας μορφής. Από την παράσταση σώζεται αριστερά τμήμα από φυλλωτή διακόσμηση.

43. **Θραύσμα μεγάλου ερυθρόμορφου σκύφου 1462**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.205)

Κάτω από τη λαβή υπάρχει τμήμα ανθεμίου και βλαστόσπειρας.

44. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου σκύφου 816**, οικόπεδο 49, χρονολογείται στο **430-420 π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.206)

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι μιας ανδρικής μορφής, ο δεξιός ώμος και τα άκρα των χεριών του.

45. **Ερυθρόμορφος σκύφος 1339**, οικόπεδο 117, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} αι. π. Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.206)

Το θέμα της παράστασης είναι ίδιο και στις δύο όψεις. **Α' όψη:** Στο κέντρο της παράστασης εικονίζεται ένας κιονίσκος. Αριστερά εικονίζεται ένας γυμνός νέος. Δεξιά, εικονίζεται ένας δεύτερος νέος που σώζεται από τα γόνατα και πάνω. **Β' όψη:** Στο κέντρο εικονίζεται κιονίσκος. Αριστερά εικονίζεται γυμνός νέος που σώζεται από το ύψος των ισχίων και κάτω. Δεξιά εικονίζεται το ένα πόδι και τμήμα δόρατος δεύτερου νέου. Η περιοχή κάτω από τις λαβές διακοσμείται με έλικες, βλαστούς και ανθέμια.

46. **Θραύσμα ερυθρόμορφης υδρίας 809**, οικόπεδο 49, χρονολογείται γύρω στο **470 π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.206)

Από την παράσταση σώζεται μια οριζόντια κόκκινη γραμμή, πάνω στην οποία πατάει μια γυναικεία μορφή που σώζεται από το στήθος και κάτω. Πάνω δεξιά σώζεται το χέρι και τμήμα του κορμού μιας δεύτερης γυναικείας μορφής.

47. **Θραύσμα αττικού ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1367**, στο οικοπέδο 117 χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (N.E. Καλτσάς, *Άκανθος I*, σελ.201-202)

Από την παράσταση σώζονται το κεφάλι και το στήθος μιας ανδρικής μορφής, η οποία βλέπει προς τα αριστερά. Η μορφή αυτή φέρει στο κεφάλι στεφάνι κισσού και με το δεξί χέρι κρατά ένα θύρσο.

ΠΕΛΛΑ

1. **Ερυθρόμορφη αττική υδρία 80.514**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της Αγοράς, «Ζωγράφος του Προνόμου», χρονολογείται στο **τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. ή στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ.** (Στ. Δρούγου, *Πόλεμος και Ειρήνη στην αρχαία Αθήνα: η υδρία της Πέλλας*, σελ. 18-22)

Στη κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ο αγώνας μεταξύ της Αθηνάς και του Ποσειδώνα για το όνομα της Αθήνας. Στην πίσω όψη, υπάρχει μόνο φυτική διακόσμηση. Το αγγείο διακοσμείται με ένα πολυσύνθετο και εύρυθμα σύστημα με ανθέμια, πολύστροφους έλικες και ολόκληρα και μισά άνθη.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΔΕΣΣΑ

1. **Ερυθρόμορφος σκύφος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, χρονολογείται στις **αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Α. Χρυσοστόμου, *Η αρχαία Έδεσσα*, σελ.43)

Στο αγγείο εικονίζεται ένας σάτυρος και μια μαινάδα.

ΑΙΑΝΗ ΚΟΖΑΝΗΣ

1. **Ερυθρόμορφη οينوχόη**, βρέθηκε στην περιοχή πιθανόν της Εορδαίας, χρονολογείται τον **5^ο αιώνα π.Χ.** (Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Α.Ε.Μ.Θ 2003, τ.17, σελ.569)

Το αγγείο φέρει παράσταση Έρωτα. Η πίσω πλευρά του αγγείου, κάτω από τη λαβή διακοσμείται με ανθέμιο και δεξιά και αριστερά με έλικες που φέρουν φύλλα ανάμεσα σε δύο κάθετες ταινίες.

2. **Ερυθρόμορφη λήκυθος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, ανήκει πιθανόν στο Ζωγράφο του Bowdin, χρονολογείται στο **470-460 π.Χ.** (Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή*, σελ.38)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ένας λουόμενος αθλητής. Η διακόσμηση περιλαμβάνει στο λαιμό ανθέμια και κάτω από την παράσταση το μοτίβο του μαιάνδρου.

3. **Ερυθρόμορφη λήκυθος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, χρονολογείται στον **5^ο αιώνα π.Χ.** (Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή: αρχαιολογικοί χώροι και μουσείο*, σελ.107)

Φέρει παράσταση Νίκης. Την παράσταση πλαισιώνουν ανθέμια και μαιάνδροι.

ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΡΜΗ

1. **Ερυθρόμορφος αττικός κρατήρας**, τάφος T53, χρονολογείται γύρω στο **470 π.Χ.** (Β. Αλλαμανή, Κ. Χατζηνικολάου, Β. Τζανακούλη, Σ. Γκαλινίκη, ΑΕΜΘ 1999, τ.13, σελ.159)

Στο αγγείο εικονίζονται δύο ιθυφαλλικές ερμαϊκές στήλες.

2. **Ερυθρόμορφος σκύφος**, τάφος T30, χρονολογείται γύρω στο **470 π.Χ.** (B. Αλλαμανή, Κ. Χατζηνικολάου, Β. Τζανακούλη, Σ. Γκαλινίκη, ΑΕΜΘ 1999, τ.13, σελ.159)

Στο αγγείο εικονίζονται δύο ανδρικές μορφές.

ΑΡΧΑΙΑ ΓΑΖΩΡΟΣ

1. **Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος**, τάφος XX, χρονολογείται στις **αρχές του α΄ τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ.** (B. Πούλιος, ΑΕΜΘ 1995, τ. 9, σελ. 419)

Το αγγείο φέρει παράσταση γυναικείας μορφής, η οποία στέκεται μπροστά από ένα καλάθι και πίσω της εικονίζεται ένα ορτύκι.

ΠΥΔΝΑ (ΜΑΚΡΥΓΙΑΛΟΣ) ΠΙΕΡΙΑΣ

1. **Ερυθρόμορφος αμφορέας**, βρέθηκε στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας, αγροτεμάχιο 945, χρονολογείται τον 5^ο αι. π.Χ. (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 122)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή. Δεξιά της μορφής εικονίζεται μια ασπίδα. Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει σειρά μαιάνδρων.

2. **Ερυθρόμορφος σκύφος**, βρέθηκε στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας, αγροτεμάχιο 934, χρονολογείται στον **5^ο αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 122)

Το αγγείο φέρει παράσταση κουκουβάγιας. Η παράσταση διακοσμείται με φύλλα δάφνης ή ελιάς.

- 3. Ερυθρόμορφος λήκυθος**, βρέθηκαν στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας, αγροτεμάχιο 934, χρονολογούνται στον **5^ο αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 123)

Πρώτη λήκυθος:

Εικονίζεται μια ανδρική μορφή, να κρατά με το ένα χέρι της μια ασπίδα και με το άλλο ένα ραβδί. Στο κάτω μέρος της είναι διακοσμημένη με μια σειρά μαιάνδρων.

Δεύτερη λήκυθος:

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια παράσταση ερωτικού περιεχομένου.

- 4. Ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της Πύδνας, τάφος T47, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 150)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ο Ηρακλής, ο Διόνυσος και μια Μαινάδα. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζεται ένας Σάτυρος να επιτίθεται σε Μαινάδες. Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου. Στο πάνω μέρος του αγγείου υπάρχει μια ζώνη με φύλλα δάφνης ή ελιάς.

- 5. Ερυθρόμορφος κρατηρίσκος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της Πύδνας, τάφος T15, αγροτεμάχιο 947, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 154)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια παράσταση συμποσίου. Στο πάνω και στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχουν γλωσσωτά κοσμήματα.

6. **Ερυθρόμορφη υδρία**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, σε λακκοειδή παιδικό τάφο, αγροτεμάχιο 947, χρονολογείται στο **β΄ μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 161)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή σε κίνηση να προτάσσει το δεξί της χέρι.

7. **Ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, αγροτεμάχιο 947, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 162)

Στην κύρια όψη του αγγείου υπάρχει παράσταση κεφαλής του Ερμή. Στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα.

8. **Ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, αγροτεμάχιο 947, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 162)

Η κύρια παράσταση του αγγείου φέρει παράσταση νηπίου. Στην κάτω πλευρά του αγγείου υπάρχει ζώνη με γλωσσωτό κόσμημα.

9. **Ερυθρόμορφες λήκυθοι**, βρέθηκαν στο νεκροταφείο της περιοχής, αγροτεμάχιο 951, Ζωγράφος του Boudin, χρονολογούνται στο **α΄ μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 177)

Πρώτη λήκυθος:

Το αγγείο φέρει παράσταση Σειρήνας. Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου και πάνω από την παράσταση υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα και πιο πάνω, ο λαιμός των αγγείων, διακοσμείται με ζώνη ανθεμίων.

Δεύτερη λήκυθος:

Το αγγείο φέρει παράσταση Νίκης. Στο κάτω μέρος της παράστασης υπάρχει το διακοσμητικό μοτίβο του μαιάνδρου και πάνω από την παράσταση υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα και πιο πάνω, ο λαιμός των αγγείων, διακοσμείται με ζώνη ανθεμίων.

- 10. Λευκή λήκυθος**, βρέθηκε σε έναν τάφο του 5^{ου} αιώνα π.Χ., αγροτεμάχιο 480, χρονολογείται στο **γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 172)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή και στην πίσω όψη μια ανδρική μορφή.

- 11. Τρεις Λευκές λήκυθοι**, βρέθηκαν στο νεκροταφείο, τάφο T15, αγροτεμάχιο 947, χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του **5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 155-159)

Πρώτη λήκυθος:

Εικονίζεται μια νεκρή μορφή καθισμένη.

Δεύτερη λήκυθος:

Εικονίζεται νεκρή γυναικεία μορφή να κρατά κιβωτίδιο.

Τρίτη λήκυθος:

Εικονίζεται μια νεκρή γυναικεία μορφή να κάθεται μπροστά σε ένα μνημείο.

ΚΙΤΡΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

- 1. Κιονωτός ερυθρόμορφος κρατήρας**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής της Λουλουδιάς, τάφος T401, χρονολογείται, τον **5^ο αι. π.Χ.**(Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 307)

Στο αγγείο εικονίζεται παράσταση Διονύσου ανάμεσα σε Σατύρους. Στην κύρια όψη του αγγείου και συγκεκριμένα στο λαιμό υπάρχει ζώνη με ανθέμια και στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχει μια ζώνη από γλωσσωτό κόσμημα. Στην πίσω όψη και στο πάνω και στο κάτω μέρος του αγγείου υπάρχει γλωσσωτό κόσμημα.

- 2. Ερυθρόμορφη πελίκη**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής της Λουλουδιάς, χρονολογείται στο **τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περείας*, εικόνα σελ. 266-267)

Στην εμπρόσθια όψη του αγγείου εικονίζεται παράσταση μάχης των Διοσκούρων με τους Αφαρητίδες. Στην οπίσθια όψη εικονίζεται παράσταση αθλητών. Η κύρια όψη του αγγείου, πάνω από την παράσταση διακοσμείται με λωτούς ενώ, κάτω από την παράσταση με στικτούς ρόδακες. Η πίσω όψη του αγγείου, πάνω και κάτω από την παράσταση διακοσμείται με ταινία από στικτούς ρόδακες.

- 3. Ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής της Λουλουδιάς, τάφος T386, χρονολογείται, στο **τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περείας*, εικόνα σελ. 270-271)

Στις δύο όψεις του αγγείου εικονίζονται σκηνές από το σατυρικό δράμα. Το αγγείο διακοσμείται στην κύρια όψη με φύλλα κισσού και στικτούς ρόδακες ενώ, στην πίσω όψη με φύλλα κισσού και μαιάνδρους.

- 4. Ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής της Λουλουδιάς, τάφος T384, χρονολογείται στο **τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περείας*, εικόνα σελ. 272)

Στο αγγείο εικονίζεται σκηνή από σατυρικό δράμα. Το αγγείο διακοσμείται με φύλλα κισσού και μαιάνδρους.

5. **Λευκή λήκυθος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής Λουλουδιάς, χρονολογείται το **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 261-263)

Κύρια όψη: εικονίζεται ένας νεκρός νέος μπροστά από τον τάφο. Πίσω όψη: εικονίζεται μια γυναικεία μορφή με προσφορές στα χέρια.

ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ

1. **Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής και ανήκει στην πρώτη συστάδα των τάφων. Το αγγείο αυτό ανήκει στον Πολύγνωτο. Χρονολογείται μάλλον τον **5^ο αι. π.Χ.** (Κ. Ρωμαίος, *Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη*, σελ. 186)

Εικονίζεται ο Απόλλωνας να κυνηγάει μια από τις φίλες του τις Νύμφες, Δάφνη ή Κρέουσα ή Κορωνίδα ή Αίγλη.

2. **Ερυθρόμορφος αττικός κρατήρας σε σχήμα καμπάνας**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στην πρώτη συστάδα τάφων. Χρονολογείται στην **προτελευταία δεκαετία του 5^{ου} αι. δηλαδή το 420-410 π.Χ.** (Κ. Ρωμαίος, *Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη*, σελ. 198)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται ένας από τους άθλους του Ηρακλή, η πάλη του ήρωα με το λιοντάρι της Νεμέας. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζονται τρεις νεαροί άνδρες

3. **Ερυθρόμορφη αττική πελίκη**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στην πρώτη συστάδα τάφων, χρονολογείται μάλλον τον **5^ο αι. π.Χ.** (Κ. Ρωμαίος, *Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη*, σελ. 198)

Εικονίζεται παράσταση γυμνού νέου που τρέχει σε άλλον νέο ντυμένο.

- 4. Ερυθρόμορφη αττική πελίκη**, βρέθηκε στο νεκροταφείο της περιοχής, στην πρώτη συστάδα τάφων. Χρονολογείται γύρω στο **415 π.Χ.** (Κ. Ρωμαίος, *Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη*, σελ. 198-199)

Στη μια πλευρά εικονίζεται ο Διόνυσος και ο Σίληνός. Στην άλλη πλευρά του αγγείου εικονίζεται μια Μαινάδα να αποκρούει την επίθεση Σίληνου

- 5. Ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας 14328**, χρονολογείται το **460 π.Χ.**, «Ζωγράφος της Σίνδου» (Αλλαμάνη Β.-Χατζηνικολάου Κ.-Τζακούλη Σ., ΑΕΜΘ 1999, τ.13, σελ.159)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια γυναικεία μορφή, Πιθανόν να πρόκειται για Μούσα ή για Μαινάδα. Στην πίσω όψη του αγγείου εικονίζεται ένας νέος με ραβδί. Στην περιοχή του λαιμού υπάρχει μια ζώνη με φύλλα κισσού.

ΜΙΕΖΑ

- 1. Ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο Π 1565**, τάφος δώδεκα Τ12, χρονολογείται στο **τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, *Μίεζα*, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 53)

Το αγγείο φέρει παράσταση χήνας ή κύκνου. Η παράσταση ορίζεται στο κάτω μέρος με ταινία ιωνικού κυματίου και αριστερά της υπάρχει ένα ανθέμιο σε τομή έλικα.

- 2. Αρυβαλλοειδή ληκύθια Π1695, Π1696**, τάφος εκατόν πέντε Τ105, χρονολογούνται στα **τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, *Μίεζα*, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 102)

Στην κύρια όψη των αγγείων εικονίζεται μια γυναικεία κεφαλή, η οποία φέρει σάκκο.

3. **Αρυβαλλοειδές ληκόθιο Π1653**, τάφος 90, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, Μίεζα, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 88, 123)

Στην κύρια όψη του εικονίζεται μια σφίγγα μπροστά από ένα κλαδί.

4. **Αρυβαλλοειδές ληκόθιο Π1751**, τάφος 90, χρονολογείται στα **τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, Μίεζα, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 88, 123)

Στην κύρια όψη του, φέρει μια παράσταση ανδρικής μορφής που μάλλον πρόκειται για παράσταση του Ερμή ή του Περσέα.

5. **Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος Π1656**, τάφος ενενήντα δύο T92 και αποδίδεται στον κύκλο του Ζωγράφου του Providence και μάλιστα στην ύστερη περίοδό του³²², χρονολογείται στο **β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, Μίεζα, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 93)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια φτερωτή Νίκη. Η παράσταση, πλαισιώνεται επάνω και κάτω από μια ταινία σύνθετου μαιάνδρου και ο ώμος του αγγείου στολίζεται από τρία περικλειστα ανθέμια.

6. **Αττικός ερυθρόμορφος αμφορέας τύπου Nola Π1719**, τάφος εκατόν είκοσι τρία T123, Ζωγράφος του Richmond και χρονολογείται γύρω στο **460-450 π.Χ.** (Κ. Ρωμιοπούλου-Γ. Τουράτσογλου, Μίεζα, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 112)

Στην κύρια όψη του αγγείου εικονίζεται μια φτερωτή πεπλοφόρος Νίκη και ένας έφηβος. Στην πίσω όψη εικονίζεται μια γεροντική ανδρική μορφή. Η διακόσμηση είναι η συνήθης του τύπου Nola, σύμφωνα με την οποία οι μορφές πατούν σε ζώνη μαιάνδρου.

ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΘΩΝΗ (ΝΕΑ ΑΓΑΘΟΥΠΟΛΗ) ΠΙΕΡΙΑΣ

1. **Τμήμα ερυθρόμορφης κύλικας**, βρέθηκε στο αγροτεμάχιο 274, χρονολογείται το **500 π.Χ.** (Μ. Μπέσιος, *Περίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, εικόνα σελ. 103)

Στο αγγείο εικονίζεται σκηνή εκπόρθησης πόλης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ:

Πέλλα:

Εικ.1: τμήμα του ερυθρόμορφου νεκροταφείου της Πέλλας, Σιγανίδου Μ.-Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Πέλλα :πρωτεύουσα των Μακεδόνων, σελ. 31

Εικ.2: ερυθρόμορφη υδρία, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, σελ. 13

Εικ.3: λεπτομέρεια του φυτικού κοσμήματος των λαβών της υδρίας, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, σελ. 14

Εικ.4: λεπτομέρεια του φυτικού κοσμήματος της υδρίας, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, σελ. 15

Εικ.5: λεπτομέρεια της ερυθρόμορφης υδρίας, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, σελ. 19

Εικ.6: λεπτομέρεια της ερυθρόμορφης υδρίας, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας σελ. 17

Εικ.7: λεπτομέρεια της ερυθρόμορφης υδρίας, Δρούγου Στ., Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, σελ. 20

Καραμπουρνάκι:

Εικ.8: ερυθρόμορφος σκύφος (Α, Β όψη), Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ.195

Εικ.9: λεπτομέρεια του ερυθρόμορφου σκύφου, Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ. 195

Εικ.10: ερυθρόμορφος κρατήρας, Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ. 195

Εικ.11: λεπτομέρεια ερυθρόμορφου κρατήρα, Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ. 195

Εικ.12: ερυθρόμορφη πελίκη, Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ 198

Εικ.13: ερυθρόμορφη πελίκη, Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, σελ. 199

Εικ.14: ερυθρόμορφος κρατήρας, Αλλαμάνη Β.-Χατζηνικολάου Κ.-Τζανακούλη Β.-Γκαλινίκη Σ., ΑΕΜΘ 1999, τ.13, σελ. 162

Εικ.15: ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας 14328, CVA, Greece, pl. 65

Εικ.16: λεπτομέρεια ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 14328, CVA, Greece, pl.66

Εικ.17: ερυθρόμορφος σκύφος, Αλλαμάνη Β.-Χατζηνικολάου Κ.-Τζανακούλη Β.-Γκαλινίκη Σ., ΑΕΜΘ 1999, τ.13, σελ. 162

Σίνδος:

Εικ.18: ερυθρόμορφη λήκυθος 7758, Βοκοτοπούλου Ι., Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, σελ. 17

Εικ.19: ερυθρόμορφος κρατήρας 7756, Βοκοτοπούλου Ι., Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, σελ. 32

Εικ.20: ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας 7859, Βοκοτοπούλου Ι., Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, σελ. 207

Εικ.21: ερυθρόμορφη αρυβαλλοειδής λήκυθος 8311, Βοκοτοπούλου Ι., Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, σελ. 211

Εικ.22: ερυθρόμορφος σκύφος τύπου Α 8386, Βοκοτοπούλου Ι., Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, σελ. 219

Άκανθος:

Εικ.23: τμήμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1552, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.12 (β)

Εικ.24: τμήμα από το χείλος ερυθρόμορφου κρατήρα 770, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.15 (α)

Εικ.25: τμήμα από το σώμα ερυθρόμορφου κρατήρα 771, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.15 (β)

Εικ.26: επτά θραύσματα ερυθρόμορφου κρατήρα 1299, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204 (γ)

Εικ.27: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1511, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204 (δ)

Εικ.28: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 818, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.205 (ε)

Εικ.29: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1311, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204 (στ)

Εικ.30: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1372, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204 (ζ)

Εικ.31: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού(;) κρατήρα 823, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204 (η)

Εικ.32: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1549, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.205 (α)

Εικ.33: θραύσμα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1366, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.205 (β)

Εικ.34: πέντε θραύσματα ερυθρόμορφου κιονωτού κρατήρα 1300, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.205 (γ)

Εικ.35: θραύσμα ερυθρόμορφου κρατήρα 749, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(α)

Εικ.36: θραύσμα ερυθρόμορφου κρατήρα 1284, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(β)

Εικ.37: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1305, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208 (γ)

Εικ.38: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1308, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(δ)

Εικ.39: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1310, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(ε)

Εικ.40: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1460, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(στ)

Εικ.41: τμήμα του χείλους ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 689, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(ζ)

Εικ.42: θραύσμα ερυθρόμορφου κρατήρα 815, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(η)

Εικ.43: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 821, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.208(θ)

Εικ.44: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 821, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.209(α)

Εικ.45: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1365, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.209(β)

Εικ.46: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 1458, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.209(γ)

Εικ.47: θραύσμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα 819, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.209(δ)

Εικ.48: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1368, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.209(στ)

Εικ.49: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1312, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.210(α)

Εικ.50: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1459, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν. 210(β)

Εικ.51: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1367, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.210(γ)

Εικ.52: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 817, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν. 210(δ)

Εικ.53: θραύσμα ερυθρόμορφου καλυκωτού κρατήρα 1309, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.210(ε)

Εικ.54: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου τύπου γ 1240, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.169(α)

Εικ.55: πέντε θραύσματα ερυθρόμορφου σκύφου 1338, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.213(α)

Εικ.56: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου 1336, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.213(β)

Εικ.57: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου 1337, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν. 213(γ)

Εικ.58: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου 1425, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.213(δ)

Εικ.59: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου 1462, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.213(ε)

Εικ.60: θραύσμα ερυθρόμορφου σκύφου 816, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.213(στ)

Εικ.61: ερυθρόμορφος σκύφος 1339, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν. 214

Εικ.62: όστρακο ερυθρόμορφου αμφορέα 1461, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204(β)

Εικ.63: θραύσμα ερυθρόμορφου αμφορέα 1298, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.204(α)

Εικ.64: όστρακο ερυθρόμορφης ληκύθου 1373, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.212(α)

Εικ.65: όστρακο ερυθρόμορφης αττικής ληκύθου 1482, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.212(β)

Εικ.66: θραύσμα ερυθρόμορφης αρυβαλλοειδούς ληκύθου 1481, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.212(γ)

Εικ.67: τμήμα ερυθρόμορφης πελίκης 1525, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.212(ζ)

Εικ.68: θραύσμα ερυθρόμορφης πελίκης 1529, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.212(η)

Εικ.69: θραύσμα ερυθρόμορφης υδρίας 809, Καλτσάς Ν., Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, πιν.215(β)

Αρχαία Έδεσσα:

Εικ.70: ερυθρόμορφος σκύφος, Χρυσοστόμου Α. ,Αρχαία Έδεσσα, σελ.569

Αιανή:

Εικ.71: ερυθρόμορφη οinoχόη, Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γ., ΑΕΜΘ 2003, τ.17, σελ. 569

Εικ.72: ερυθρόμορφη λήκυθος, Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γ., Αιανή, σελ. 38

Εικ.73: ερυθρόμορφη λήκυθος, Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γ., Αιανή: αρχαιολογικοί χώροι και μουσείο, σελ.107

Αρχαία Γάζωρος:

Εικ.74: ερυθρόμορφη λήκυθος, Πούλιος Β., ΑΕΜΘ 1995, τ.9, σελ.422

Πύδνα (Μακρύγιαλος Περίας) :

Εικ.75: ερυθρόμορφος αμφορέας, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περίας, σελ. 122

Εικ.76: ερυθρόμορφος σκύφος, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περίας, σελ. 123

Εικ.77: ερυθρόμορφη λήκυθος, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περίας, σελ. 123

Εικ.78: ερυθρόμορφη λήκυθος, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περίας, σελ. 123

Εικ.79: εμπρόσθια όψη ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 150

Εικ.80: πίσω όψη ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 151

Εικ.81: ερυθρόμορφος κρατηρίσκος, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 154

Εικ.82: λευκές λήκυθοι (Α, Β, Γ), Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.155

Εικ.83: όψεις της λευκής ληκύθου Α, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.156

Εικ.84: όψη της λευκής ληκύθου Α, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.157

Εικ.85: όψεις της λευκής ληκύθου Β, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.158

Εικ.86: όψεις της λευκής ληκύθου Γ, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.159

Εικ.87: μικρή ερυθρόμορφη υδρία, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 161

Εικ.88: αρυβαλλοειδές ληκύθιο (Α), Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 162

Εικ.89: αρυβαλλοειδές ληκύθιο (Β), Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.162

Εικ.90: όψεις λευκής ληκύθου, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.172

Εικ.91: ερυθρόμορφες λήκυθοι (Α, Β), Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 177

Κίτρος, θέση «Λουλουδιά»:

Εικ.92: ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 265

Εικ.93: εμπρόσθια όψη ερυθρόμορφης πελίκης, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.266

Εικ.94: πίσω όψη ερυθρόμορφης πελίκης, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.267

Εικ.95: εμπρόσθια όψη καλυκωτού κρατήρα, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.270

Εικ.96: πίσω όψη καλυκωτού κρατήρα, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.271

Εικ.97:ερυθρόμορφος κωδωνόσχημος κρατήρας, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 272

Εικ.98: λευκή λήκυθος, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 261

Εικ.99: λεπτομέρεια εμπρόσθιας όψης της λευκής ληκύθου, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ. 262

Εικ.100: λεπτομέρεια πίσω όψης της λευκής ληκύθου, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ.263

Μίεζα:

Εικ.101: ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο τύπου γ ΙΙ 1565, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 53

Εικ.102: ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο τύπου γ ΙΙ 1695, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 102

Εικ.103: ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο τύπου γ ΙΙ 1696, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 102

Εικ.104: ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο τύπου γ ΙΙ 1653, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 89

Εικ.105: ερυθρόμορφο αρυβαλλοειδές ληκύθιο τύπου γ ΙΙ 1751, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 123

Εικ.106: ερυθρόμορφη λήκυθος ΙΙ 1656, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνοιστικών χρόνων, σελ. 90

Εικ.107: λεπτομέρεια ερυθρόμορφης ληκύθου, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 90

Εικ.108: εμπρόσθια όψη ερυθρόμορφου αμοφρέα τύπου Nola II 1719, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 111

Εικ.109: λεπτομέρεια εμπρόσθιας όψης ερυθρόμορφου αμοφρέα τύπου Nola II 1719, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 111

Εικ.110: πίσω όψη ερυθρόμορφου αμοφρέα τύπου Nola II 1719, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 112

Εικ.111: λεπτομέρεια πίσω όψης ερυθρόμορφου αμοφρέα τύπου Nola II 1719, Ρωμοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίεζα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, σελ. 112

Αρχαία Μεθώνη:

Εικ.112: τμήμα ερυθρόμορφης κύλικας, Μπέσιος Μ., Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, σελ103

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beazley 1963:** Beazley J.D. Attic Red-Figure Vase-painters, Oxford 1971
- Beazley:** Beazley J.D. The Beazley Archive, Classical Art Research Center, The university of Oxford
- Bengtson H. 1991:** Bengtson Hermann Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας, Αθήνα 1991
- Boardman 2001:** Boardman John, Αθηναϊκά ερυθρόμορφα αγγεία, αρχαϊκή περίοδος, μτφρ. Ελευθερία Παπαουτσάκη-Σερμπέτη, Αθήνα 2001
- Boardman 1995:** Boardman John, Αθηναϊκά ερυθρόμορφα αγγεία, κλασική περίοδος, μτφρ. Ελευθερία Παπαουτσάκη-Σερμπέτη, Αθήνα 1995
- Cook 1994:** Cook R.M., Ελληνική αγγειογραφία, Αθήνα 1994
- CVA 1998:** Corpus Vasorum Antiquorum, Thessaloniki, Archeological Museum by Constantine L. Sismanidis, Academy of Athens 1998
- Grimal 1991:** Grimal Pierre, Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας, Θεσσαλονίκη 1991
- Hall 1997:** Hall Jonathan, *Ethnic Identity in Greek antiquity*, Καίμπριτζ 1997.
- Hall 2002:** Hall Jonathan, *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*. Σικάγο 2002.
- Hammond 1995:** Hammond Nicholas Geoffrey Lempriere, *Ιστορία της Μακεδονίας, Τόμος Β', (550-336 π.Χ.)*, μτφρ. Κοσματόπουλος Αλέξανδρος – Παιδαράκη Μίνα – Σαρακώτση Κατερίνα – Σιδηροπούλου Φρειδερίκη, Θεσσαλονίκη 1995.
- Holscher 2005:** Holscher Tonio, Κλασική αρχαιολογία, Θεσσαλονίκη 2005
- Scheibler 1992:** Scheibler Ingeborg, Ελληνική κεραμική, Αθήνα 1992
- Ακαμάτης 2007:** Ακαμάτης Ι., «Πανεπιστημιακή ανασκαφή Αγοράς Πέλλας» στον τόμο 19: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 2005
- Αλλαμάνη- Χατζηνικολάου- Τζανακούλη- Γκαλινίκη 2001:** Αλλαμάνη Β.- Χατζηνικολάου Κ.-Τζακούλη Β.-Γκαλινίκη Σ., «Θέρμη 1999: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο και στοιχεία για την οργάνωση του χώρου του» στον τόμο 13: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 1999, Θεσσαλονίκη 2001
- Βοκοτοπούλου 1997:** Βοκοτοπούλου Ιουλία, Σίνδος, κατάλογος της έκθεσης, Θεσσαλονίκη 1997

- Δρούγου 2004:** Δρούγου Στέλλα, Πόλεμος και ειρήνη στην αρχαία Αθήνα, η υδρία της Πέλλας, Αθήνα 2004
- Καλτσάς 1998:** Καλτσάς Νίκος, Άκανθος Ι: Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979, Αθήνα 1998
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008:** Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γεωργία, Αιανή: αρχαιολογικοί χώροι και μουσείο, Αιανή Κοζάνης 2008
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008:** Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γεωργία, Αιανή, Αθήνα 2001
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005:** Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γεωργία, «Αρχαιολογικά ευρήματα στην Αιανή» στον τόμο 17: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 2003, Θεσσαλονίκη 2005.
- Κρίκης 2009:** Κρίκης Πάνος, *Η ελληνικότητα της Μακεδονίας, Μονογραφίες μακεδονικής αυτογνωσίας*, Αθήνα 2009.
- Λιβιεράτος 2005:** Λιβιεράτος Ευάγγελος, «Έθνογραφικές απεικονίσεις της Μακεδονίας του 19^{ου} αιώνα. Θύματα ή θύτες της χαρτογραφίας;», στον τόμο: *Χαρτογραφώντας τη Μακεδονία 1870-1930*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Μπέσιος 2010:** Μπέσιος Μάνθος, Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας, Κατερίνη 2010
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 2009:** Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, «Το ‘Μακεδονικό Ζήτημα’, Ιστορική θεώρηση του Ζητήματος», στον τόμο: *Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας, Μονογραφίες Μακεδονικής Αυτογνωσίας*, Αθήνα 2009.
- Ξυδόπουλος 2006:** Ξυδόπουλος Ιωάννης, *Κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις των Μακεδόνων και των άλλων Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Ξυδόπουλος 2008:** Ξυδόπουλος Ιωάννης, «Μακεδόνες και νότιοι Έλληνες: Ταυτότητα και ετερότητα, από τα κλασικά χρόνια ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση», στον τόμο: *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, επιμ. Ι. Στεφανίδης – Βλ. Βλασίδης – Ε. Κώφορ, Αθήνα 2008.
- Περιστέρη-Σαλονικιός-Χακιοπούλου 2007:** Περιστέρη Κατερίνα-Σαλονικιός Θανάσης-Χακιοπούλου Βαΐα, «Ανασκαφική έρευνα 2005: στον αρχαίο οικισμό και στη νεκρόπολη της αρχαίας Βέργης καθώς και στον αρχαίο οικισμό της Γαζώρου (Ν. Σερρών)» στον τόμο 19: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 2005

Πούλιος 1998: Πούλιος Β., «Σωστική ανασκαφή στην αρχαία Γαζώρου» στο τόμο 9: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 1995, Θεσσαλονίκη 1998.

Ρωμιοπούλου-Τουράτσογλου 2002: Ρωμιοπούλου Κ.-Τουράτσογλου Γ., Μίξα: νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών –πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, Αθήνα 2002.

Ρωμαίος 1985: Ρωμαίος Κ., «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης» στο Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1985.

Σιγανίδου, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996: Σιγανίδου Μ.- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Πέλλα :πρωτεύουσα των Μακεδόνων, Αθήνα 1996

Τιβέριος 1996: Τιβέριος Μ.Α., Αρχαία αγγεία, Αθήνα 1996.

Τιβέριος-Μανακίδου-Τσιαφάκη 1997: Τιβέριος Μ. –Μανακίδου Ε.-Τσιαφάκη Δ., «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 1999: Ο αρχαϊκός οικισμός» στον τόμο 10 Α: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 1996, Θεσσαλονίκη 1997.

Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου 1997: Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, «Αρχαία Άκανθος: 1986-1996», στον τόμο 10 Α: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 1996, Θεσσαλονίκη 1997.

Χατζόπουλος 1995: Χατζόπουλος Β. Μιλτιάδης, «Τα όρια της Μακεδονίας, στο: *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, Αθήνα 1995.

Χατζόπουλος 2008: Χατζόπουλος Β. Μιλτιάδης, «Η αντίληψη του εαυτού και ου άλλου: Η περίπτωση της Μακεδονίας», στον τόμο: *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, επιμ. Ι. Στεφανίδης – Βλ. Βλασίδης – Ε. Κώφος, Αθήνα 2008.

Χρυσοστόμου 2008: Χρυσοστόμου Α. ,Αρχαία Έδεσσα, Έδεσσα 2008.

Χρυσοστόμου 2007: Χρυσοστόμου Α., «Αρχαία Έδεσσα. Νέα ευρήματα από το βόρειο νεκροταφείο της κάτω πόλης» στον τόμο 19: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 2005.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ:

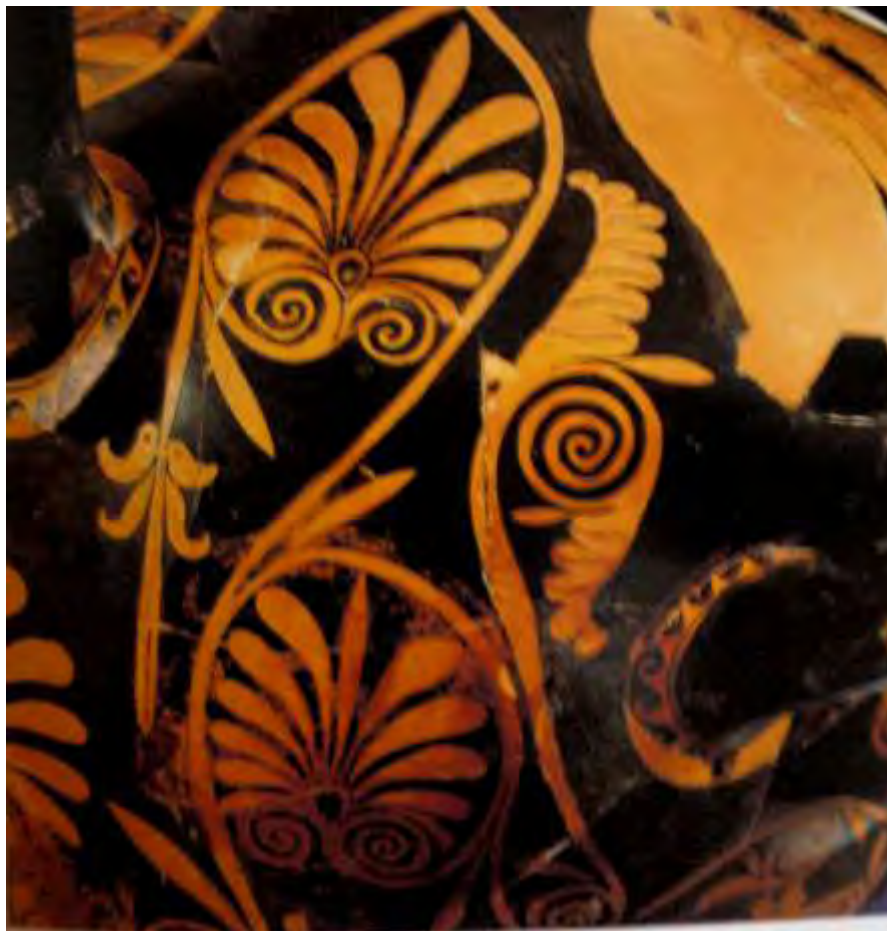
Εικόνα 1

Εικόνα 2

Εικόνα 3

Εικόνα 4

Εικόνα 5

Εικόνα 6

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

Εικόνα 10

Εικόνα 11

Εικόνα 12

Εικόνα 13

Εικόνα 14

Εικόνα 15

Εικόνα 16

Εικόνα 17

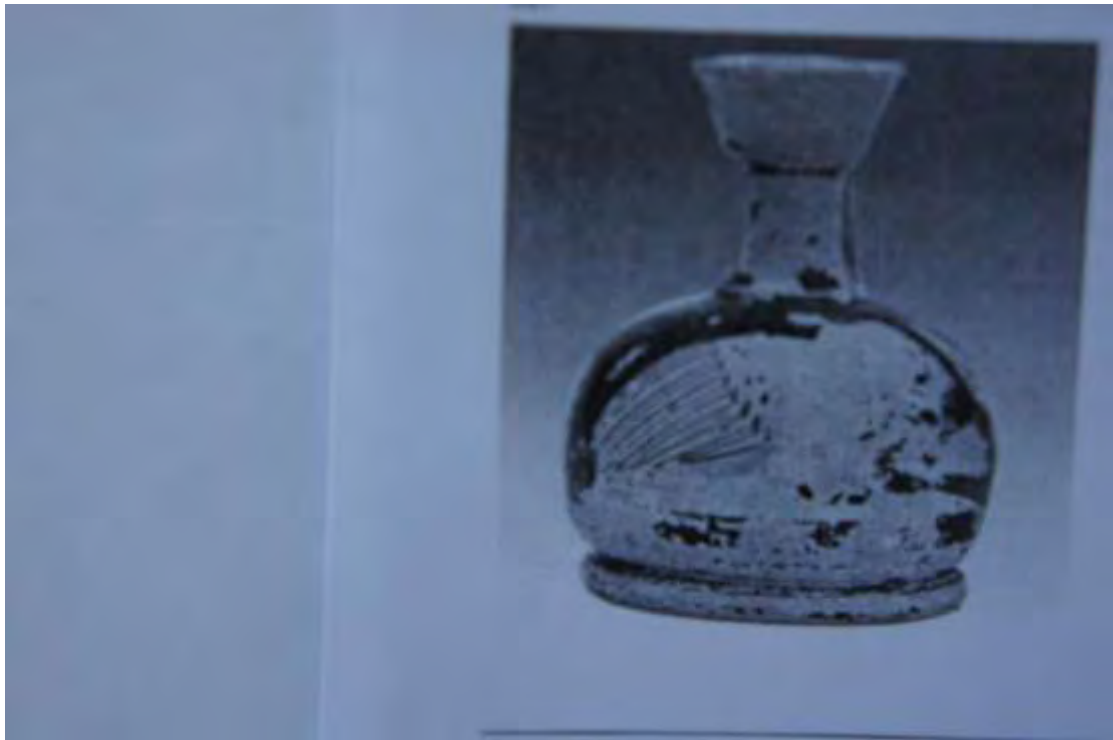
Εικόνα 18

Εικόνα 19

Εικόνα 20

Εικόνα 21

Εικόνα 22

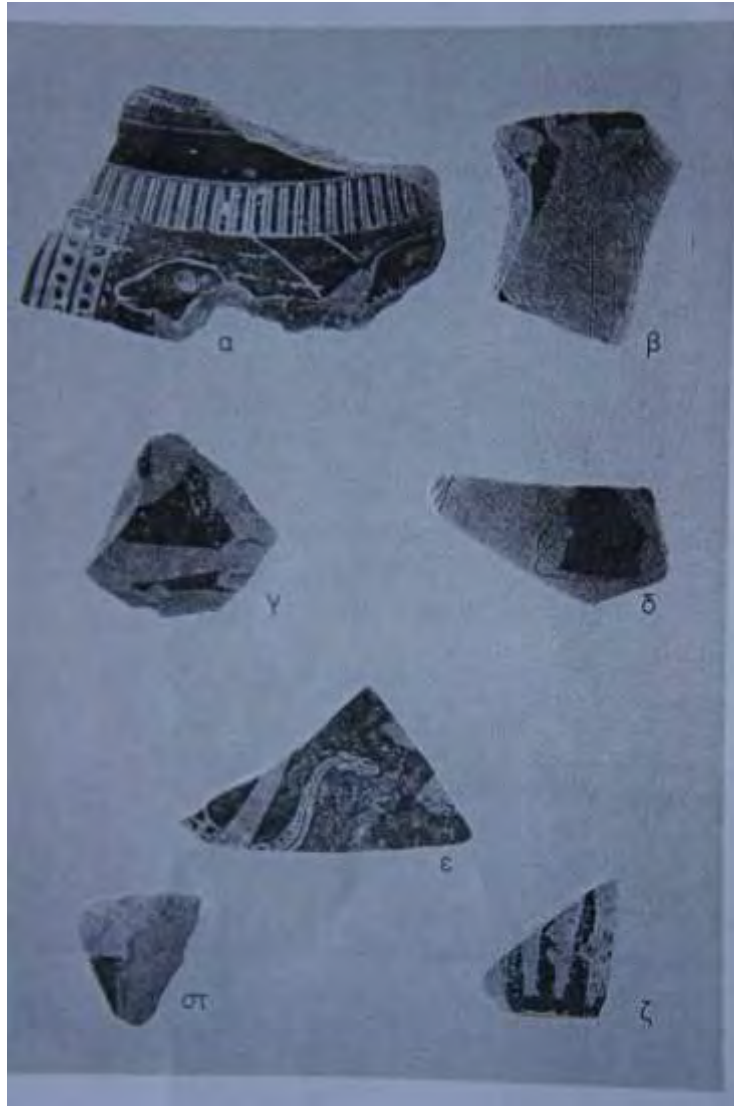
Εικόνα 23

Εικόνα 24

Εικόνα 25

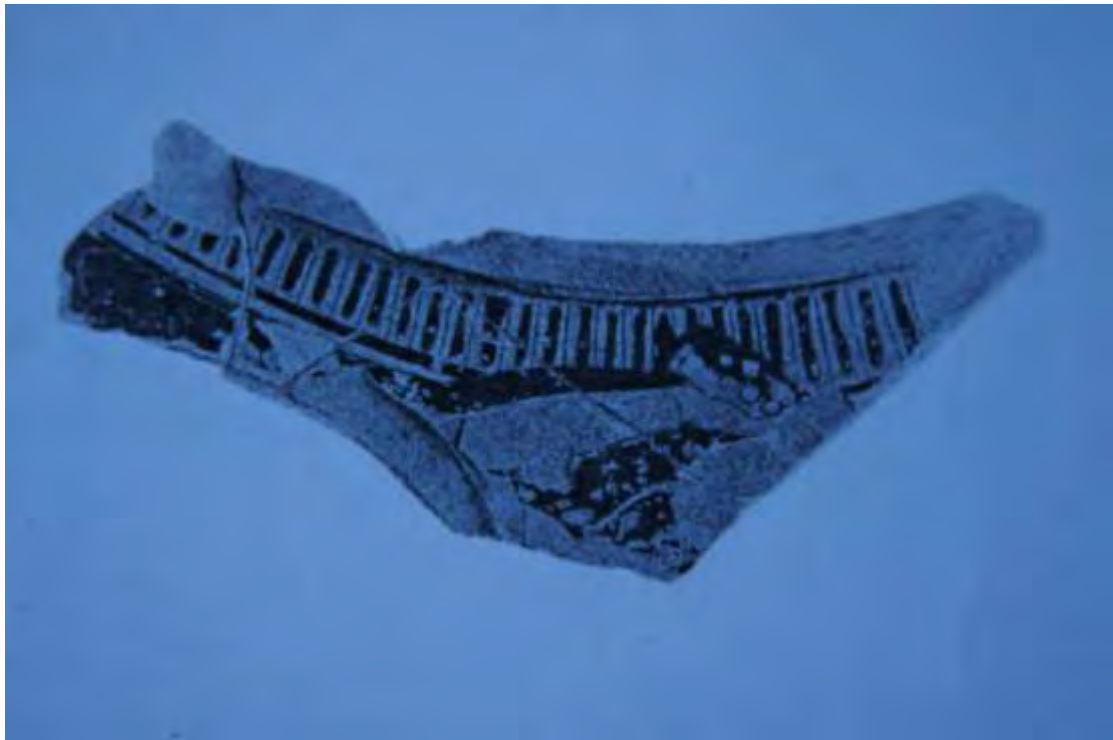

Εικόνα 26

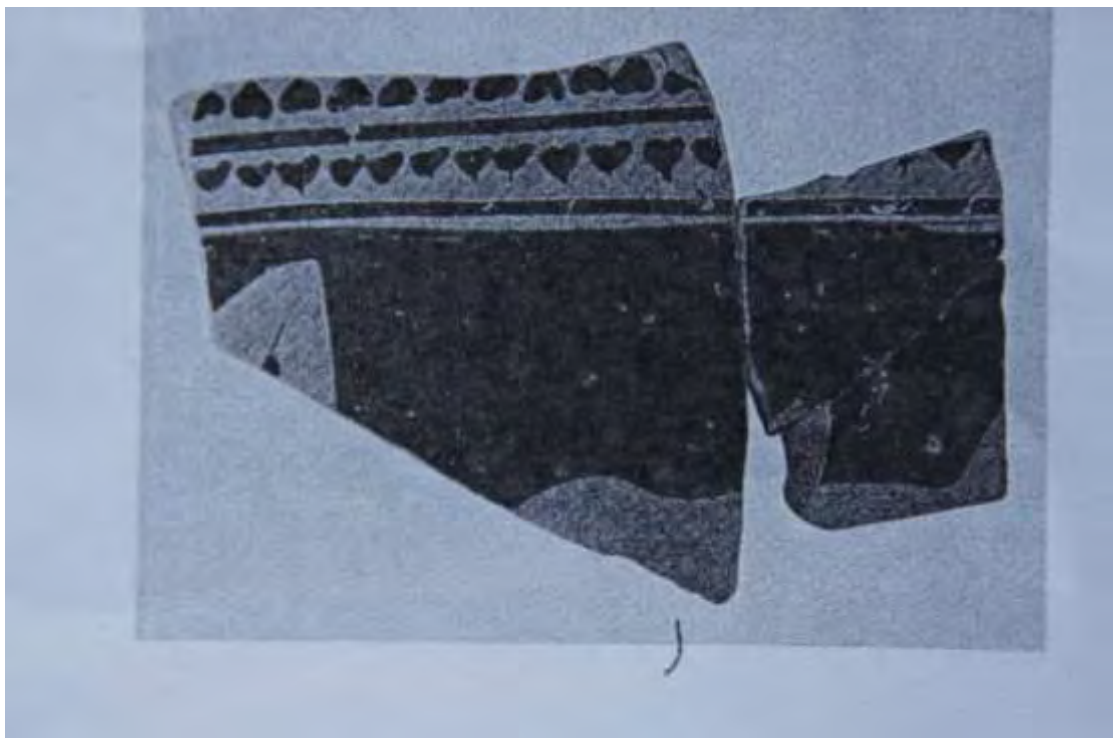

Εικόνα 27

Εικόνα 28

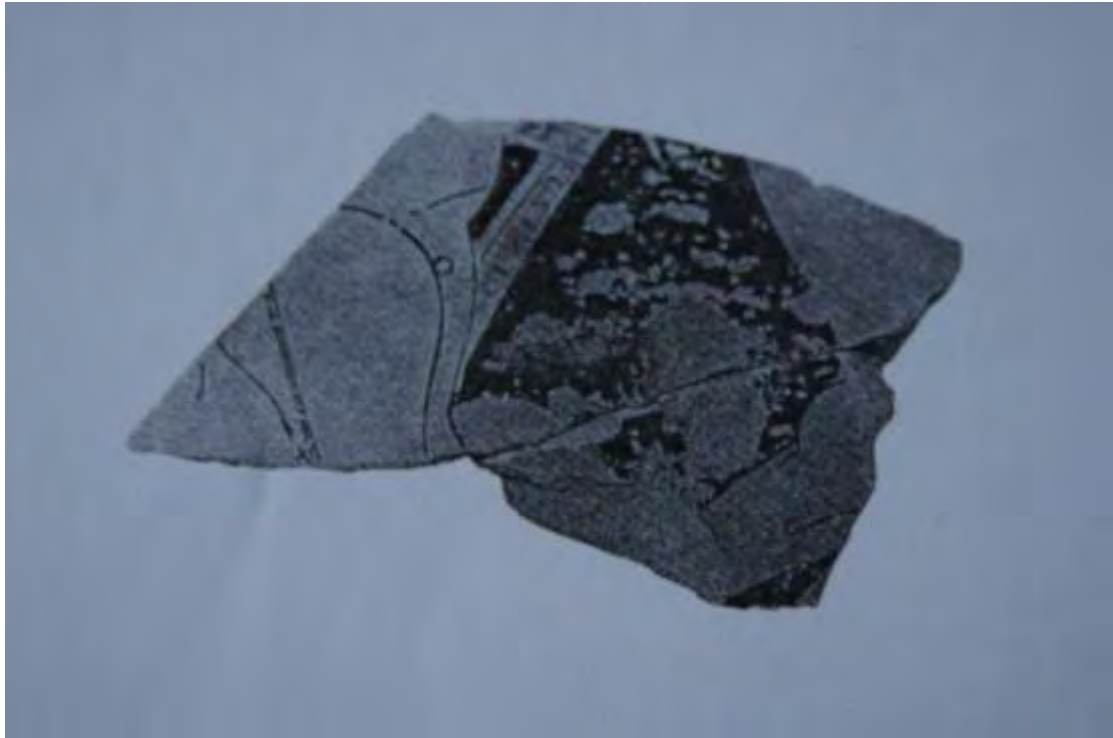
Εικόνα 29

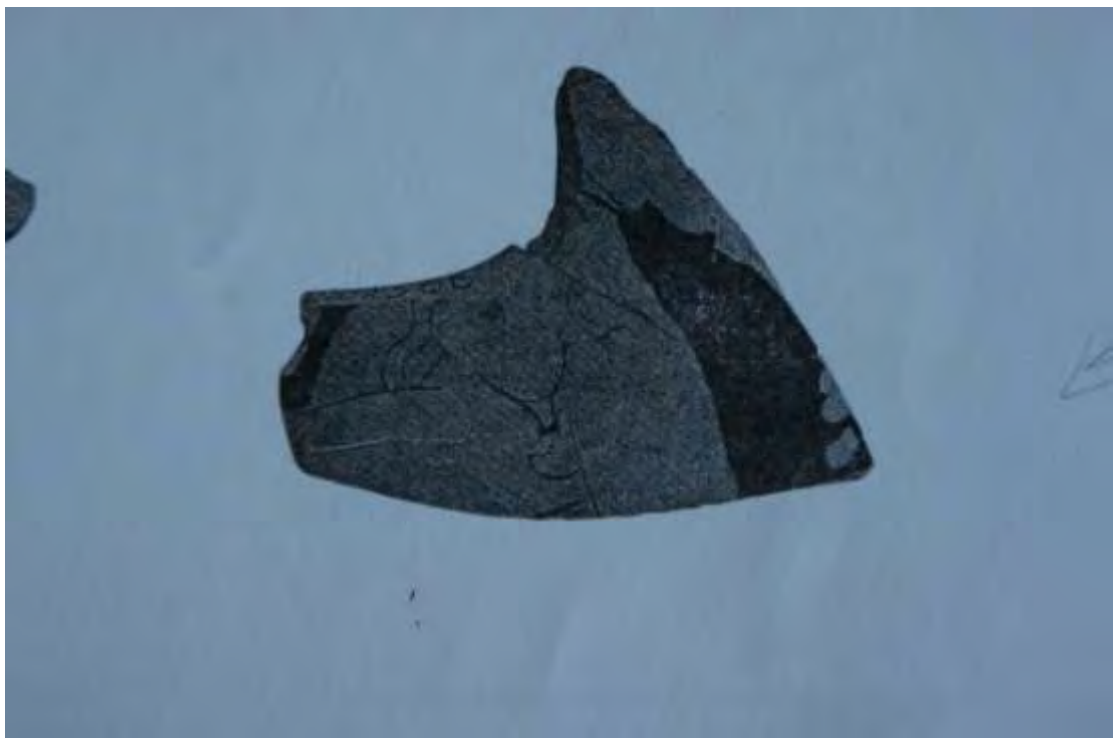
Εικόνα 30

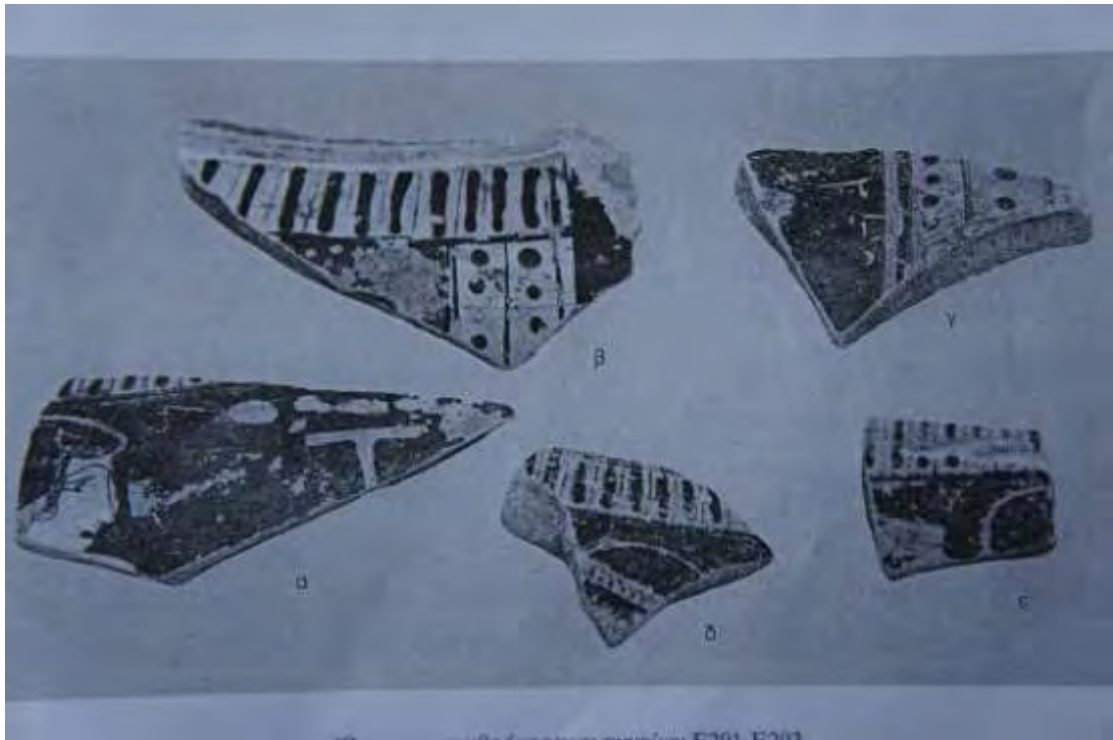
Εικόνα 31

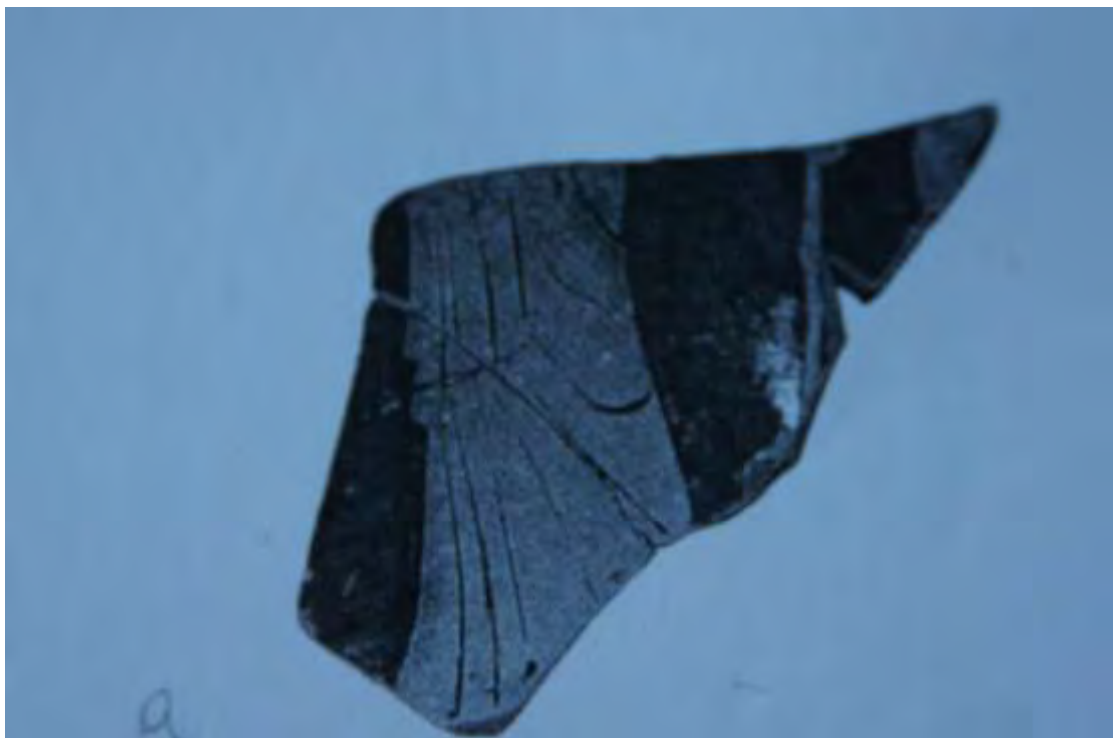
Εικόνα 32

Εικόνα 33

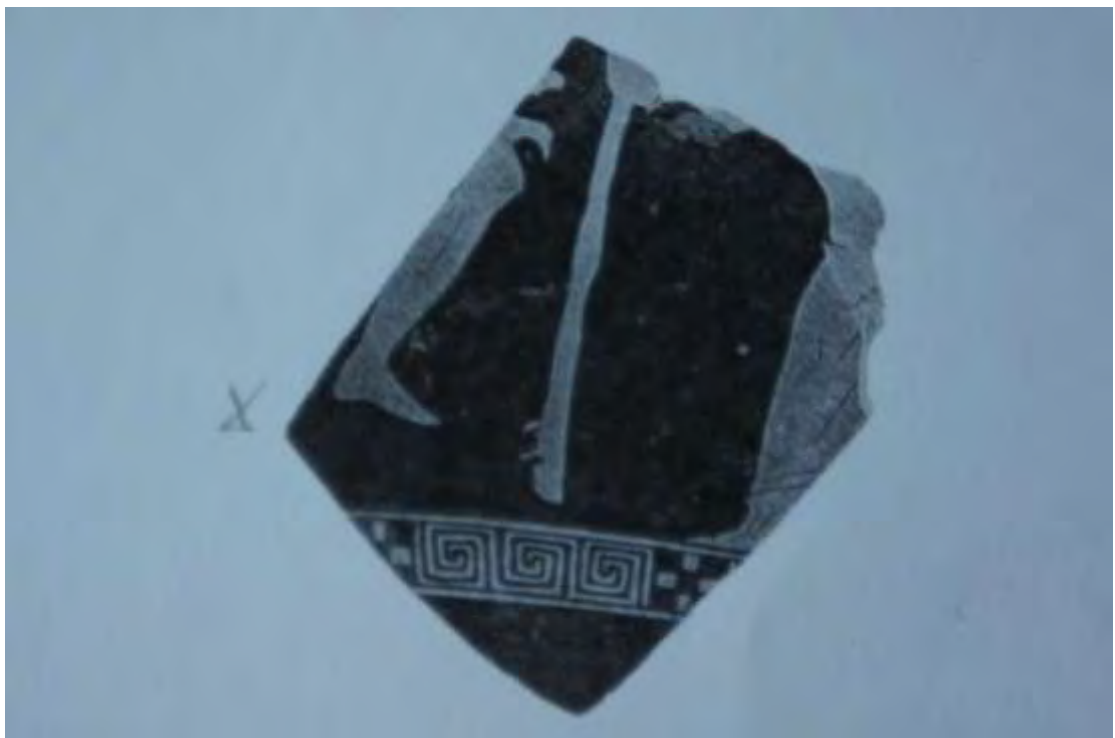
Εικόνα 34

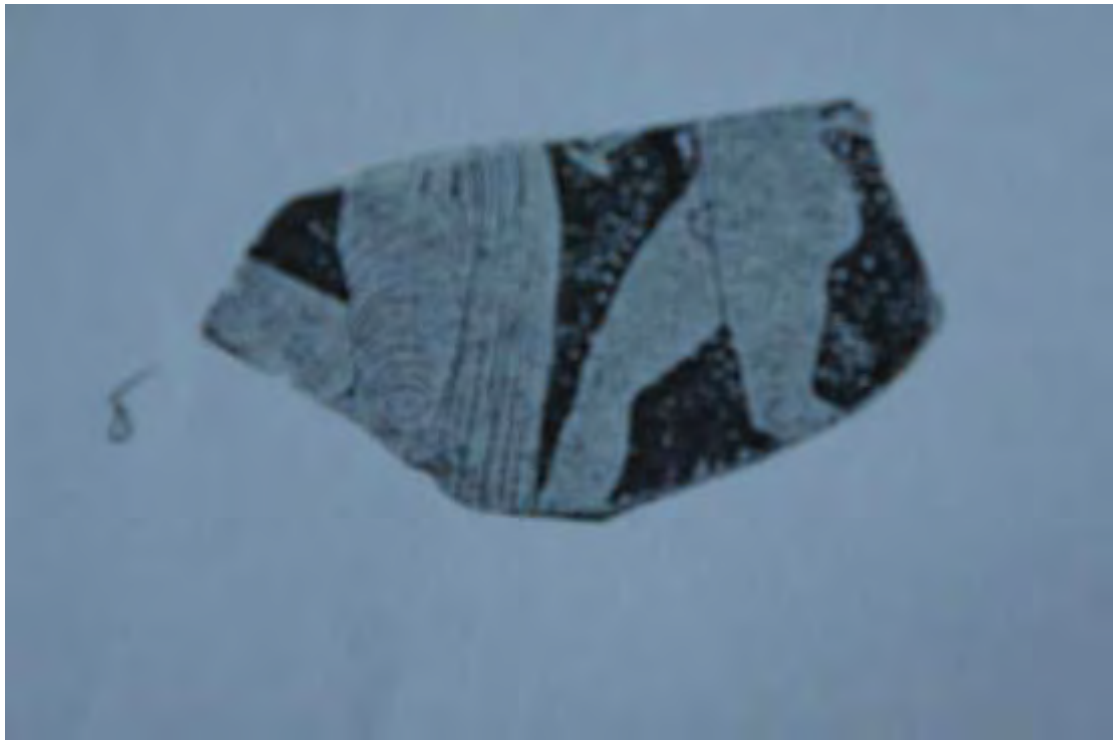
Εικόνα 35

Εικόνα 36

Εικόνα 37

Εικόνα 38

Εικόνα 39

Εικόνα 40

Εικόνα 41

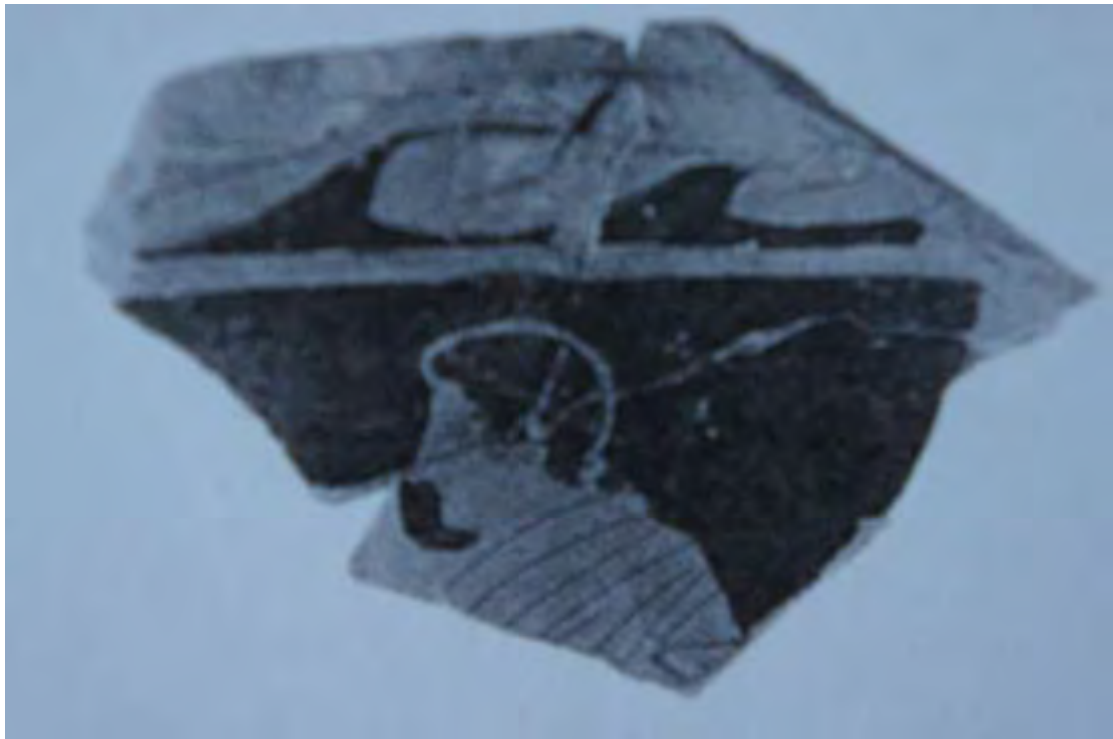

Εικόνα 42

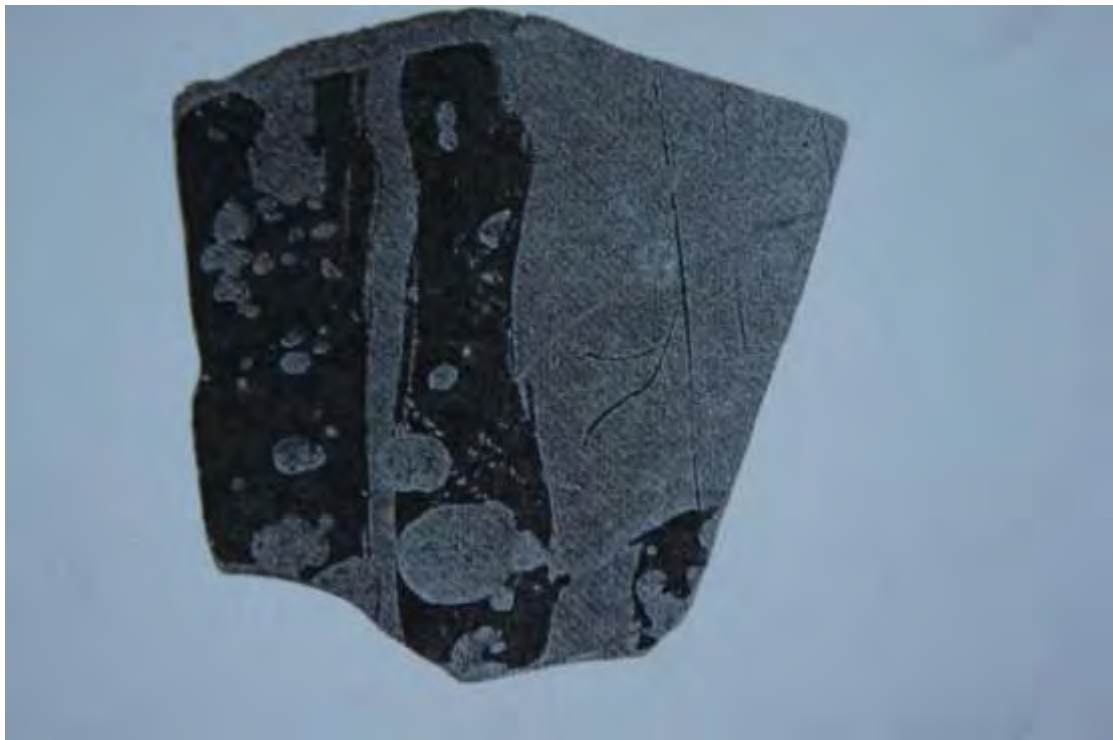

Εικόνα 43

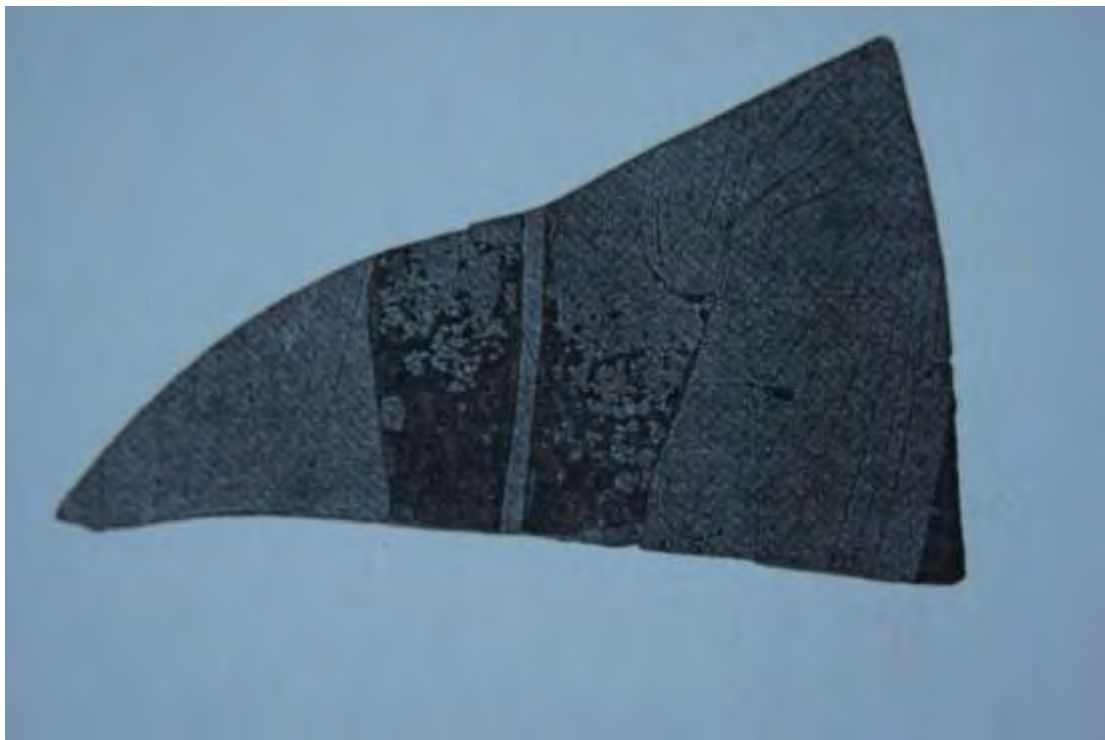

Εικόνα 44

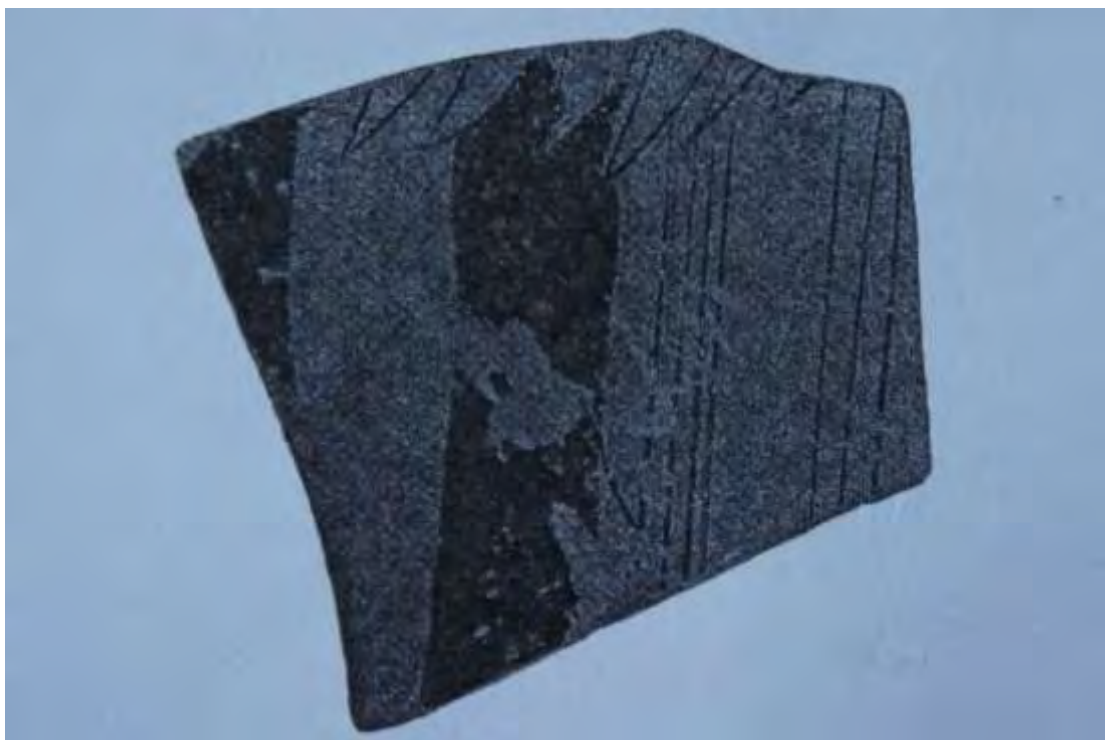
Εικόνα 45

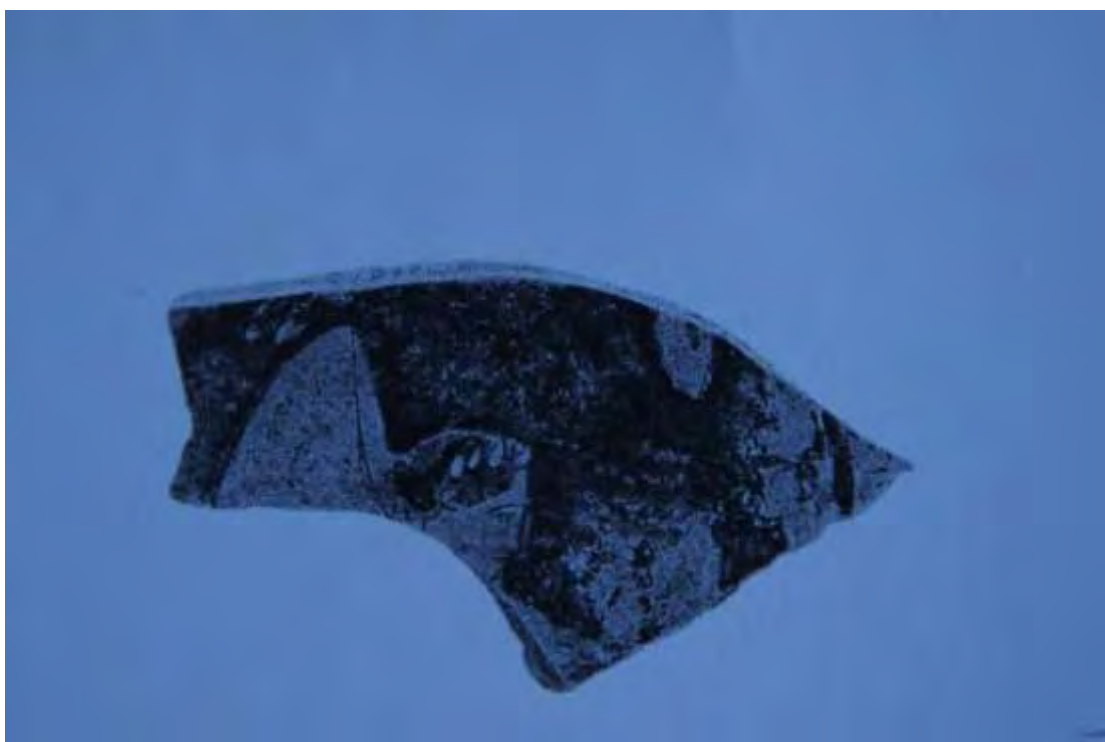
Εικόνα 46

Εικόνα 47

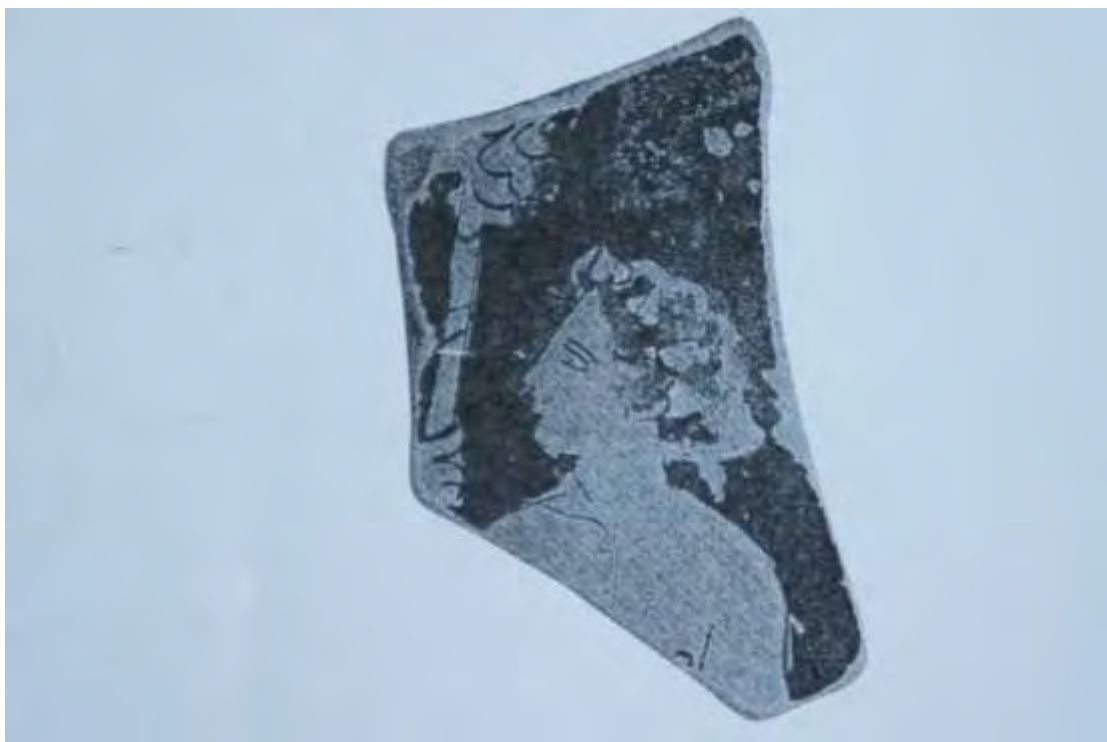
Εικόνα 48

Εικόνα 49

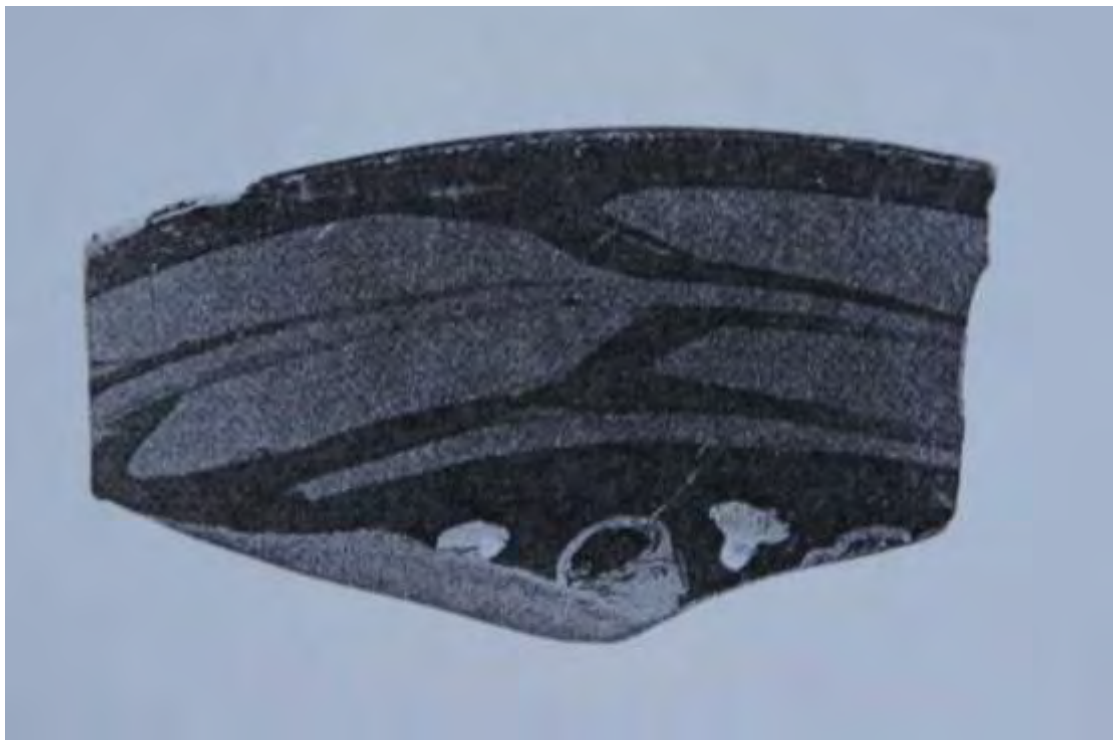
Εικόνα 50

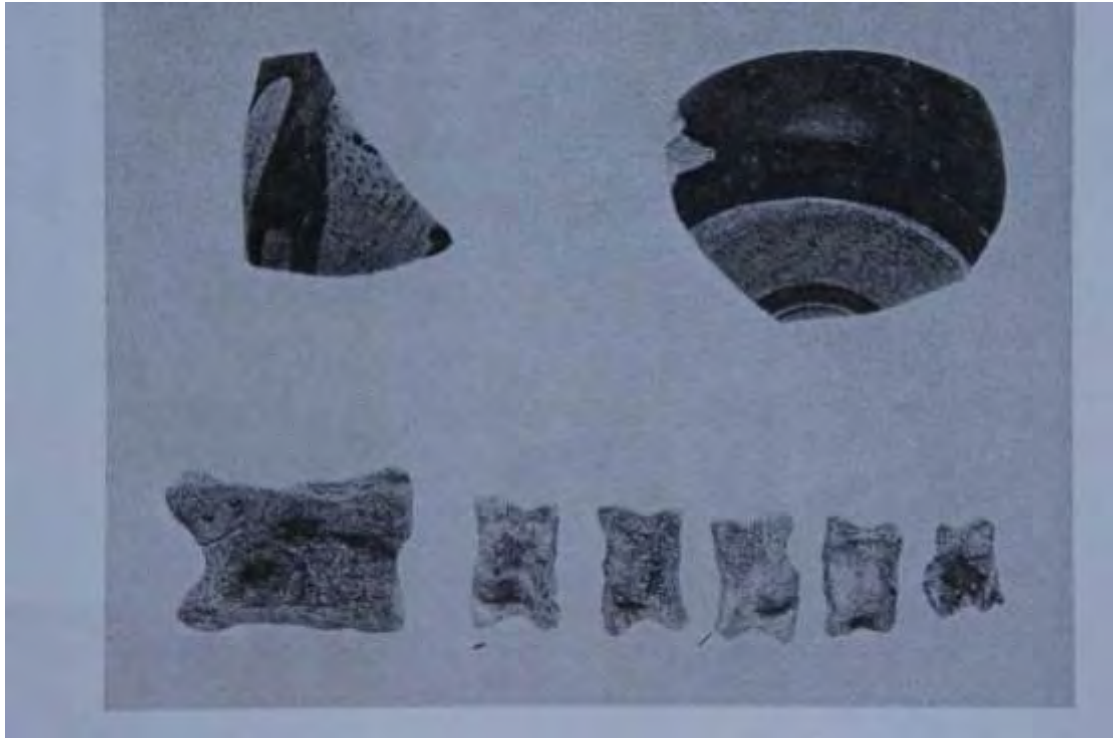
Εικόνα 51

Εικόνα 52

Εικόνα 53

Εικόνα 54

Εικόνα 55

Εικόνα 56

Εικόνα 57

Εικόνα 58

Εικόνα 59

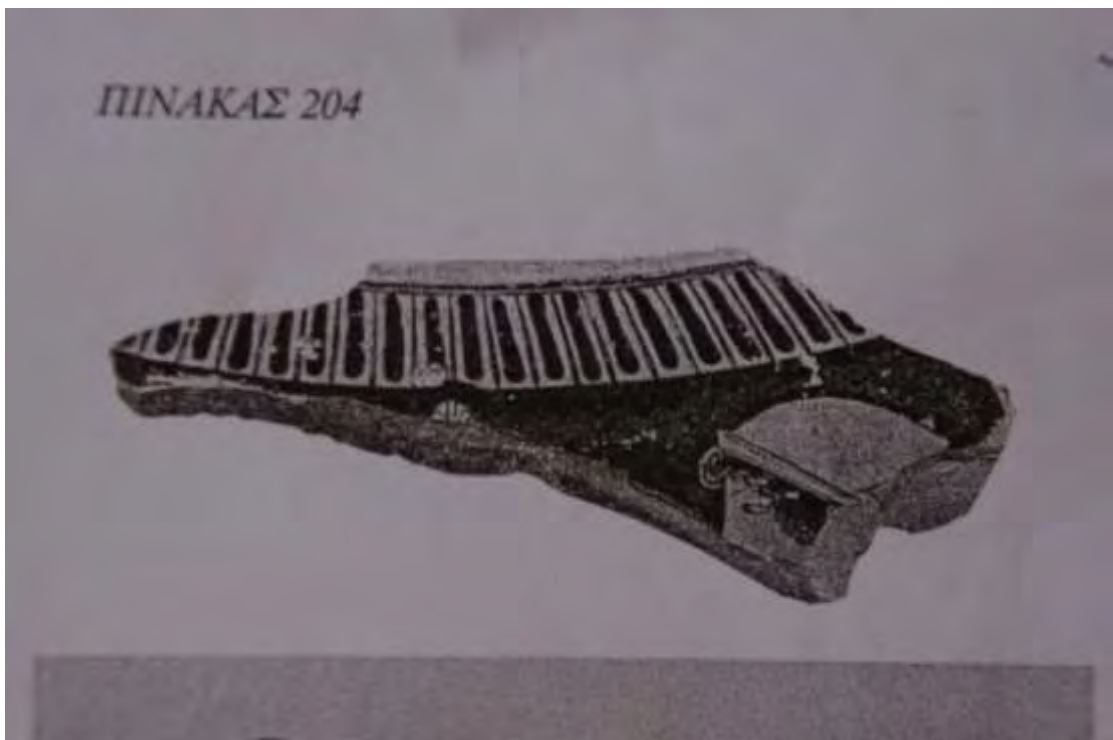
Εικόνα 60

Εικόνα 61

Εικόνα 62

Εικόνα 63

Εικόνα 64

Εικόνα 65

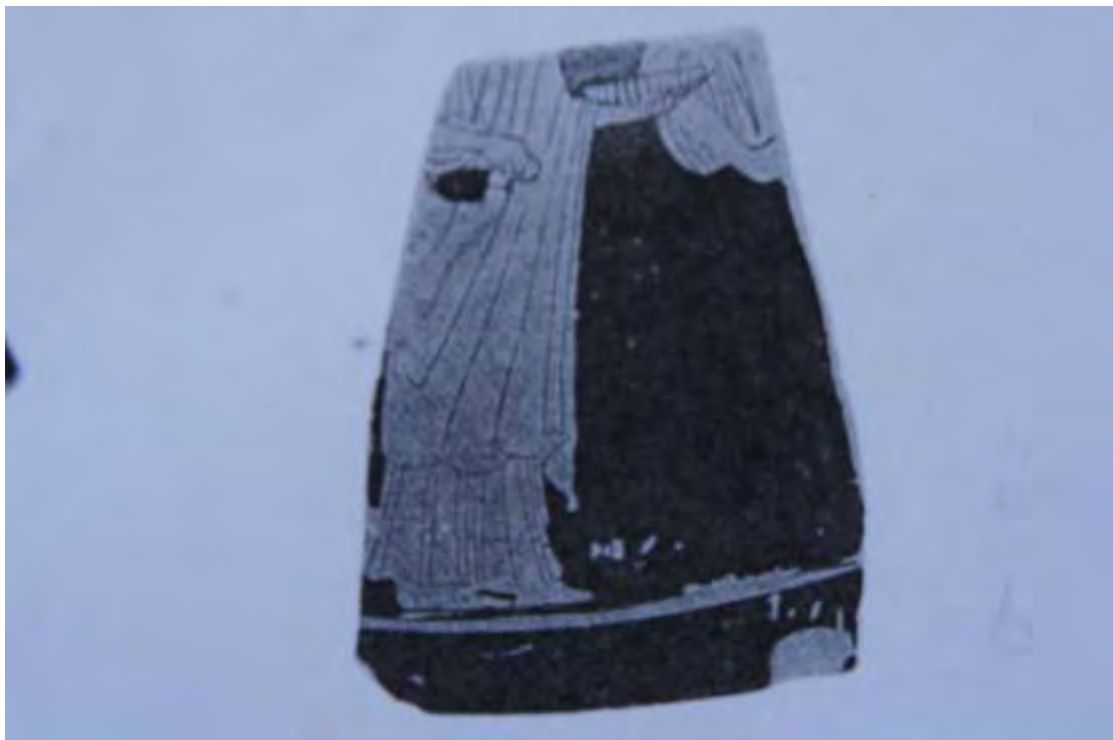
Εικόνα 66

Εικόνα 67

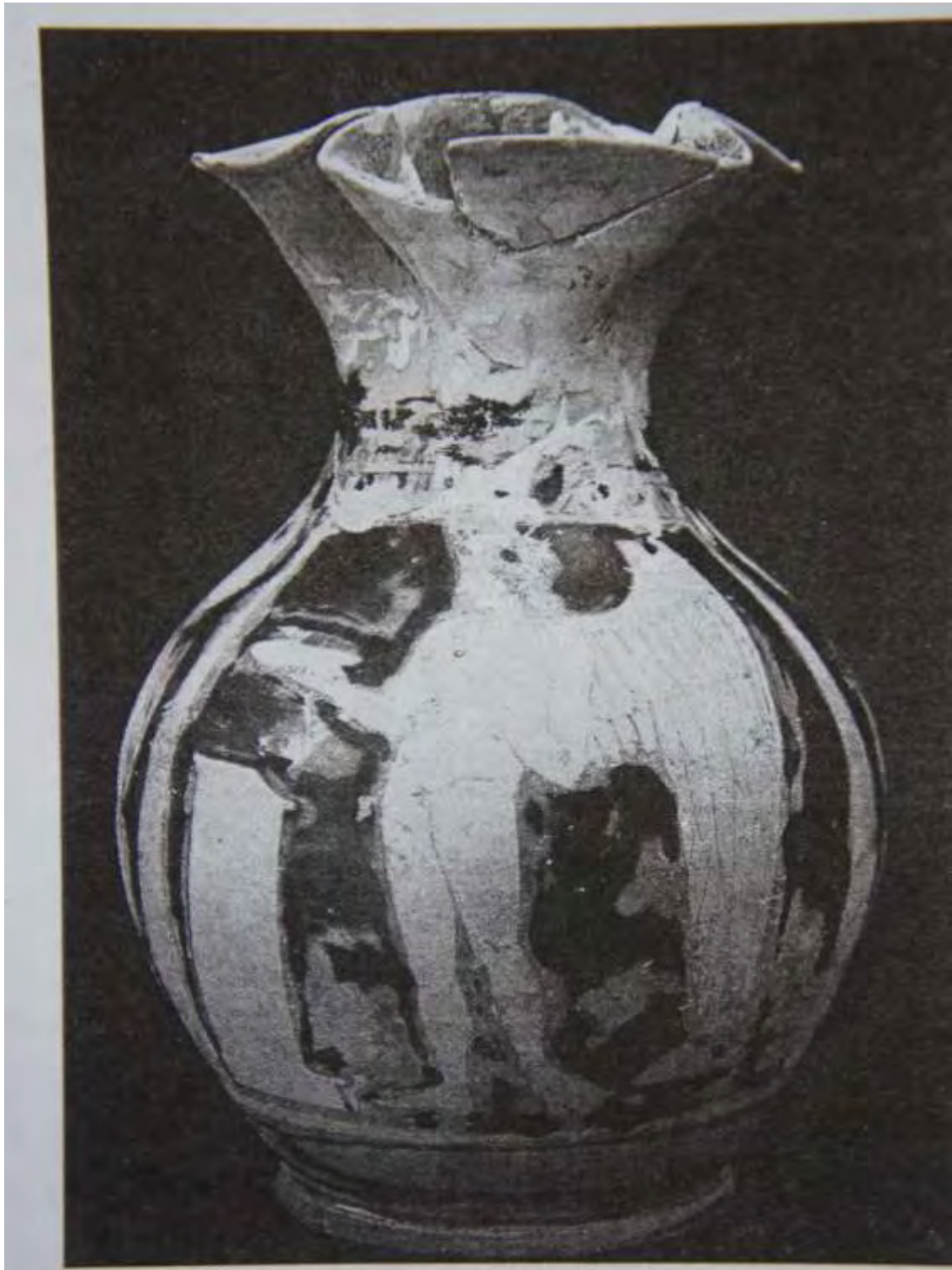
Εικόνα 68

Εικόνα 69

Εικόνα 70

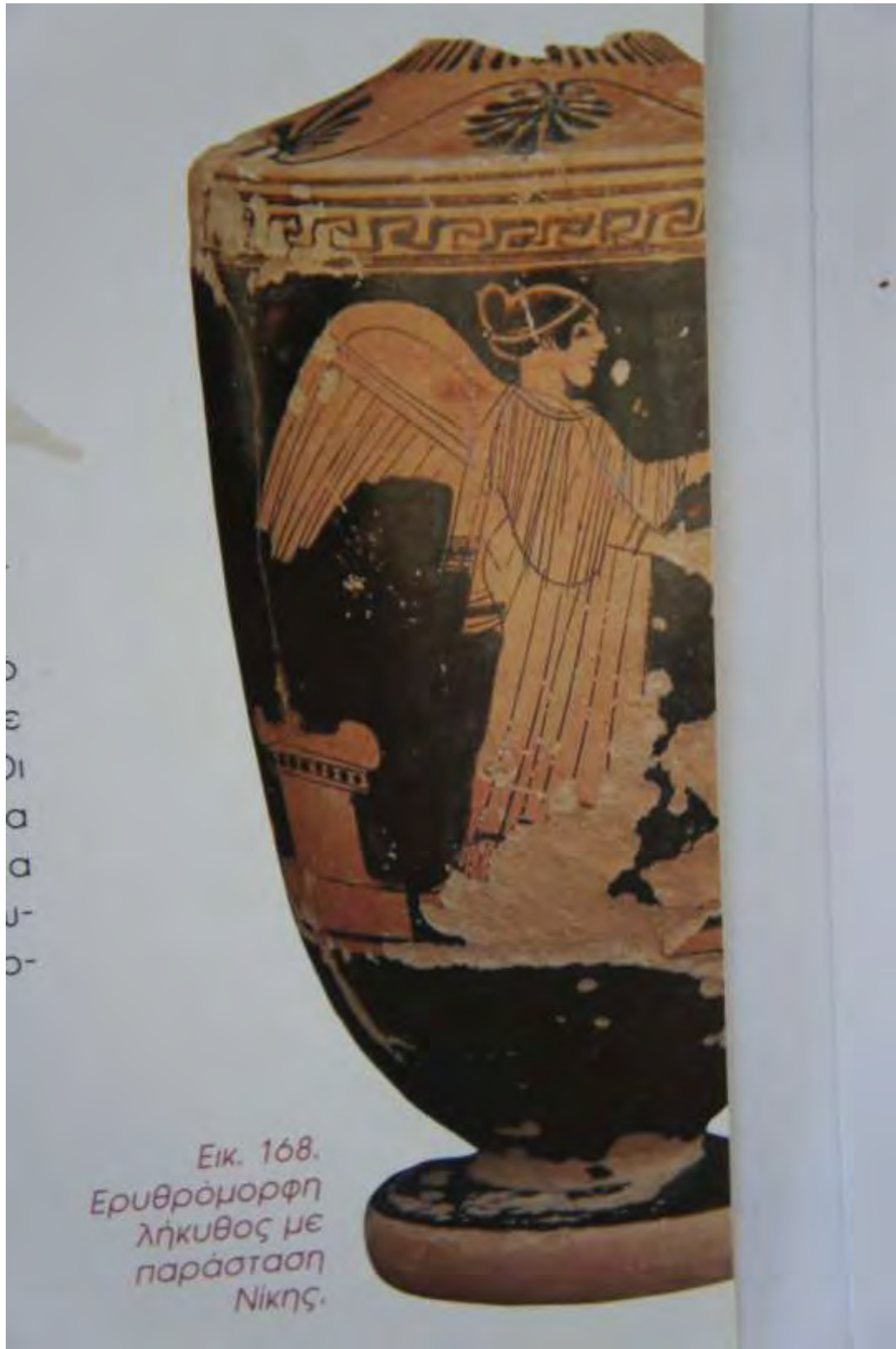

Εικόνα 71

Εικόνα 72

Εικόνα 73

Εικόνα 74

Εικόνα 75

Εικόνα 76

Εικόνα 77

Εικόνα 78

Εικόνα 79

Εικόνα 80

Εικόνα 81

Εικόνα 82 (A)

Εικόνα 82(B)

Εικόνα 82(Γ)

Εικόνα 83

Εικόνα 84

Εικόνα 85

Εικόνα 86

Εικόνα 87

Εικόνα 88

Εικόνα 89

Εικόνα 90

Εικόνα 91

Εικόνα 92

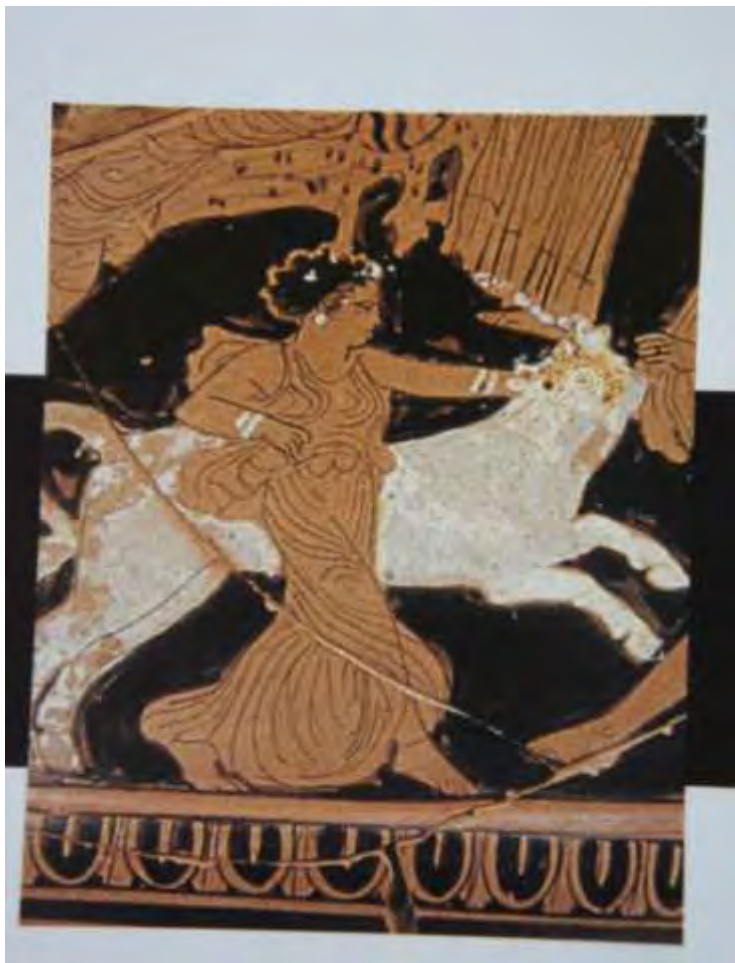

Εικόνα 93

Εικόνα 94

Εικόνα 95

Εικόνα 96

Εικόνα 97

Εικόνα 98

Εικόνα 99

Εικόνα 100

Εικόνα 101

Εικόνα 102

Εικόνα 103

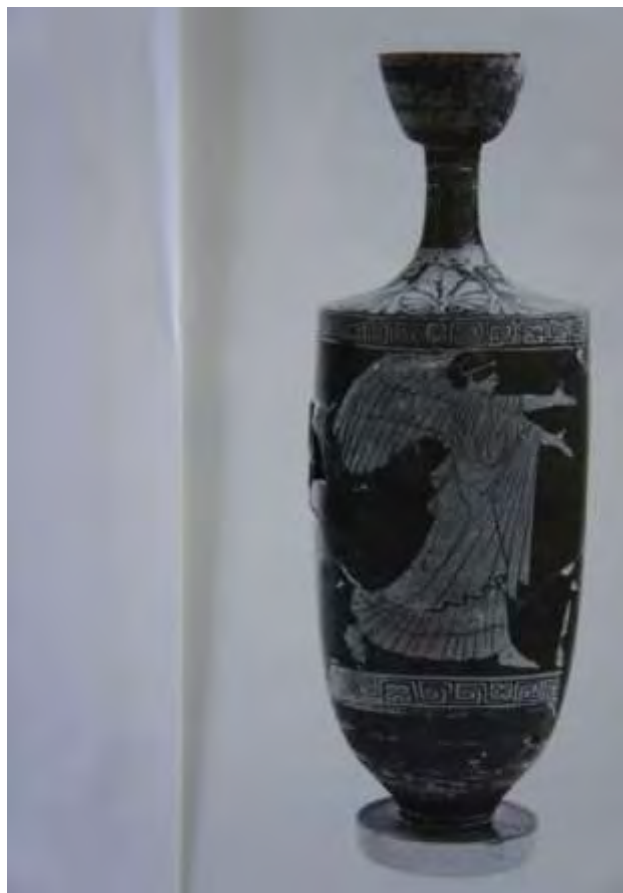

Εικόνα 104

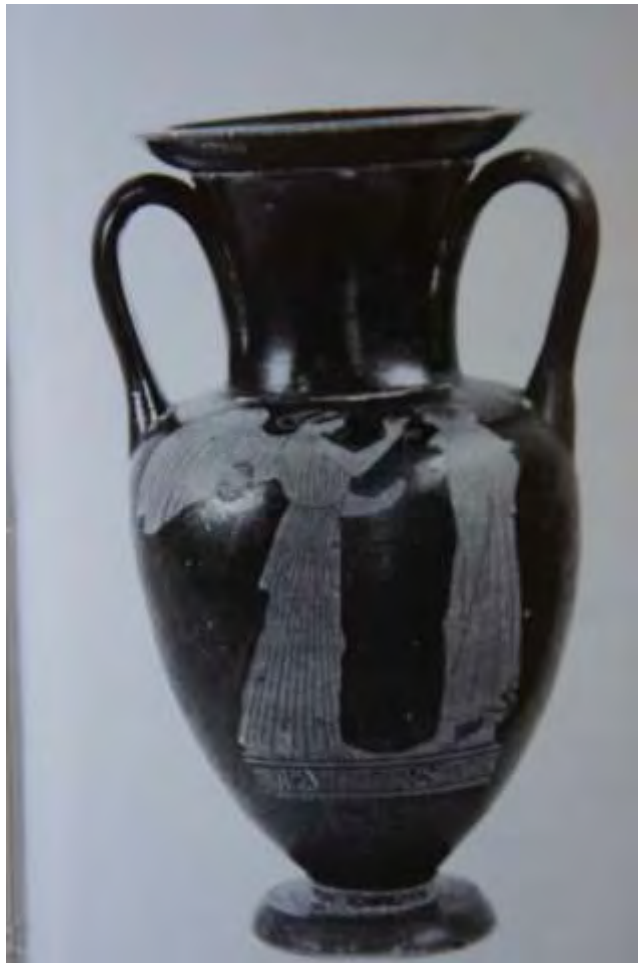
Εικόνα 105

Εικόνα 106

Εικόνα 107

Εικόνα 108

Εικόνα 109

Εικόνα 110

Εικόνα 111

Εικ.112

